

**Klíč k posílení
integrační
politiky obcí**

SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ ROMŮ A ČESKÁ SPOLEČNOST

Ivan Gabal
Karel Čada
Jan Snopek

Text této publikace byl vytvořen v rámci projektu s názvem *Informovanost státní správy a samosprávy – klíč k posílení integrační politiky obcí*. Projekt byl realizován Otevřenou společností, o.p.s. a podpořen z prostředků Finančních mechanismů EHP/Norska Nadací rozvoje občanské společnosti (NROS). Projekt je součástí dlouhodobé strategie Otevřené společnosti, jejímž cílem je napomoci při řešení problematiky sociálního vyloučení a zvyšujícího se počtu jím ohrožených osob. Smyslem projektu je přispět ke zlepšení situace v oblasti lidských práv a boje proti diskriminaci a rasismu prostřednictvím pozitivního působení na kvalitu rozhodování veřejné správy v oblasti integrace romské minority do české společnosti. Jedním z výstupů je také tato publikace, která shrnuje názory české společnosti na fenomén sociálního vyloučení.

Otevřená společnost působí nejen v oblasti podpory sociální inkluze, ale také usiluje o otevřenost veřejné správy a přístup k informacím, posiluje princip komunitní policie, prosazuje rovné příležitosti pro ženy a muže, zavádí kulturní politiku a podporuje sociální ekonomiku. Svými projekty v těchto oblastech se Otevřená společnost snaží upozornit na některé nedostatky a navrhnout řešení, případně tato řešení prosazovat do praxe. Aktivity Otevřené společnosti zahrnují širokou škálu činností, například přípravu analýz a doporučení, monitoring, poradenství a konzultace, organizaci kulatých stolů, diskusí a konferencí, přípravu a realizaci kampaní na obecné či národní úrovni, publikační činnosti a další.

Partnery Otevřené společnosti jsou kromě relevantních institucí veřejné správy další neziskové a soukromé subjekty působící v České republice a ze zahraničí. V tomto projektu se partnerem Otevřené společnosti stala společnost GAC spol. s r.o., která navazuje na mnohaleté analytické a konzultační zkušenosti firmy Ivan Gabal Analysis & Consulting. Ta se od roku 1994 věnuje realizaci konzultačních zakázek založených na výzkumu a hlubší analýze dat a informací v oblasti veřejného mínění, společenské dynamiky, politického vývoje, marketingu a médií. Podstatnou část činnosti GAC představují sociologické komunikační, mediální i politické analýzy, pro něž využívá řadu různých typů výzkumů. Společnost se dlouhodobě věnuje tématu etnického klimatu a souvisejících společenských jevů.

Publikace, která se vám dostává do rukou, shrnuje výsledky sociologického výzkumu zaměřeného na vnímání sociálního vyloučení českou veřejností a přichází s návrhy pro politiky na místní a regionální úrovni, jak zprostředkovávat občanům možná řešení. Publikace je určena zejména zastupitelům, úředníkům místních samospráv a dalším aktérům působícím v oblasti sociálního začleňování.

Otevřená společnost, o. p. s.

„Podpořeno grantem z Islandu, Lichtenštejska a Norska v rámci Finančního mechanismu EHP a Norského finančního mechanismu prostřednictvím Nadace rozvoje občanské společnosti.“

Vytištěno za laskavé podpory:

Úřad vlády České republiky

2008 © Otevřená společnost o.p.s.

Autoři textu: Ivan Gabal, Karel Čada, Jan Snopek a Jiří Chvátal (příprava grafů)

Typo & Book Design: NO PROBLEM

Náklad: 1000 výtisků

Tisk: Tiskárna Daniel

ISBN: 978-80-87110-07-2

Vytištěno na recyklovaném papíře

1. Úvod	4
Popis vybraných bariér k uplatňování aktivní politiky integrace sociálně vyloučených a možnosti nastartování efektivní integrační politiky	4
2. Metodologie výzkumu a struktura dotazovaného souboru	7
3. Soužití s Romy v kontextu ostatních problémů České republiky	9
3.1 Prioritní celospolečenské problémy v ČR	9
3.2 Prioritní regionální problémy	12
Shrnutí	17
4. Názory na příčiny a původ problémů	19
Shrnutí:.....	24
5. Sociálně vyloučené romské lokality jako politická agenda	25
5.1 Vnímání sociálně vyloučených romských lokalit.....	25
5.2 Časový horizont řešení.....	26
Shrnutí	28
6. Kdo je zodpovědný za existenci sociálně vyloučených lokalit?	29
Shrnutí	31
7. Kdo má řešit problémy sociálně vyloučených lokalit?	32
7.1 Agentura a její postavení v řešení problému sociálního vyloučení	33
7.2 Regionální rozdíly v pohledu na institucionální aktéry řešení	34
Shrnutí	35
8. Podpora konkrétním integračním nástrojům a cestám řešení	37
8.1 Podpora participace Romů na tvorbě a správě integračních politik	37
8.2 Podpora terénní sociální práce	39
Shrnutí	39
8.3 Podpora dětí ve vzdělání a příprava předškolních dětí.....	40
Shrnutí	43
8.4 Podpora bydlení a rekonstrukce nevyhovujícího bydlení v lokalitách	44
Shrnutí	45
8.5 Přístup obyvatel sociálně vyloučených lokalit na trh práce	46
Shrnutí	49
8.6 Jaké nástroje česká veřejnost upřednostňuje	49
Shrnutí	51
9. Hlavní závěry	52
9.1 Shrnutí základních vztahů utvářejících postoje k integraci romských obyvatel sociálně vyloučených lokalit.....	52
9.2 Vybraná doporučení pro představitele samospráv	55

Jednou z bariér aktivní politiky integrace sociálně vyloučených Romů jsou nejasnosti ohledně postojů české veřejnosti. **Etnické klima** české společnosti, tedy pohled veřejnosti na situaci romské menšiny, na sociálně vyloučené romské lokality a zejména názory české společnosti na to, jak tyto problémy řešit, představuje neznámý a obávaný prvek celého problému a jeho řešení.

Obavy z veřejného mínění jsou patrné zejména na váhavém přístupu politiků a volených orgánů, a to především na regionální a komunální úrovni. Zásadně rozdílný přístup k etnickému klimatu v české společnosti se objevil i na úrovni vlády, například v koncepčních neshodách mezi vládními stranami a uvnitř vládní koalice ohledně řešení problémů spojených s existencí sociálně vyloučených lokalit. Nelze přehlédnout ani to, že v několika případech se nikoli řešení, ale prohlubování sociálního vyloučení formou aktivního vysídlování Romů (např. nedávné kauzy Vsetín či Bohumín) nebo (ne)přímou politickou podporou zesílení segregace romských lokalit, stalo základem rychlého politického úspěchu ve volbách a cestou k získání politické moci.

Kvalitní a spolehlivý obraz názorů české společnosti na sociální vyloučení, jeho kořeny a možnosti řešení tedy představuje – po poznání počtu a stavu sociálně vyloučených romských lokalit¹ – druhý strategický předpoklad praktického zahájení efektivní integrační politiky. Obavy z reakcí veřejnosti tvoří, zejména na komunální úrovni, významnou bariéru zahájení integrace². Přestože se o problému sociálně vyloučených romských lokalit od doby jejich zmapování rozvinula široká veřejná debata, tento deficit, který vesměs přesahuje kapacitní možnosti samospráv, se dosud nepodařilo odstranit způsobem, který by nejen zobrazoval postoje veřejnosti, ale zároveň nabízel strategii, jak je praktickou politickou komunikací překonat.

Cílem této studie je v návaznosti na zmapování sociálně vyloučených romských lokalit a v perspektivě vzniku vládní agentury podporující integrační politiky nabídnout analýzu stavu etnického klimatu jak v celé České republice, tak s možností specifického pohledu do regionů s nadprůměrným zastoupením sociálně vyloučených romských lokalit.

Text analyzuje názory české veřejnosti na problematiku romského sociálního vyloučení a na možnosti řešení a překonání dosavadního nepříznivého vývoje ve snaze podat kvalifikovaný a solidní vhled do veřejného mínění těm, kdo budou aktivní politiky integrace formulovat, realizovat a také pro ně hledat podporu mezi obyvateli dotčených obcí, měst a regionů.

Otázka, v jakém klimatu bude fungovat politika, která si klade za cíl oslabování sociálního vyloučení a snížení počtu osob žijících v těchto devastujících a rizikových podmínkách, je za těchto okolností strategická. Vnímá česká veřejnost existenci sociálně vyloučených romských lokalit jako problém a chce tento problém řešit? Jak v tomto ohledu získávat podporu občanů pro obtížné a apriori nepopulární kroky a změny? Jak se v této oblasti vyvíjejí a liší jednotlivé kraje České republiky? A zejména, jak překonat dosud převládající hybernující obavy politiků, kteří se domnívají, že k integračním aktivitám a potřebným investicím nemají a nemohou získat podporu svých voličů, a pokud se o to pokusí, mohou být ve volbách snadno poraženi populisty volajícími po prohloubení segregace a vyloučení Romů a Romek ze života majoritní společnosti?

Dostupné výzkumy veřejného mínění však v převaze popisují jen jeden rozměr tohoto problému³. Neukazují, do jaké míry veřejnost považuje soužití s Romy za urgentní téma k řešení a jaké cesty řešení tohoto problému veřejnost podporuje.

¹ GAC, spol. s r.o. (2006). *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů v této oblasti*.

² „Komunální politici menších a středních měst nemají k dispozici ani výzkumy, ani analýzy, poznatky a doporučení, jak získat podporu veřejného mínění pro změnu,“ shrnula problém chybějící podpory veřejného mínění v roce 2006 *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů v této oblasti*.

³ *Romové podle nich tvoří menšinu, k níž má česká společnost dlouhodobě nejvíce negativní vztah. Mírně či zcela odmítavý vztah k nim mají asi dvě třetiny až tři čtvrtiny obyvatel ČR a tento poměr se dlouhodobě nemění. STEM, Trendy 2006/4 (1690 respondentů) či CVVM, Vztah k jiným národnostem I. (zveřejněn dne 8. 1. 2007 – 1119 respondentů).*

Vícerozměrný obraz a zejména analýza názorů veřejnosti na problematiku sociálního vyloučení Romů a Romek může podle nás jednak rozptýlit určité obavy regionálních a komunálních politiků, jednak jim může pomoci jejich integrační politiku lépe nasměrovat a vhodně ji prezentovat svým občanům, a tak pro ni získat veřejnou podporu.

V neposlední řadě problematika sociální integrace a rovných příležitostí tvoří jednu z prioritních os *Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost*, respektive *Operačního programu Praha – Adaptabilita*, v jejichž rámci bude možné získat nemalé finanční částky na projekty odstraňující příčiny a zmírňující dopady sociálního vyloučení. Zmapování pohledu veřejnosti tak pomůže samotným žadatelům při zpracování jejich žádostí o finanční podporu.

Z těchto důvodů jsme se vedle celkového etnického klimatu v české společnosti zaměřili i na rozdíly mezi jednotlivými kraji podle jejich strukturálních odlišností i počtu sociálně vyloučených romských lokalit, které se v nich nalézají. Vývoj těchto lokalit představuje především regionální otázku a chápání problémů se mění v závislosti na množství zkušeností s nimi. Přestože jsou lokality konstituovány především sociálně ekonomickým vyloučením z trhu práce a struktur majoritní společnosti, veřejnost vnímá velmi silně také aspekt jejich etnické výlučnosti. To, že veřejnost obyvatele lokalit etnicky identifikuje, znamená, že na jejich obyvatele nahlíží jako na odlišné, a podle toho se k nim chová. Proto by etnizující pohled veřejnosti na problematiku neměl být při tvorbě integračních politik zcela přehlížen.

Veřejná politika by měla – již ze své definice – v určité míře respektovat názory veřejnosti a pracovat s nimi. Za prvé proto, že politici zpravidla operují s daňovými, respektive veřejnými finančními, prostředky a rozhodují o tom, zda je budou vkládat do řešení toho či onoho problému. Takže nemohou nepřihlížet k prioritám občanů, respektive daňových poplatníků. Za druhé musí politici periodicky získávat veřejnou podporu ve volbách. A konečně za třetí je nesporné, že všechna řešení, všechny strategie integrace se budou dotýkat obyvatel obce, města nebo městské části, a proto s nimi politici musí vést o této věci dialog, informovat je o svých záměrech a diskutovat s nimi svá rozhodnutí.

Jak z našeho výzkumu, tak i z dalších prací vyplývá, že názory veřejnosti se často opírají o kusé nebo zcela nepravdivé informace, které se často zakládají na zkresleném nebo předpojatém vidění problémů. Veřejnost nemusí své postoje vyvozovat z nutnosti kvalifikovaně se problémy zabývat a překonávat je. Z uvedeného důvodu nemohou politici bezprostředně a mechanicky následovat veřejné mínění ve svém rozhodování. Veřejné mínění je jev a okolnost, kterou sice lze v rozhodnutích kvalifikovaně zohledňovat, ale nikoli se mu nutně mechanicky podřizovat.

Postoje občanů představují startovní čáru pro řešení problémů sociálně vyloučených romských lokalit, se kterou musí politika integrace počítat a pracovat. Přinejmenším proto, že bez podpory nebo alespoň tolerance obyvatel nebudou samosprávy ochotny zahajovat integrační projekty, protože je občané nebudou vnímat jako projekty „veřejného zájmu“, do kterých je třeba investovat veřejné prostředky. Znalost veřejného mínění a schopnost získat veřejnou podporu pro integrační programy tak představuje nezbytnou součást kvalifikované a realistické integrační politiky.

Východiskem veřejné politiky, které dává významnou váhu znalosti veřejného mínění, by proto měly být postoje a preference občanů a „laické veřejnosti“ vzhledem ke všem podstatným součástem problematiky sociálně vyloučených romských lokalit – jak pokud jde o celkový náhled na stávající situaci, tak pokud jde o její příčiny a zejména pak, pokud jde o možná řešení a aktéry tohoto řešení.

Následující analýza sleduje vnímání sociálního vyloučení Romů a Romek v zorném úhlu české společnosti v několika postupně se doplňujících rovinách:

- **Jak vážný je problém soužití s Romy** ve srovnání s dalšími problémy, kterým čelí česká společnost na státní a regionální úrovni;
- **V čem vidíme příčiny sociálního vyloučení Romů a kde vidíme možnosti řešení problémů** spojených s existencí sociálně vyloučených romských lokalit;
- **Jak česká společnost pohlíží na tyto lokality** a s jakými riziky spojuje jejich existenci a další vývoj;
- **Které instituce a subjekty** by se na řešení problému sociálně vyloučených romských lokalit měly podílet;
- **Jakou podporu dává česká veřejnost konkrétním programům**, které směřují k překonání sociálního vyloučení a k integraci do české společnosti.

Jak používat tuto publikaci:

Tato publikace je jedním z výstupů projektu *Informovanost státní správy a samosprávy – klíč k posílení integrační politiky obcí*, jehož cílem je působit na kvalitu rozhodování veřejné správy v oblasti integrace romské minority do české společnosti. Předpokládáme proto, že po publikaci sáhnou především zastupitelé měst a obcí, které se potýkají s problémy spojenými s existencí sociálně vyloučených romských lokalit. Ve snaze vyjít tomuto účelu maximálně vstříc, jsme se snažili vtisknout publikaci přehlednou strukturu. Text může být zároveň užitečný i dalším lidem, kteří pracují s veřejností – neziskovým organizacím, úředníkům státní správy a samosprávy či novinářům.

Každá kapitola obsahuje text, který seznamuje čtenáře s názory veřejnosti na zkoumaná témata. Snažili jsme se v co možná největší míře využívat obrazová sdělení, proto každou kapitolu doprovází řada grafů či mapek. Kapitoly vychází primárně z kvantitativní analýzy, ale jsou obohaceny i zjištěními z několika dalších projektů, které realizovali autoři publikace.

Na závěr každé kapitoly je umístěno stručné shrnutí hlavních poznatků, po kterém následují doporučení pro tvůrce integračních politik. Při stanovování doporučení jsme vycházeli z práce na *Analýze sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*, tak i ze zkušeností neziskových organizací a dalších expertů, které jsme měli příležitost poznat během naší práce v této oblasti.

Doporučení jsou sice explicitně formulována ve vztahu k romským obyvatelům sociálně vyloučených lokalit, protože výzkum byl zaměřen primárně na postoje k této skupině obyvatel, většinu doporučení lze nicméně vztáhnout k většině osob, které žijí v podmínkách sociálního vyloučení bez ohledu na jejich bydliště i etnicitu. Ne všechny sociálně vyloučené osoby totiž žijí v těchto lokalitách, ne všichni, kdo v lokalitách žijí, jsou Romové, a konečně ne všechny Romy a Romky lze považovat za sociálně vyloučené.

Veřejnost také nemusí své postoje vyvozovat z nutnosti kvalifikovaně se problémy zabývat a překonávat je. Z uvedeného důvodu nemohou politici bezprostředně a mechanicky následovat veřejné mínění ve svém rozhodování, ale spíše je vnímat jako kontext, se kterým je třeba dále pracovat.

Nedomníváme se, že by tato doporučení byla úplná, jsou zde jen stručně nastíněna. Pro zevrubnější informace doporučujeme sáhnout právě po výše zmíněné analýze, kterou zájemci naleznou na internetové stránce www.gac.cz.

Analýza problémů v soužití majoritní společnosti s Romy a otázek souvisejících se sociálně vyloučenými romskými lokalitami vyžaduje hlubší pohled do struktury názorů české společnosti, zejména se zřetelem na jejich časový vývoj a územní diferenciaci. Za klíčové pro poznání a analýzu názorů považujeme skutečnost, zda se etnické klima české společnosti vyvíjí a pokud ano, pak jakým směrem. Za druhé, s ohledem na nerovnoměrný výskyt a velikost romských lokalit v regionech ČR, zda se etnické klima liší vzhledem k prohlubování problému sociálního vyloučení v poslední dekádě.

Vývoj a změna etnického klimatu a jeho odlišnosti v různých regionech ČR představují natolik významné trendy, že k nim podstatným způsobem přihlédla i metodologie tohoto výzkumu, stejně jako analýza jeho výsledků. Za prvé se aktuální výzkum alespoň v několika málo oblastech zaměřil na možnost srovnání současných postojů s výsledky získanými v devadesátých letech. Za druhé byl záměrně navýšen počet respondentů v těch regionech, kde je vyšší výskyt sociálně vyloučených romských lokalit.

Nadrepräsentování počtu respondentů v krajích s větším množstvím sociálně vyloučených romských lokalit a jejich vážení vzhledem ke struktuře těchto krajů také umožňuje prozkoumat rozdíly v rámci jednotlivých krajů. Vycházeli jsme při něm z *Analýzy sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*, kterou provedla v roce 2006 společnost GAC. Identifikovala 310 sociálně vyloučených nebo sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit (dále pro zjednodušení jen sociálně vyloučené romské lokality).

V souladu s touto analýzou za sociálně vyloučenou romskou lokalitu označujeme prostor obývaný skupinou, jejíž členové se sami považují za Romy nebo jsou za Romy označováni svým okolím, a jsou sociálně vyloučení. Jako sociální vyloučení označujeme proces, v jehož rámci je jedinci, skupině jedinců či komunitě výrazně znesnadňován či zcela zamezován přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do sociálních, ekonomických a politických aktivit majoritní společnosti.⁴ K tomu, aby byla taková lokalita vnímána jako romská, nemusí v ní toto etnikum tvořit statistickou většinu. Na jedné straně může jít o jednotlivý dům, na straně druhé o městskou čtvrť, kterou obývají stovky či tisíce obyvatel. Odhadem v obdobných lokalitách žije v České republice 60.000 až 80.000 lidí.

Předkládaná analýza vychází ze sociologického **kvantitativního** výzkumu, který byl proveden **metodou osobního rozhovoru tazatele s respondentem (metodou face-to-face) na kvótním reprezentativním výběru 2616 respondentů dotazovaných v domácnosti**. Terénní sběr uskutečnila agentura MEDIAN **v říjnu a listopadu roku 2007 (2. 10. 2007 – 15. 11. 2007)** v celé České republice. Cílovou skupinu tvořila populace České republiky ve věku 18 – 75 let včetně. Výběr respondentů se uskutečnil z hlediska pohlaví, věku, vzdělání a velikosti místa bydliště. Dotazování probíhalo na základě standardizovaného dotazníku, jednotných karet, jednotných pokynů k dotazování a unikátních kvótních předpisů.

V zájmu sledování vývoje etnického klimatu v čase jsme při formulování otázek a jejich pořadí v dotazníku vycházeli z výzkumů zaměřených na etnické klima, které byly realizovány v letech 1994 a 1996.⁵ Vedle nich

⁴ Viz *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*.

⁵ V prvním případě šlo o výzkum *Etnické vztahy v české společnosti* (Praha, MENT, Gabal, A & C, 1994), který byl realizován v květnu 1994 a účastnilo se ho 985 respondentů starších 18 let. Výzkum byl reprezentativní z hlediska věku, pohlaví, regionu, velikosti sídla a vzdělání. Šetření bylo realizováno agenturou GfK. V druhém případě šlo o šetření Ústavu mezinárodních vztahů, které realizovala agentura STEM. V září 1996 se ho účastnilo 1433 respondentů (18 let a starších). Výzkum byl reprezentativní z hlediska pohlaví, věku, regionu, velikosti bydliště a vzdělanostní struktury. Oba výzkumy byly uskutečněny dotazníkovou metodou s použitím face-to-face rozhovorů. V obou výzkumech byly zachovány identické formulace otázek a jejich pořadí – blíže viz publikace *Etnické menšiny ve střední Evropě* (Gabal a kolektiv 1999). V letošním výzkumu jsme však oproti zmiňovaným dvěma šetřením změnili znění několika otázek. Za deset let se totiž proměnilo spektrum problémů i jejich příčiny. Znění některých otázek však bylo pro účely komparace ponecháno. Naše šetření také na rozdíl od citovaných dvou nebylo zaměřeno na klima vůči cizincům, ale zaměřovalo se výhradně na postoje k Romům.

Počet obyvatel žijících v sociálně vyloučených romských lokalitách

KRAJ	Počet romských obyvatel sociálně vyloučených lokalit v kraji – orientační odhad	Podíl ze všech romských obyvatel vyloučených lokalit, kteří žijí v ČR (v procentech)	Celkový počet respondentů i s navýšením
Česká republika	60 000 – 80 000	100 %	2 616
Hlavní město Praha	9 000 – 9 500	13 %	401
Jihočeský kraj	1 500 – 2 000	3 %	61
Jihomoravský kraj	5 000 – 5 500	8 %	242
Karlovarský kraj	3 500 – 4 000	5 %	261
Královéhradecký kraj	2 000 – 2 500	3 %	54
Liberecký kraj	2 000 – 2 500	3 %	46
Moravskoslezský kraj	10 000 – 10 500	15 %	398
Olomoucký kraj	4 500 – 5 000	7 %	267
Pardubický kraj	1 000 – 1 500	2 %	46
Plzeňský kraj	1 500 – 2 000	3 %	63
Středočeský kraj	3 000 – 3 500	5 %	244
Ústecký kraj	21 000 – 22 000	31 %	404
Vysočina	1 500 – 2 000	3 %	64
Zlínský kraj	500 – 1 000	1 %	65

Struktura výběrového souboru

CHARAKTERISTIKA		Získáno respondentů		Kvótní požadavek	
		Počet	%	%	+ / -
CELKEM		2 616	100,0	100,0	
Pohlaví	Muž	1 293	49,4	49,4	0,00
	Žena	1 323	50,6	50,6	0,00
Věková skupina	18 – 24 let	320	12,2	12,2	0,01
	25 – 34 let	578	22,1	22,1	-0,04
	35 – 44 let	472	18,0	18,0	0,03
	45 – 54 let	473	18,1	18,1	-0,02
	55 – 64 let	474	18,1	18,1	0,02
	65 – 75 let	299	11,4	11,4	-0,01
Dokončené vzdělání	základní	408	15,6	15,6	0,03
	SŠ bez maturity / vyučen(a)	1 005	38,4	38,4	-0,01
	SŠ s maturitou	904	34,5	34,6	-0,02
	vysokoškolské	300	11,5	11,5	0,00
Velikost místa bydliště	do 999 obyvatel	444	17,0	17,1	-0,17
	1 000 – 4 999 obyvatel	521	19,9	20,0	-0,12
	5 000 – 19 999 obyvatel	479	18,3	18,4	-0,07
	20 000 – 99 999 obyvatel	617	23,6	23,3	0,28
	100 000 a více obyvatel	555	21,2	21,1	0,09

pro nás byla při tvorbě dotazníku významným tématickým vodítkem již citovaná *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacita subjektů působících v této oblasti*. Z jejich závěrů jsme vycházeli zejména v otázkách zacílených na jednotlivé integrační politiky zaměřené na oblasti bydlení, zaměstnanosti a vzdělávání.

3.1 PRIORITYNÍ CELOSPOLEČENSKÉ PROBLÉMY V ČR

Soužití s Romy považuje za problematické 66 procent dotázaných českých občanů. Podíl souhlasných odpovědí se v dlouhodobém horizontu výrazně nezměnil. Shodný podíl dotázaných takto odpověděl i v roce 1996. Oproti roku 1994 počet osob, které vnímají soužití s Romy jako velmi či spíše naléhavý problém, však poklesl o sedm procent. V zásadě ale lze konstatovat, že soužití s Romy vidí jako problém dlouhodobě a stabilně dvě třetiny dospělé populace. **Soužití s Romy tak představuje dlouhodobě pocíťovaný problém české společnosti.**

Co se týče váhy a univerzálnosti sice nejde o prioritní veřejnou agendu. Dvě třetiny obyvatel, kteří soužití s Romy vnímají jako problematické, není nicméně možné přehlížet. Za sledované období veřejnému diskursu dominovaly různorodé aktuální i dlouhodobé otázky, které česká společnost považovala za naléhavé a hodné řešení, ať již z důvodů vlastní každodenní zkušenosti nebo jako reflexe veřejných debat a médií.

Jakkoliv váha dílčích aspektů mírně oscilovala, nejvíce lidí dlouhodobě označilo za ožehavé jednak problémy, které spadají obecně **pod dodržování zákonnosti, bezpečnost, korupci a kvalitu veřejné správy**, a jednak problémy, které se týkají **ekonomické a sociální situace země**.⁶

V celém spektru hodnocených okruhů můžeme rozlišit čtyři skupiny problémových oblastí: **dodržování zákonnosti a pravidel** – kvalita veřejné správy a justice (do této oblasti spadají položky: *kriminalita, korupce, byrokracie a dodržování zákonnosti*), dále **etnické a rasové tenze**, respektive prvky oslabující kulturní stejnorodost a uniformitu české společnosti (patří sem *rasismus a rasové konflikty, soužití s Romy, příliv cizinců do ČR a terorismus*), dále **civilizační standard** a s ním spjaté problémy (*zadlužování státu, stav životního prostředí, úroveň politické kultury a situace ve zdravotnictví*) a **sociální problémy** (*nezaměstnanost, nedostatek prostředků na vážné sociální problémy a ekonomická a sociální situace*).

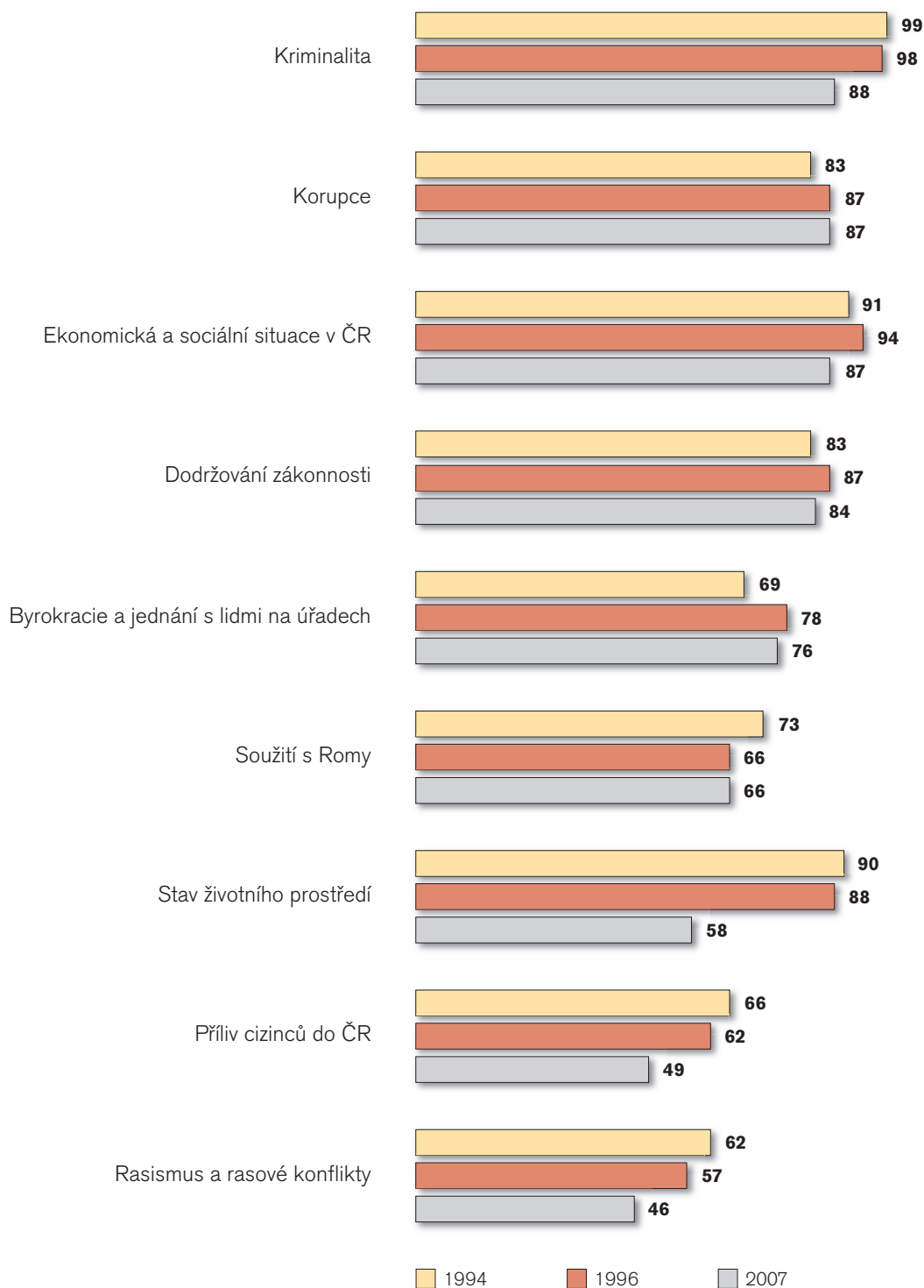
Z jednotlivých oblastí označilo ve všech sledovaných letech nejvíce lidí jako vážný či částečně vážný problém **kriminalitu**. Na rozdíl od výzkumů před 11 lety, respektive 13, jich však v roce 2007 výrazně ubylo. Zatímco tehdy se nenašel téměř nikdo, kdo by kriminalitu považoval za okrajový či méně vážný problém, v současnosti více než deset procent dotázaných uvedlo, že kriminalita pro ně nepředstavuje naléhavý problém. Jako závažnou či velmi závažnou otázku ji označili ve větší míře především starší respondenti.

V porovnání s výzkumy z poloviny devadesátých let se nijak výrazně nezměnilo vnímání **ekonomické a politické situace, dodržování zákonnosti a korupce**. Oproti roku 1996 přibýlo těch, kteří jako problém vnímají **byrokracii**. Naopak výrazně ubylo respondentů stěžujících si na stav **životního prostředí**. Obdobně poklesl pocit problematičnosti **přílivu cizinců** a hrozba **rasismu** v české společnosti.

Nově bylo v roce 2007 do dotazníku zahrnuto několik otázek, které nebyly v devadesátých letech předmětem veřejné diskuse. Tyto položky byly zaměřeny na téma zadlužování státu, situaci ve zdravotnictví, nedostatek prostředků na vážné sociální problémy a úroveň politické kultury. První tři z nich s nejvyšším podílem kladných odpovědí – **zadlužování státu, situace ve zdravotnictví a nedostatek prostředků na vážné sociální problémy** – se v celkové hierarchii a struktuře problémů zařadily do oblasti mezi položky **dodržování zákonnosti a byrokracie a jednání s lidmi na úřadech**, tedy do horní poloviny tabulky řadící jednotlivé jevy podle problematičnosti, jakou jim lidé přiřkládají. Velmi těsně se pod nespokojenost s byrokracií vměstnaly i obavy z nezaměstnanosti a kritika úrovně politické kultury. Společně s **rasismem a rasovými konflikty** zcela nejméně respondentů pocíťovalo jako problém **terorismus**.

⁶ Výzkumy byly v tomto ohledu zaměřeny na základní indikativní jevy: otázky etnického a národnostního otevírání české společnosti přílivu cizinců a imigrantů, otázky soužití s Romy, problém rasismu, rasových konfliktů a politického extremismu. V roce 1996 bylo spektrum dotazovaných témat rozšířeno o vnitropolitický vývoj Slovenska, který byl zařazen na konec sady otázek.

Je podle Vás tento problém pro ČR naléhavý?
Porovnání vybraných problémů v letech 1994, 1996 a 2007
 (občané ČR 18-75 let včetně; podíl kladných odpovědí – údaje v procentech)

Soužití s Romy veřejnost spojuje primárně s otázkami etnické odlišnosti a nikoliv se sociálními problémy či dodržováním zákonnosti. Z perspektivy české veřejnosti má **soužití s Romy jako problém spíše etnický než sociální obsah**. Veřejnost jej vnímá především jako problém přítomnosti etnicky odlišné populace v majoritním prostředí, nikoliv pouze jako problém přítomnosti extrémně chudých vrstev. Nahlíží na soužití s Romy podobně jako na soužití s cizinci.

Je podle Vás tento problém pro ČR naléhavý?
(občané ČR 18-75 let včetně; podíl kladných odpovědí v procentech – rok 2007)

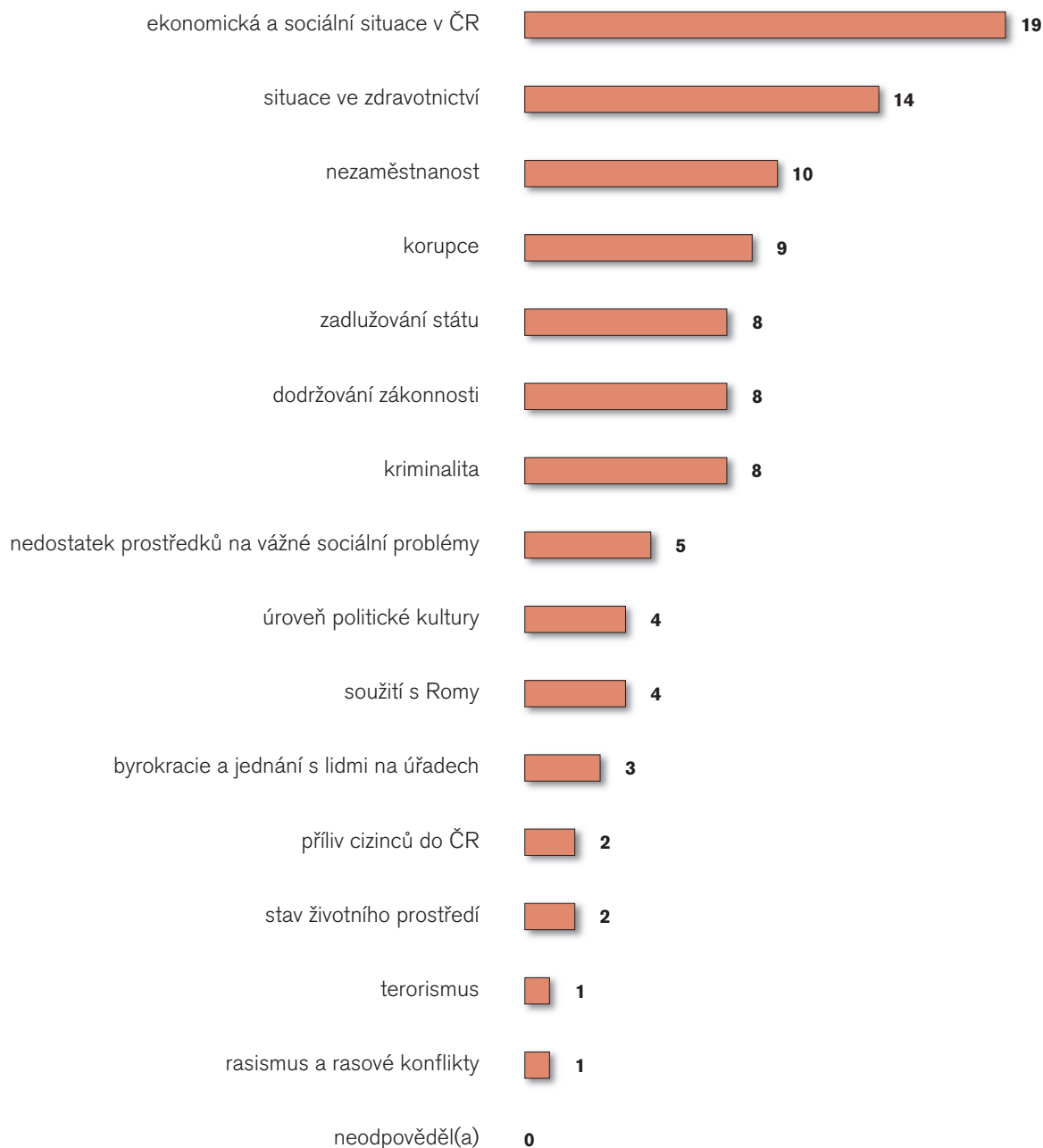
Relativní váha každého problému, který společnost pocituje, není totožná s prioritami, které mu přisuzuje v kontextu celkového spektra problémů. Zatímco dosud respondenti posuzovali vážnost každé položky zvlášť, v následující otázce vybírali pouze **jeden problém**, který považovali za nejzávažnější. Zajímalo nás tedy, které problémy představovaly prioritu v minulosti a které ji představují dnes.

Oproti letům 1994 a 1996 sledujeme mezi prioritami výrazný pokles obav z *kriminality*, která se z prvního místa v tabulce nejnaléhavějších problémů v roce 1994 a 1996 propadla až do pomyslného středu pole. Výrazně také ubylo těch, kteří považují za nejnaléhavější problém stav *životního prostředí*. Naopak stoupl počet těch, kteří za největší problém ČR označují *korupci*. Přestože mírně stoupl počet respondentů, kteří jako nejnaléhavější problém uvedli právě soužití s Romy, **otázka soužití s Romy však nepředstavuje v pohledu společnosti jako celku prioritní téma, ale patří spíše mezi druhořadé – latentní – problémy.**

Na druhou stranu ve vnímání vážnosti a priority problému soužití s Romy existuje výrazná regionální diferenciaci. V krajích s vyšší hustotou obyvatel žijících v romských lokalitách, tedy v Ústeckém, Karlovarském, Olomouckém a Moravskoslezském, označilo soužití s Romy jako naléhavý problém 80 procent obyvatel. V Ústeckém kraji jej dokonce jedna desetina obyvatel označila jako vůbec nejvíce prioritní otázku pro celou republiku, byť i zde nejvíce lidí „hlasovalo“ pro ekonomickou a sociální situaci (18 procent) a nezaměstnanost (15 procent).

Postoje k soužití s Romy jsou lidmi vnímány a hodnoceny jako svébytný a samostatný jev, který nepropojují s postoji a hodnocením sociálních otázek a ekonomické situace. Problematiku soužití s Romy tedy nelze prezentovat – z hlediska veřejnosti – pouze jako sociálně-ekonomický problém. Primárním prizmatem hodnocení je etnická a kulturní odlišnost, kdy veřejnost posuzuje soužití s Romy v obdobné logice jako soužití s imigranty a cizinci. Ovšem **zatímco k cizincům se česká společnost staví otevřeněji než před 11 lety, hodnocení soužití s Romy se v posledních více než deseti letech nijak zásadně nezměnilo.**

Který problém je pro Vás osobně nejnaléhavější? (občané ČR 18-75 let včetně; podíl kladných odpovědí)

3.2

PRIORITNÍ REGIONÁLNÍ PROBLÉMY

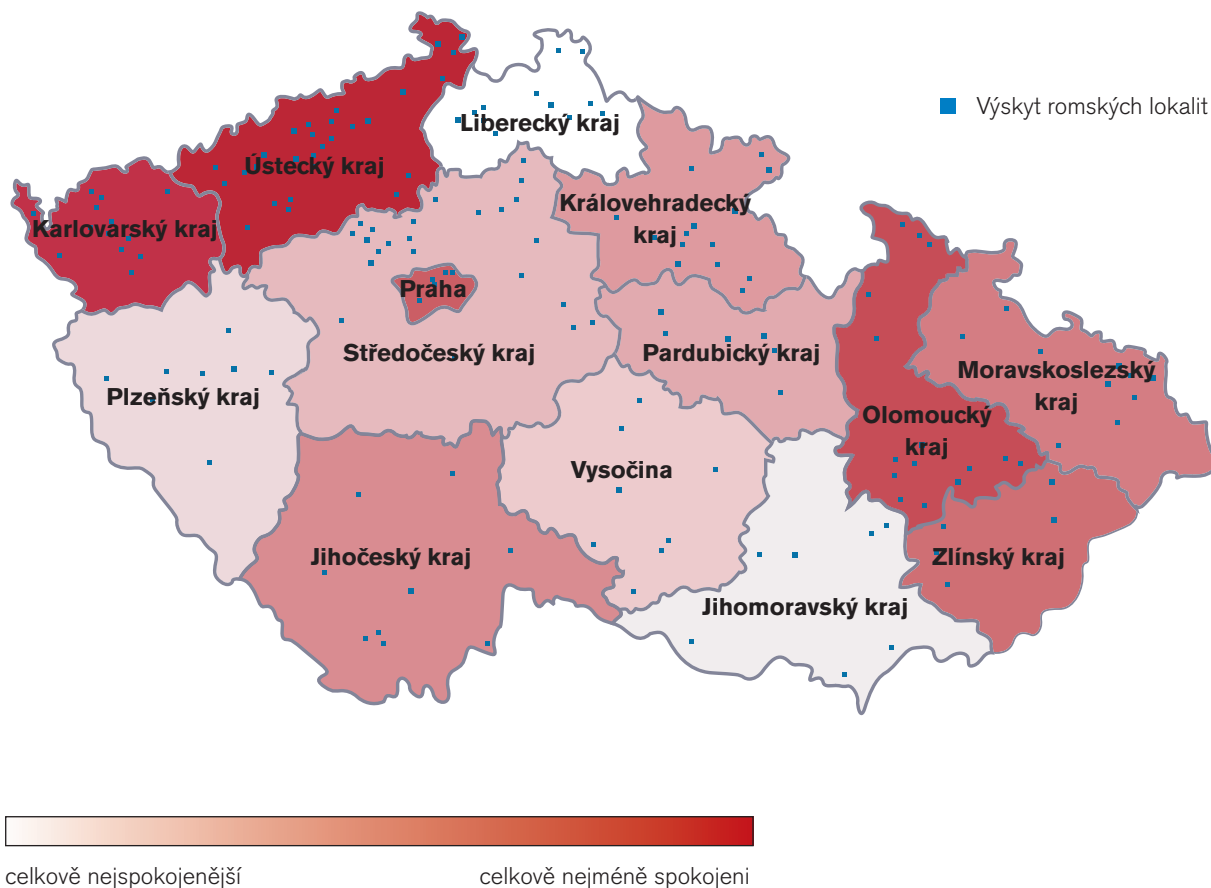
Soužití s Romy a existence sociálně vyloučených romských lokalit získává na důležitosti především v regionálním kontextu. Odpovídají tomu proto i rozdíly při zdůrazňování tohoto tématu regionálními a celostátními politiky. Zatímco v parlamentních volbách bylo toto téma agendou převážně jen extrémistických stran, v komunálních volbách, ale i v senátních volbách, které mají vzhledem k většinovému systému výrazně regionální charakter, se několikrát stalo významným hybatelem předvolebního klání.

V kontextu celé republiky však není existence lokalit nejvíce pocíťovaným problémem ani na úrovni obcí či krajů. Tím se stal zejména **nedostatek pracovních příležitostí**. Mezi jednotlivými regiony však lze vysledovat výrazné odlišnosti. Zatímco Pražané jsou mírně citlivější na nastavení celého systému – jako větší problém pocíťují stav životního prostředí či kvalitu komunálních politiků – obyvatelé Moravskoslezského či Ústeckého kraje větší důležitost v průměru přiznávají nezaměstnanosti či právě existenci sociálně vyloučených romských lokalit.

V hodnocení naléhavosti problémů v obci či kraji, v němž respondent či respondentka žije, hrají roli čtyři problémové okruhy: (i) *stav veřejné infrastruktury*, (ii) *úroveň lokální správy*, (iii) *osobní příležitosti* a (iv) *přítomnost etnicky odlišné populace*. Vyšší nespokojenost obyvatel však nemusí znamenat pouze zanedbanost daného regionu, ale zároveň i větší kritičnost jeho obyvatel k jednotlivým aspektům krajských a obecních politik, která nepřímo s existencí lokalit souvisí. Jako **celkově nejméně spokojeni** s řešením regionálních problémů se ukázali zejména obyvatelé **Ústeckého, Karlovarského a Olomouckého kraje**. Jde právě o ty kraje, které vykazují nadprůměrnou přítomnost sociálně vyloučených romských lokalit i vyšší koncentraci a počty jejich romských obyvatel. Naopak obyvatelé Libereckého a Plzeňského kraje a kraje Vysočina, tedy krajů s menším množstvím lokalit, označili problémy stavu a rozvoje regionu v průměru za méně naléhavé. I z perspektivy veřejnosti je výskyt sociálně vyloučených lokalit a počty jejich obyvatel spojen s obecnějším pocitem strukturální zaostalosti regionu v jeho hospodářské, infrastrukturní a sociální dynamice.

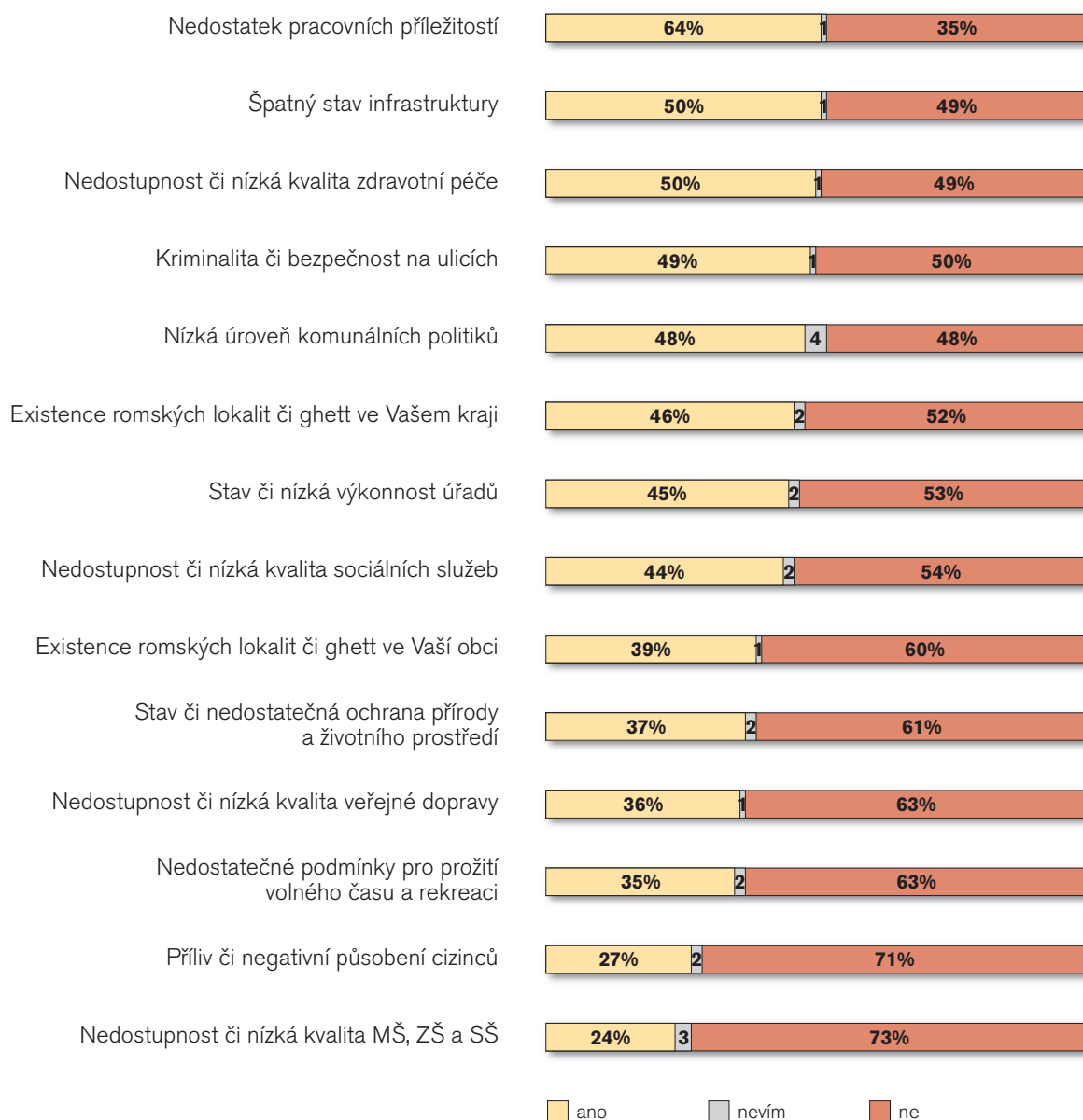
Na základě analýzy podobností odpovědí řadíme téma **sociálně vyloučených romských lokalit** mezi problémy spojené s odlišnou etnickou populací. Respondenti je vnímají do značné míry jako samostatně stojící, oddělené od běžných sociálních, politických i rozvojových otázek. Primárně je spojují s kriminalitou a přítomností cizinek a cizinců (s **bezpečnostními riziky**), a nikoli s kvalitou sociálních či zdravotních služeb či s nedostatkem osobních příležitostí. Za naléhavější pro kraj je pocíťují zejména obyvatelé Ústeckého, Moravskoslezského a Královéhradeckého kraje, nejméně pak ve Zlínském kraji a na Vysočině.

Rozdělení krajů podle průměrné míry spokojenosti jejich obyvatel s řešením vybraných problémů

Je podle Vás tento problém naléhavý pro Vaši obec?

(občané ČR 18-75 let včetně; údaje v procentech)

Na úrovni obcí se k první trojici regionů s objektivně i subjektivně existujícími strukturálními a rozvojovými problémy co do hodnocení závažnosti problémů spojených s existencí romských lokalit přidává ještě kraj Karlovarský. Ve všech čtyřech regionech považuje přítomnost romských lokalit za naléhavý problém polovina či více občanů. Respondentky a respondenti z krajů, v nichž nežije tolik lidí v sociálně vyloučených lokalitách, označují přítomnost sociálně vyloučených lokalit za naléhavý problém v méně než třiceti procentech případů.

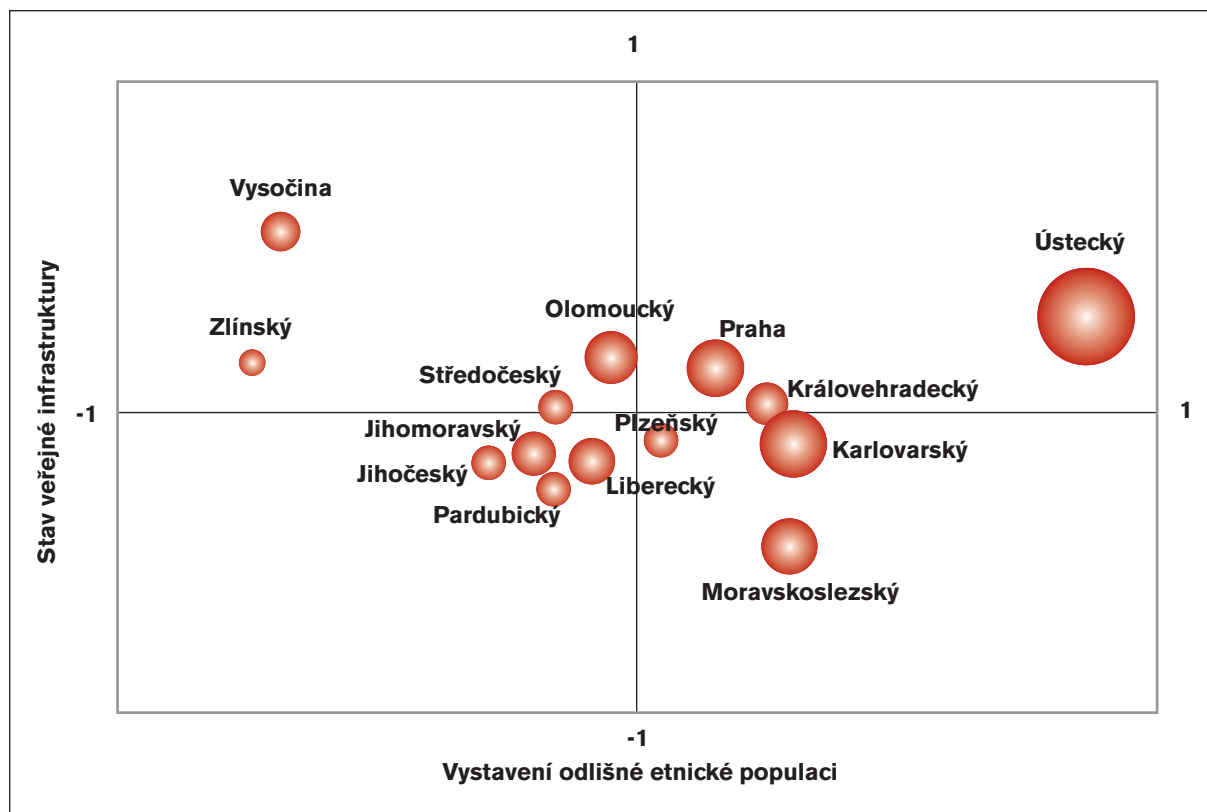
Vyjma Královéhradeckého kraje, jehož obyvatelé jsou zřejmě obecně více kriticky naladěni vůči svému regionu bez ohledu na nižší přítomnost vyloučených lokalit, odpovídá postavení krajů – co do hodnocení jejich rozvoje ze strany jejich obyvatel – odhadu celkového počtu romských obyvatel sociálně vyloučených lokalit v kraji.

Platí také přímá úměra: čím žije v kraji více obyvatel v sociálně vyloučených romských lokalitách, tím je existence těchto lokalit hodnocena jako problematictější. Tuto tezi ilustruje následující graf, který na jedné straně ukazuje, jak respondenti vnímali stav veřejných služeb⁷ a na druhé straně, jak pocítovali míru problémů spjatých

s přítomností etnicky odlišné populace⁸. Čím je hodnota osy bližší +1, tím naléhavější se tato oblast jeví obyvatelům uvedeného kraje. V pravém horní rohu by tedy byly kraje, kde respondenti pocítují jako enormně naléhavé obě oblasti.

Jednotlivé kraje tedy lze rozdělit do čtyř skupin nebo typů. Obyvatelé **Ústeckého kraje** pocítují v nadprůměrné míře jako **naléhavé oba problematické okruhy** – přítomnost Romů a cizinců i špatnou vybavenost svého kraje službami. Strukturální deficit kraje je pocítovaný stejně naléhavě jako přítomnost vyloučených lokalit. Přestože je zde existence sociálně vyloučených romských lokalit dominantním problémem, jako nejvýznamnější problém ji uvedlo 27 procent jeho obyvatel, ve větší míře než celek České republiky cítí občané tohoto regionu jako naléhavý problém i nedostatek či nízkou kvalitu škol či zdravotních a sociálních služeb a nedostatek pracovních příležitostí.

Porovnání krajů podle naléhavosti druhu problémů s ohledem na velikost lokalit
(občané ČR 18-75 let včetně; velikost bublin udává podíl obyvatel sociálně vyloučených lokalit)

Zároveň jde o kraj, o kterém se nejčastěji hovoří jako o místě, kam se ve větší míře stěhují Romové z jiných oblastí Česka, čímž se relativní strukturální zaostalost kraje prohlubuje i v důsledku imigrace (hlavně z Prahy a středních Čech)⁹.

⁷ Tento faktor je tvořen nedostupností a nízkou kvalitou mateřských a základních škol, špatným stavem infrastruktury, nedostupností či nízkou kvalitou veřejné dopravy, sociálních služeb a zdravotní péče.

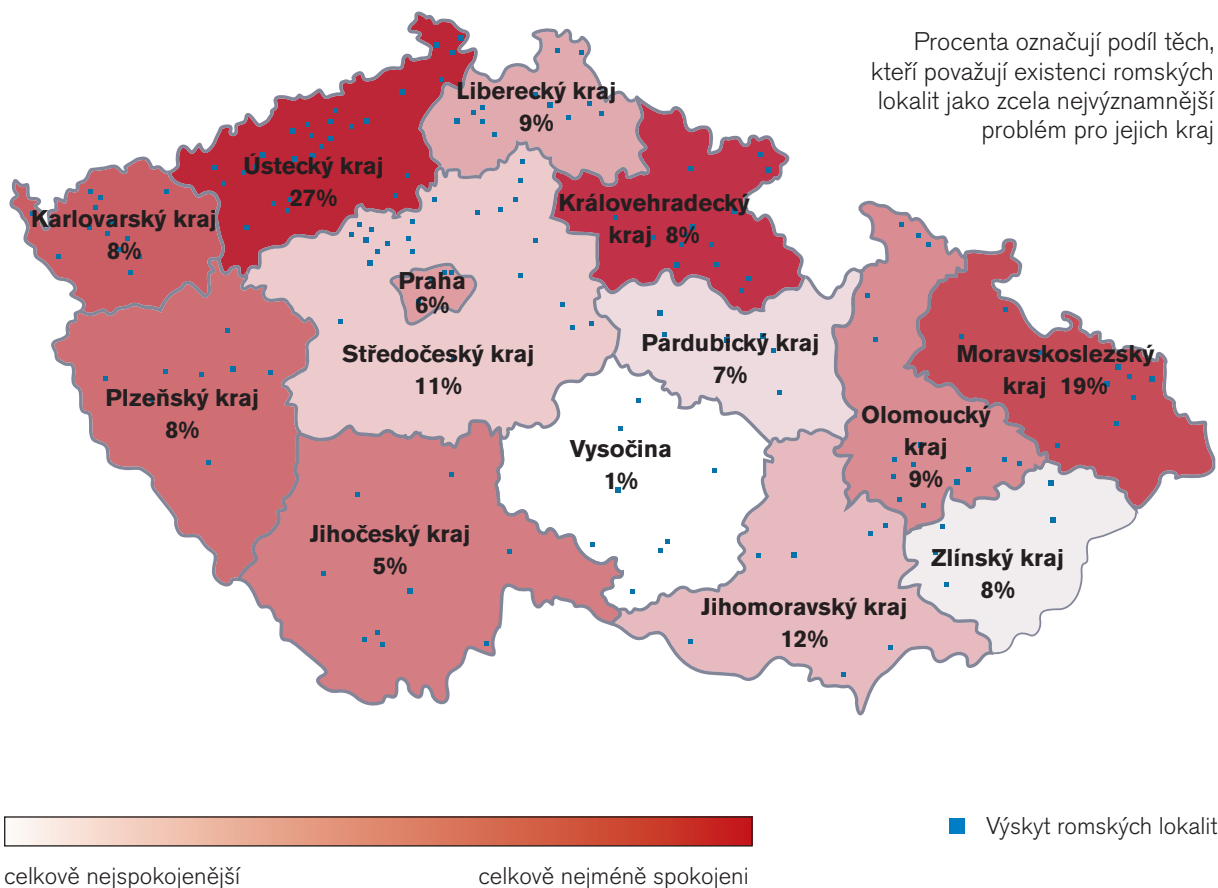
⁸ Tento faktor je tvořen existencí sociálně vyloučených romských lokalit v obci a kraji, kriminalitou a bezpečností na ulicích a přílivem a působením cizinců.

⁹ Jako důvod tohoto stěhování bývá nejčastěji uváděna možnost získání levnějšího bydlení v obcích a městech Ústeckého kraje. S tím je spojeno uvolňování bytů v lukrativnějším prostředí Prahy a jejího okolí, jež jejich majitelé mohou zrekonstruovat a nově výhodněji pronajmout či prodat.

Obyvatelé Moravskoslezského a částečně i Karlovarského kraje, reprezentující druhý typ regionů, **v menší míře vidí problém v nedostatečné infrastruktuře, ale ve větší míře v přítomnosti etnicky odlišné a dosud plně neintegrováné populace.** Pro oba kraje je však majoritním subjektivně vnímaným problémem nedostatek pracovních příležitostí, který uvedlo 29 procent obyvatel Moravskoslezského a 26 procent obyvatel Karlovarského kraje. V případě Moravskoslezského kraje existenci romských lokalit jako nejvýznamnější problém uvedla asi pětina oslovených. V Karlovarském kraji, jak již bylo zmíněno, není tato otázka vnímána v kontextu celého kraje, ale v kontextu jednotlivých obcí, kde se takto vyslovilo 12 procent oslovených.

Postavení Prahy, jejíž obyvatelé si na působení odlišných etnických vlivů nadprůměrně stěžují, je ale na rozdíl od předchozích regionů určováno spíše vnímáním „přítomnosti cizinek a cizinců“ a problému „kriminality a bezpečnosti“, nikoli sociálně vyloučených lokalit. Česká metropole přesto patří k regionům s **nižší mírou naléhavosti problémů spojených s etnicky odlišnou populací, ale s větší mírou naléhavosti problémů spojených se stavem a mírou rozvoje veřejných služeb.** To bezpochyby souvisí se skutečností, že významná část romských obyvatel v minulých letech opustila pražské čtvrtě tradičně vnímané jako romské (Karlín, Libeň, Smíchov, Vysočany či část Žižkova), především vlivem tlaku investorů na modernizaci těchto částí metropole. Posléze se tyto čtvrti přeměnily na zóny se sídly firem a s nabídkou kvalitnějšího bydlení pro vyšší střední třídy.

Míra vnímání romských lokalit jako problému u obyvatel jednotlivých krajů (průměrné hodnoty)

Relativně nejvíce jsou s kvalitou veřejných služeb a strukturální zaostalostí v tomto smyslu nespokojeni obyvatelé Zlínského kraje a kraje Vysočina. V obou krajích však existence sociálně vyloučených romských lokalit představuje marginální problém. S výjimkou vždy jednoho města v každém z těchto krajů (Jihlavy, respektive Vsetína) se v nich totiž nacházejí převážně menší sociálně vyloučené romské lokality. Poslední skupinu regionů tvoří kraje, které nepocítují v nadprůměrné míře **ani jednu z uvedených oblastí problémů** (Jihomoravský, Jihočeský, Pardubický a Liberecký kraj).

S výjimkou nejvíce exponovaných regionů (zejména Ústecký a Moravskoslezský kraj) česká společnost nevnímá soužití s Romy a existenci sociálně vyloučených romských lokalit jako dominantní problém. Vnímání závažnosti pak stoupá postupně s počtem sociálně vyloučených romských lokalit a obyvatel, kteří v nich žijí. Ale i zde existuje určité napětí mezi potenciálními integračními politikami a politikami, které usilují o zlepšení infrastruktury a veřejných služeb. V těchto regionech bude třeba sladit investice do strukturálního rozvoje s integračními programy v sociálně vyloučených lokalitách. Jednostranné zaměření na jednu či druhou dimenzi problémů regionu bude patrně vyvolávat určitou nerovnováhu.

V místech, kde sice existuje romská lokalita, ale nabídka a kvalita vzdělávacích, zdravotnických a sociálních služeb či dopravní obslužnost je zdejšími obyvateli hodnocena jako uspokojivá, je prostředí pro aplikaci integrační politiky samozřejmě vhodnější, protože místní občané nevnímají konflikt mezi prioritami tak ostře. V podmínkách neuspokojivého školství a přítomnosti početných lokalit musí aktivní politika směřovat jak do investic do školství, tak do integračních programů v lokalitách.

Je proto nevyhnutelné v regionální i obecní politice reflektovat souvislosti strukturálních problémů s problémy generovanými sociálně vyloučenými lokalitami. Rozvojové a integrační politiky je třeba prezentovat s ohledem na jejich přínos pro celý region či obec. To platí zejména pro změny v oblasti vzdělávání. Vzdělávání pedagogů základních a mateřských škol, byť by primárně směřovalo k dětem z vyloučených lokalit, zlepšuje kvalitu pedagogického procesu obecně. Doučování či volnočasové aktivity mohou využívat i děti pocházející z majoritní společnosti. Princip spojených nádob lze však použít i v dalších oblastech. Právní poradenství v oblasti půjček a úvěrů, které jsou jedním z tíživých problémů obyvatel sociálně vyloučených lokalit, mohou rovněž využívat i příslušníci majority.

Shrnutí

Soužití s Romy považuje za problém 66 procent dotázaných českých občanů. Jejich podíl se dlouhodobě výrazně nemění.

Z perspektivy české veřejnosti mají problémy soužití s Romy přednostně etnický spíše než sociální obsah. Veřejnost vnímá Romy především jako etnicky odlišnou populaci v majoritním prostředí.

Zatímco vůči cizincům se česká společnost otevírá a vidí je méně problematičtěji než před 11 lety, hodnocení soužití s Romy se podstatně nezměnilo a nezlepšilo a zůstává vnímáno jako problém.

Ve vnímání a hodnocení problematičnosti soužití s Romy existují výrazné regionální rozdíly. Obecně platí přímá úměra: čím více je v kraji sociálně vyloučených romských lokalit, tím je jejich existence a vzájemné soužití hodnoceno problematičtěji.

V problémovém hodnocení soužití a přítomnosti vyloučených lokalit je akcentován bezpečnostní a sociálně problematičný aspekt či dopad lokalit, zatímco v celkovém rozměru ČR vnímání problematičnosti kriminality podstatně pokleslo.

Nadprůměrná přítomnost i početnost sociálně vyloučených romských lokalit v regionu je spjata s nadprůměrným pocitem celkové strukturální nedostatečnosti regionu v oblasti základních veřejných služeb. Sociálně vyloučené lokality a jejich koncentrace jsou objektivně i subjektivně součástí a jedním z konstitutivních prvků strukturální nedostatečnosti regionů – od služeb až po vzdělanostní a pracovní příležitosti. Na regionální úrovni se tak z pohledu obyvatel propojují etnické a sociální problémy. Nejsilněji se takováto tendence projevuje v Ústeckém a Moravskoslezském kraji.

Do regionů s nadprůměrným výskytem sociálně vyloučených lokalit a obyvatelstvem nadprůměrně zatíženým pocitem nedostatečných příležitostí přicházejí navíc vyloučení Romové z regionů s nadprůměrným rozvojovým potenciálem a standardem služeb.

V regionech s nižším počtem sociálně vyloučených lokalit jsou jejich obyvatelé celkově spokojenější s nabídkou veřejných služeb.

V regionech s nejsilnějšími strukturálními problémy a s největším počtem sociálně vyloučených lokalit mají rozvojové programy směřovat oběma směry. Integrovaná politika je třeba hodnotit a prezentovat jako účelné pro celou komunitu, nikoliv jen pro obyvatele sociálně vyloučených lokalit.

V řadě míst, kde se lokality nacházejí, lze předpokládat konflikt mezi vnímáním naléhavosti problémů spojených s deficitem či nízkou kvalitou veřejných služeb a problémů spojených s existencí neintegrováné populace z etnicky odlišného prostředí.

Doporučení:

- Formulaci koncepce integrace osob žijících v sociálně vyloučených komunitách by mělo předcházet zmapování všech prioritních problémů obce (či svazku obcí) i kraje.
- Pro získání podpory veřejnosti je vhodné vytvářet opatření usilující o eliminaci sociálního vyloučení s ohledem na kontext hlavních strukturálních problémů.
- Navrhovaná opatření, která mají za cíl snižování počtu osob, které žijí v situaci sociálního vyloučení, je třeba rozvíjet s ohledem na jejich přínos i pro majoritní společnost – tzv. princip spojených nádob.

Názory veřejnosti na původ problémů v soužití s Romy i její pohled na existenci sociálně vyloučených romských lokalit představují východiska pro utváření představ o tom, jak tíživou sociální situaci jejich obyvatel řešit. V české společnosti stále **dominují odmítavá stanoviska**, podle kterých příčina spočívá na straně Romů. Veřejnost převážně považuje Romy a Romky za ty, kteří zneužívají sociální systém a odmítají se začlenit na pracovní trh. Nahlížení na obyvatele lokalit jako na osoby, které si pomoc nezaslouží a za svou situaci si sami mohou, snižuje ochotu veřejnosti vynakládat veřejné prostředky na integrační politiky. A naopak nepřímo potvrzuje akceptování sociálního vyloučení Romů jako určité řešení situace, kdy Romové žijí mimo pracovní trh a způsob života založený na zaměstnání a mzdě.

Více než 90 procent dotázaných se domnívá, že Romům se *nechce pracovat a zneužívají sociální podporu*. Stejně stanovisko se jako převládající ukázalo i v letech 1994 a 1996, byť podíl jeho zastánců mírně klesl (v porovnání s rokem 1996 o tři procenta). Názor, že kořeny problému neleží v systému nebo v pracovním trhu ale na straně Romů, nadále výrazně převažuje. Představuje tak důležitou okolnost, s níž musí integrační programy počítat, pokud potřebují získat veřejnou podporu. Ze strany majority totiž lze očekávat otázku, proč pomáhat někomu, kdo jednak není obětí systému, ale dokonce z něj podle ní profituje.

Za posledních více než deset let se nezměnil ani podíl těch, kteří volí **etnizující až rasový výklad** problému. Slovo rasový není v tomto případě nadneseným výrazem. Vychází z odpovědí respondentů, kteří Romy explicitně hodnotí jako diametrálně odlišnou skupinu. Tento názor nejlépe ilustruje vysoká míra podpory výroku *Romové jsou jiná rasa, nepřízpůsobí se, nezmění*. Podíl těch, kteří souhlasí s takovým výkladem situace, se dlouhodobě pohybuje kolem 80 procent. Podíl těch, kteří se kloní k nacionálním tónům (*Romové se nechovají jako odpovědní občané, protože nejsou Češi*), v porovnání se stavem před deseti lety dokonce vzrostl. Pouze mírně stoupl zastoupení těch, kteří reflektují to, že Romové *čelí diskriminaci při získávání vzdělávání a při vstupu na trh práce*. Tento postoj sdílí ale jen třetina české populace.

Závěrečná zpráva o prvních dvou výzkumech etnického klimatu z let 1994 a 1996¹⁰ popisovala zastoupení rasových názorů jako masivní a alarmující. Za dobu téměř deseti let, která uplynula od jejího zveřejnění, se situace rozhodně nezlepšila. Co se týče souhlasu s nacionálně laděnou terminologií lze konstatovat, že takto orientovaný výklad dokonce zesílil.

Postupně oslabilo **spojování romské menšiny s kriminalitou**. Variantu *lidé mají z Romů strach* volí stále méně lidí. V porovnání se situací v polovině devadesátých let se dále **snížil podíl těch, kteří připouští odpovědnost i na straně majoritní společnosti**. Zatímco k výroku, že *Češi jsou rasisté* se v letech 1994 a 1996 klonila více než polovina respondentů, v roce 2007 jen třetina. Příčinou může být i to, že se v polovině devadesátých let z vyšší intenzitou v médiích objevovaly informace o rasově motivovaných útocích proti Romům.

Zřejmě také ubylo těch, kteří vidí **příčinu současného stavu v dlouhodobé historické zaostalosti**. V případě této otázky však, aby výrok lépe odrážel současnou situaci, nebylo zachováno stejné znění otázky. Zatímco v roce 1994 tehdejší stav přičítalo na vrub *historické zkušenosti* téměř 60 procent respondentů, o dva roky později to bylo méně než 50 procent. V roce 2007 podobný výrok, totiž že současný stav je *důsledkem dlouhodobé nezaměstnanosti a chudoby*, odsouhlasila méně než třetina respondentů.

Struktura názorů je v zásadě identická jako v polovině devadesátých let. Česká společnost ale od poloviny devadesátých let staví zřetelnější hranici, která ji dělí od romské populace. Méně vidí chybu na své straně, a daleko více přisuzuje odpovědnost na stranu Romů, jejich etnickou identitu a naturel. Česká společnost se před romským světem více uzavírá, respektive jej vytlačuje na okraj.

¹⁰ Viz Gabal a kolektiv (1999), str. 85.

Česká veřejnost odlišuje v principu dvě hlavní osy výkladu původu problémů v soužití s romskou menšinou:

a) rasová či etnická odlišnost

Tuto osu určuje zejména důraz na nepřekonatelný rasový původ. Popisuje Romy jako od přírody lenivé s tendencí k zneužívání podmínek. Vedle etnického a národoveckého kontextu zde tedy explicitně figuruje i biologický rasový výklad, kterým respondenti vysvětlují neslučitelnost života Romů se stylem a pravidly většinové společnosti. Rasový pohled však nemusí nutně znamenat příklon ke striktně rasistickým metodám řešení problému či politickému extremismu. Vzhledem k důrazu na neslučitelnost lze předpokládat, že osoby, které volí jako určující toto schéma, budou zároveň inklinovat i k restriktivním a segregáčním metodám řešení.

b) společenské kořeny problému

Tato osa výkladu je určována zejména nedostatečnými příležitostmi Romů, ale i vztahem majoritní populace k této menšině. Ti, pro které je tento výklad určující, ve větší míře připouštějí nevýhodné nastavení vzdělávacího systému pro romské chlapce a dívky či uzavřenost pracovního trhu. Tato výkladová osa v sobě zahrnuje i aspekty, jež jsou v odpovědnosti státu či veřejné správy.

Nejvíce inklinují k rasovému výkladu obyvatelé Ústeckého kraje. O pravdivosti výroku, že Romové *jsou jiná rasa, nikdy se nezmění, nepřizpůsobí*, je zde rozhodně přesvědčena více než polovina respondentů (53 procent), pro porovnání v Libereckém kraji, jehož obyvatelé k tomu výkladovému schématu inklinují v rámci České republiky nejméně, to byla přibližně třetina.

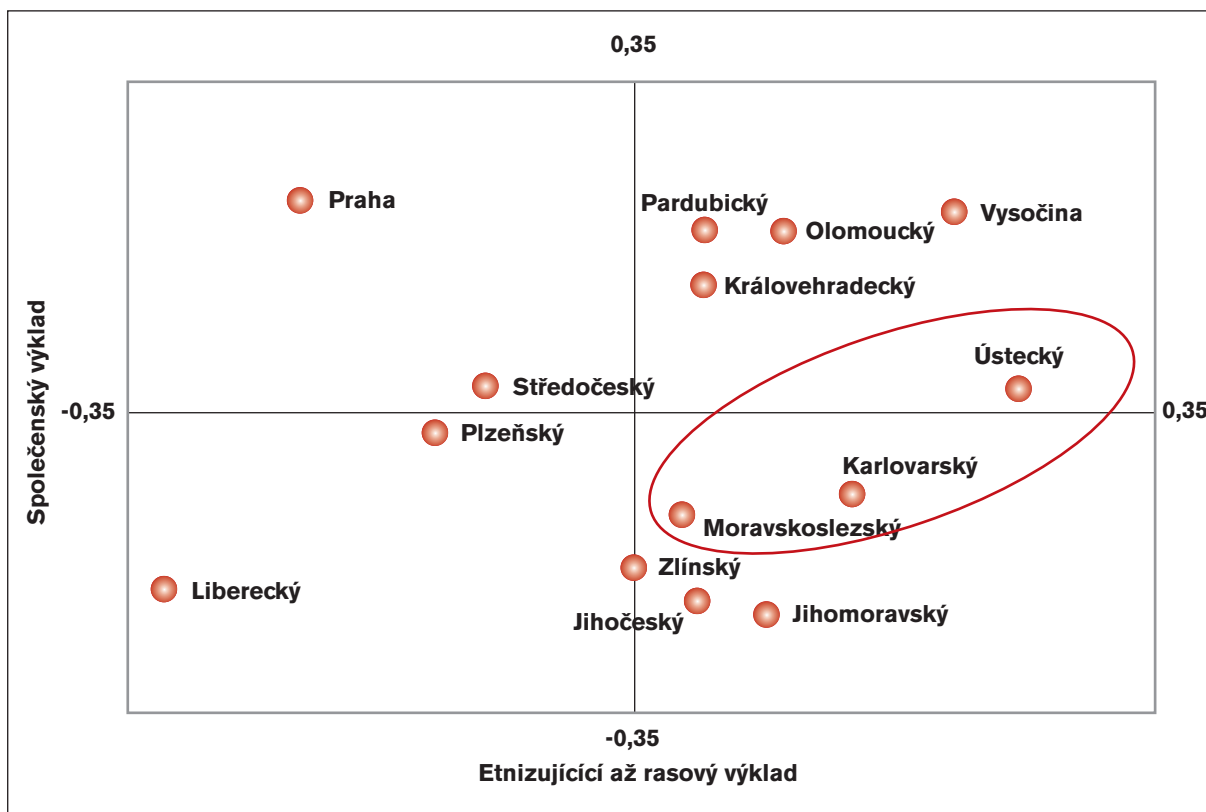
Soužití s Romy vidí častěji v termínech etnické až rasové odlišnosti právě ti, kdo považují existenci sociálně vyloučených romských lokalit za vážný problém ve svém kraj či obci. Blízkost lokalit v sousedství, v regionálním či místním hledisku zvyšuje potřebu řešení problému, ale zároveň snižuje důvěru v to, že problém lze řešit a že integrace Romů do majoritní společnosti je možná. Lidé, kteří obecně považují **soužití s Romy a existenci romských lokalit za vážný problém** a dožadují se jeho řešení, zřetelněji oddělují svět majoritní společnosti a romské menšiny a častěji se domnívají, že se Romové nemohou nikdy zcela přizpůsobit. Z těch, kteří označili romské lokality za naléhavý problém pro jejich kraj, se 52 procent rozhodně domnívá, že Romové jsou jiná rasa a nemohou se změnit ani přizpůsobit. Mezi ostatními to bylo přibližně o 15 procent méně. Mezi těmi, kdo považují existenci sociálně vyloučených romských lokalit v kraji za velmi naléhavý problém, deklarovalo přesvědčení o nepřizpůsobivosti Romů dokonce 65 procent respondentů.

Obecnější obsah strukturálního rozvoje regionu, který nelze oddělovat od existence lokalit, a podprůměrná důvěra lidí v možnost větší změny vytváří složité veřejné prostředí pro nastartování programů především v regionech s největší koncentrací lokalit. Na druhou stranu právě zde existuje jasné veřejné povědomí o nutnosti tento problém řešit. Jinými slovy: přestože bezprostřední nebo regionální zkušenost s vyloučenými romskými lokalitami zvyšuje podíl skeptiků ohledně možnosti zásadní změny v životě jejich obyvatel, tak na druhé straně posiluje požadavky občanů na řešení regionální a komunální správou. Tam, kde jsou problémy největší, budou příslušné integrační politiky vyžadovat pečlivě připravenou a dlouhodobou realistickou strategii, a to jak z hlediska vyloučených lokalit a jejich obyvatel, tak z hlediska většinové populace v sousedství těchto lokalit.

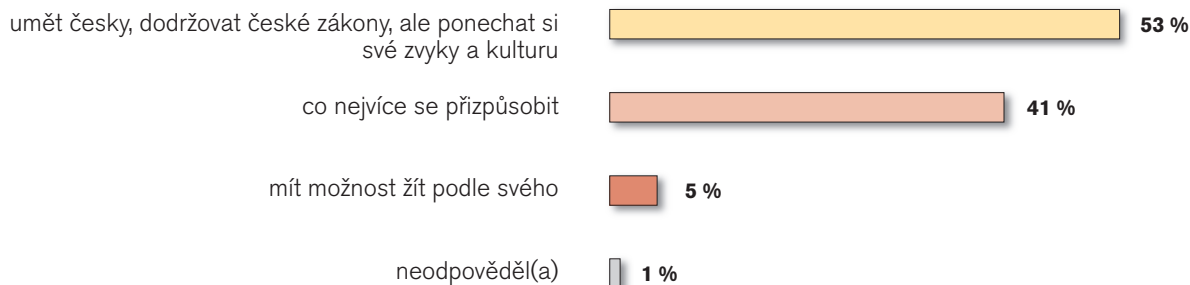
Rozdělení krajů podle dominujících názorů ukazuje následující graf. Čím je hodnota osy bližší jedné, tím lidé daného kraje více využívají dané vysvětlující schéma. Ovšem jsou zřetelně kraje s relativně vyšším počtem obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Z grafu je dobře patrné, že například v Ústeckém kraji je přítomen nejen silný etnizující a rasový výklad, ale i nespokojenost s dlouhodobou nečinností veřejné správy vůči prohlubujícímu se propadu Romů do sociálně vyloučeného prostředí.

Výklad problémů ve vztazích s romskou menšinou souvisí i s tím, jak si Češi a Češky obecně představují podobu vztahu s odlišnými etniky a jaký prostor by vůbec byli ochotni poskytnout etnické odlišnosti ve způsobu života. Lidé, kteří jsou ochotni poskytnout menšinovým životním stylům větší prostor, hodnotí příčiny konfliktů spíše z hlediska společenských kořenů. Nicméně takových je v české společnosti minimum – přibližně pět procent¹¹. Naopak přes 40 procent respondentů se domnívá, že by se příslušníci odlišných etnik měli životnímu stylu a kultuře většinové společnosti plně přizpůsobit. Ti, kteří zdůrazňují plné přizpůsobení české kultuře a společnosti, naopak paradoxně zdůrazňují rasový a etnický výklad odlišnosti¹². Na jedné straně požadují po příslušnících odlišných etnických skupin plné přizpůsobení, na straně druhé se však domnívají, že toho Romové kvůli jejich odlišnosti nejsou schopni. Je to jeden z paradoxních projevů značné kulturní a sociální uzavřenosti české společnosti i jejího silného a dlouhodobého tlánutí ke kulturní, jazykové a životní stejnorodosti¹³.

Rozdělení krajů podle schémat výkladu příčin problémů s existencí romských lokalit
(občané ČR 18-75 let včetně)

Cizinci a různé etnické skupiny by měli k životu v ČR v budoucnu:
(občané ČR 18-75 let včetně; údaje v procentech)

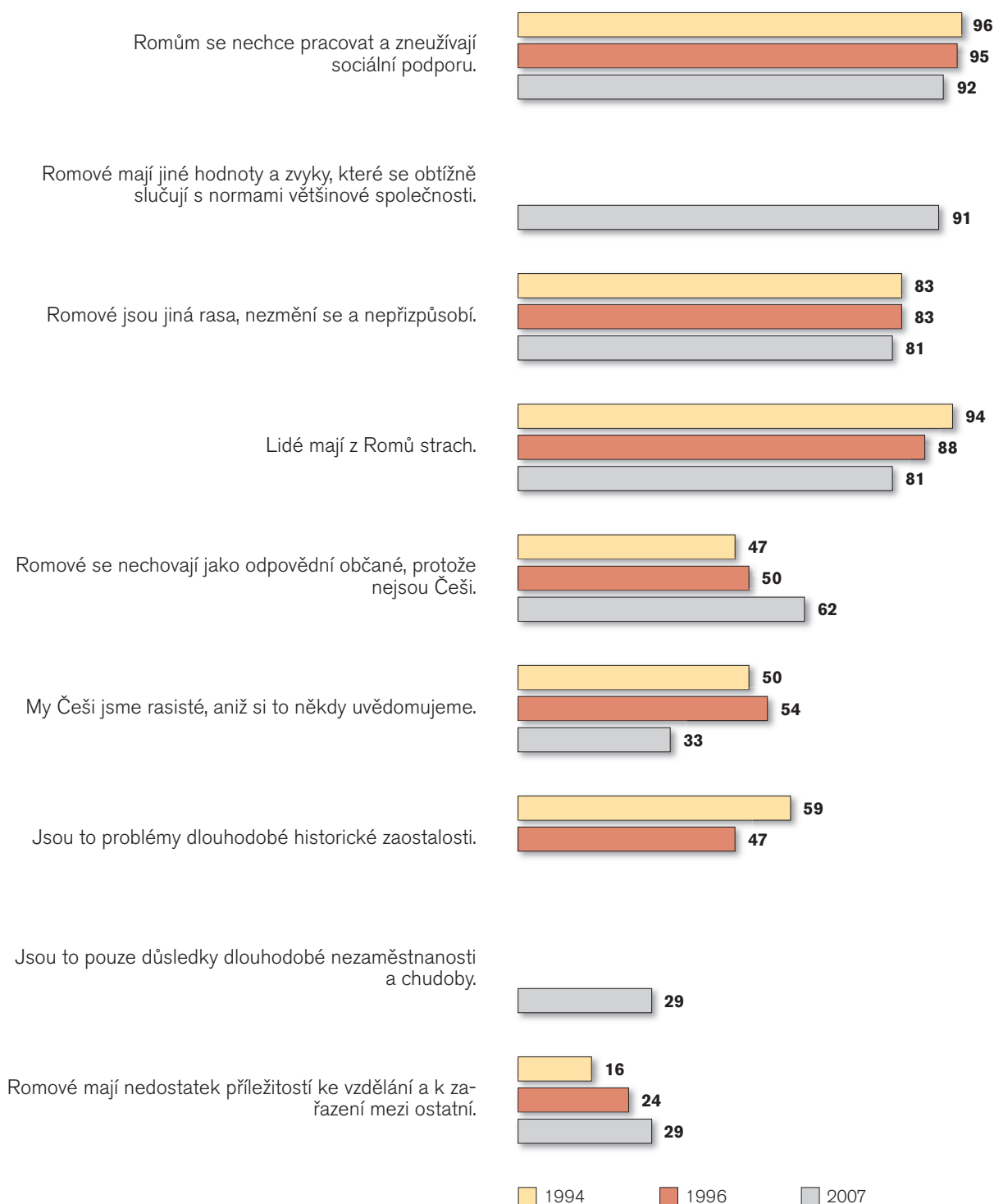
¹¹ Obdobný podíl vyšel i ve výzkumu CVVM Vztah k jiným národnostem I. (zveřejněn dne 8. 1. 2007 – 1119 respondentů).

¹² V letech 1994 a 1996 odpověď, že by se cizinci a etnické skupiny měli co nejvíce přizpůsobit našim zvyklostem, zvolilo 75 procent, respektive 71 procent. Druhou variantou tehdy byla možnost nechat tyto skupiny žít po svém, kterou tehdy zvolilo 14, respektive 22 procent. Pro nový výzkum jsme se vzhledem k proměňám obecného vnímání této problematiky rozhodli změnit znění otázky a přidat ještě střední variantu odpovědi.

¹³ Kulturní a sociální homogenizace dominovala v celé komunistické periodě, ve které byla nejen doktrínou, ale praktickou politikou vnucovanou od sociální struktury až po každodenní život, o politické a kulturní diverzitě nemluvě. Svou roli ale patrně sehrálo i dlouhodobé tíhnutí české politiky k segregačním řešením národnostních tenzí a konfliktů až k samotnému zániku společného státu se Slováký.

Vystihují podle Vás uvedené výroky příčiny problémů a konfliktů v soužití majoritní populace s Romy?

(občané ČR 18-75 let včetně; podíl kladných odpovědí)

Otevřenost vůči cizincům bývá obvykle spojována s životním stylem vzdělaných elit velkých měst. Tento předpoklad se však v našem výzkumu nepotvrdil, žádné výrazné odlišnosti podle vzdělání analýza neukázala. Potvrdil se předpoklad, že otevřenost vůči cizincům chovají spíše mladší lidé, což by podporovalo hypotézu o historických kořenech kulturní uzavřenosti české společnosti. Častěji volili variantu *mít možnost žít podle svého* také ti občané České

republiky, kteří se označili za věřící. Ti také výrazněji než jiní označují jako nejvýznamnější problém české společnosti rasismus, jsou rovněž citlivější k širším celospolečenským problémům.

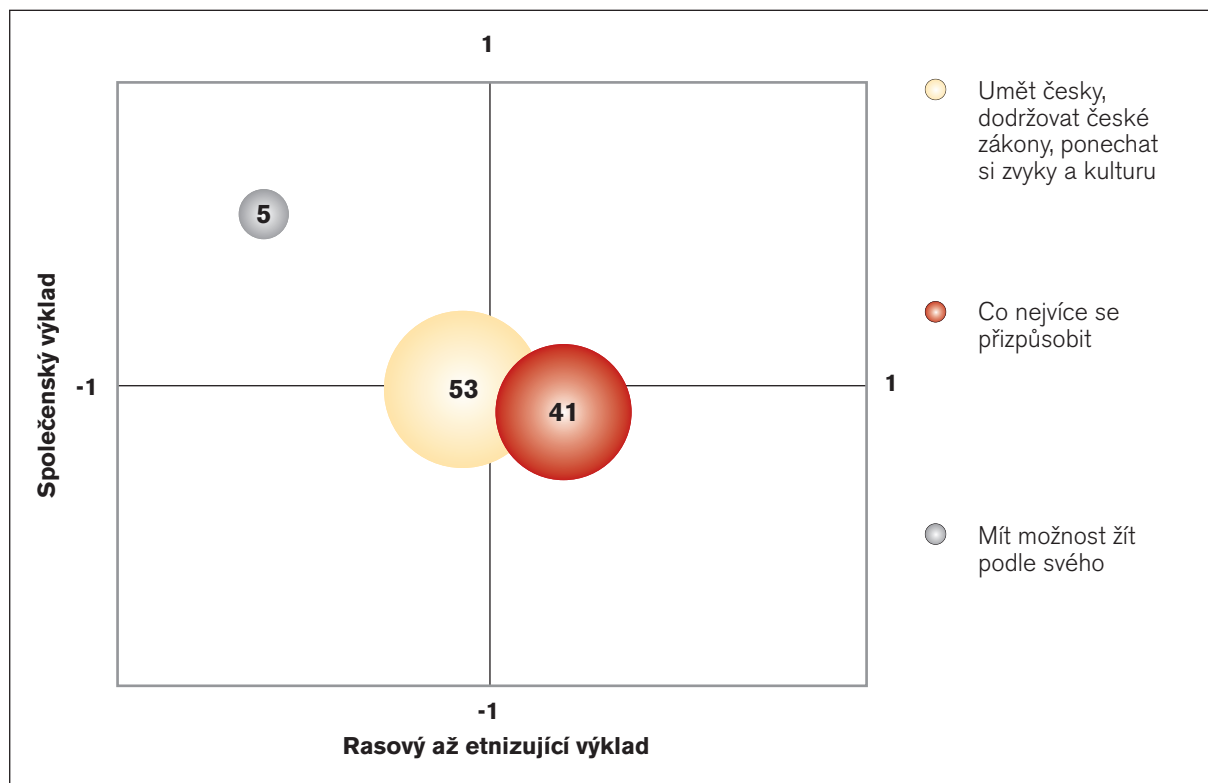
Významné jsou z našeho pohledu také rozdíly mezi zastánci *maximálního přizpůsobení cizinců české společnosti* a těmi, kdo vyžadují především *přizpůsobení se českým zákonům, ale ponechávají cizincům prostor k autonomii pro vlastní kulturu a zvyky*. Mezi těmi, kteří se domnívají, že by se cizinci měli prakticky **asimilovat**, jsou výrazněji než v ostatních skupinách zastoupeni lidé s nižším vzděláním. Častěji také označují sami sebe jako nevěřící, nemají běžně přístup k internetu, neumí cizí jazyk. Jako naléhavé problémy označují ve větší míře než ostatní skupiny právě přítomnost cizinců, existenci sociálně vyloučených romských lokalit na úrovni kraje i obce.

Mezi respondenty, kteří preferují pouze částečné přizpůsobení se *zachováním pestrosti zvyků i kultur*, je více lidí s vyšším vzděláním. Častěji také uvádějí, že vycházejí velmi snadno se svými penězi, byť z hlediska výše příjmů nejsou mezi skupinami výrazné rozdíly. Více z nich má doma zaveden internet, ve vícero případech také mluví nějakým cizím jazykem. Častěji jsou spokojeni s celkovým směřováním České republiky. Jako nejnaléhavější problémy nadprůměrně uvádějí špatný stav infrastruktury, nefunkční úřady, nedostatečnou kvalitu či dostupnost zdravotní péče a na úrovni kraje i neuspokojivý stav životního prostředí.

Z uvedeného tedy vyplývá, že lidé, kteří pocítují jako naléhavý problém existenci sociálně vyloučených romských lokalit, patří spíše mezi ty, kteří příčinu situace vidí v nepřekonatelných rasových či etnických odlišnostech a jsou méně tolerantní ve vztahu ke kulturně odlišným menšinám a cizincům. Tato situace by však tvůrce komunálních integračních politik neměla vést k tomu, aby tyto postoje následovali ve své praxi, protože jde o tu část populace, která se cítí potenciálně dalším prohlubováním sociálního vyloučení a růstem lokalit ohrožena. V regionech s vyšším počtem lokalit bude překonání bariéry silně zastoupeného názoru, že se Romové a Romky nezmění, podstatnou součástí kultivace a uplatňování integračních strategií a politik. Část problému je dána i celkovým vyšším podílem obyvatel s nižším vzděláním, bez znalostí cizích jazyků a s částečnou nebo úplnou počítačovou negramotností v těchto regionech.

Vztah výkladu příčin problémů s Romy a postoje k odlišným sociokulturním skupinám

(občané ČR 18-75 let včetně; velikost bublin udává procentuální zastoupení názoru v populaci)

Shrnutí

V české společnosti rostoucí měrou převládá názor, který vidí příčinu sociálního vyloučení, vzniku a existence vyloučených lokalit především na straně Romů a Romek. Veřejnost je převážně považuje za ty, kteří zneužívají sociální systém a odmítají se začlenit do společnosti. Způsob života spjatý se sociálním vyloučením vidí česká společnost v převaze jako vyhledávaný ze strany Romů a nikoli vnucený ze strany okolní společnosti a jejich sociálních a ekonomických struktur.

Ve stejné logice převažuje výklad příčin problémů v soužití s Romy a vzniku sociálně vyloučených romských lokalit na základě jejich etnické až rasové odlišnosti. Výklad na základě společenských kořenů, jako je nastavení vzdělávacího systému či uzavřenost pracovního trhu, je menšinový.

V etnickém až rasovém původu vidí příčiny vzniku sociálně vyloučených romských lokalit nadprůměrně ti, kteří žijí v regionech a městech s větším výskytem lokalit jak co do počtu, tak jejich velikosti. V návaznosti na komunální či regionální zkušenost s vyloučenými lokalitami tito lidé také nadprůměrně pocítují existenci romských lokalit jako naléhavý problém hodný pozornosti a řešení.

Součástí problému je však i historicky vzniklá a převládající kulturní uzavřenost české společnosti, která v rozhodující míře odmítá kulturní cizorodost či větší odlišnost a vyžaduje plnou jazykovou, životní i kulturní asimilaci cizinců a odlišných sociokulturních skupin. Vůči cizincům se však česká společnost, na rozdíl od Romů, postupně otevírá.

Lidé, kteří označují existenci sociálně vyloučených romských lokalit jako problém, se ve větší míře než ostatní domnívají, že by se cizinci a jiné etnické skupiny měli maximálně přizpůsobit a žít jako Češi. Subjektivně jsou také méně schopni vyrovnat se s jazykovou, hodnotovou či kulturní odlišností.

Více než dvě pětiny respondentů (41 procent) se domnívá, že by se cizinci a příslušníci jiných etnických skupin měli zcela přizpůsobit, 53 procent by jim v případě, že by se naučili česky a dodržovali české zákony, umožnilo ponechat si jejich kulturu. Zhruba jen pět procent by je nechalo žít si podle svého. Podíl těchto skupin se v posledních letech nijak výrazně nemění.

Doporučení:

- Zkušenost s lokalitami zvyšuje pocit naléhavosti řešení, ale omezuje pocit řešitelnosti v důsledku „kolektivistického“, rasového či etnického vidění. To je základní politický rébus pro kultivaci a uskutečnění integračních programů.
- Politika na všech úrovních musí překonat zakořeněné mínění, že sociálně vyloučené postavení a život v enklávách je něčím, co Romům vyhovuje a v jistém smyslu „odpovídá“ jejich kulturnímu či etnickému naturelu. Prolomení této bariéry je podmínkou ke změně etnického klimatu v otázce překonatelnosti sociálního vyloučení a v otázce kolektivních respektive individuálních řešení.
- Mezigenerační zlepšování situace a zvyšování otevřenosti vůči možnosti změny ale vyžaduje, aby mladší vrstvy obyvatel nejen získávaly vzdělání, ale také nadále bydlely a žily v regionu.
- Dosavadní tendence ke zvyšování zátěže nejvíce exponovaných regionů sociálně vyloučenými lokalitami bude vyžadovat nepoměrně komplexnější, dlouhodobější a propracovanější integrační strategie. Na jejich implementaci by měly spolupracovat místní a krajské samosprávy se státní správou. Integraci obyvatel sociálně vyloučených lokalit je třeba podporovat masivním strukturálním rozvojem regionů.

5.1 VNÍMÁNÍ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH ROMSKÝCH LOKALIT

Výrazná většina společnosti (90 procent) považuje existenci *sociálně vyloučených romských lokalit za problém, který by se měl začít řešit*. Vzhledem k široké shodě o **urgentnosti tohoto tématu** mezi respondenty, bylo spíše zajímavé sledovat, jakou váhu tomuto tématu jednotlivé skupiny dávají. Zcela s tímto výrokiem souhlasí více respondenti z krajů s vyšším podílem obyvatel, kteří žijí v sociálně vyloučených lokalitách, tedy obyvatelé Ústeckého, Karlovarského, Olomouckého a Moravskoslezského kraje.

Rozhodnost, s jakou respondenti vyzývají k urychlenému řešení tohoto problému, do značné míry souvisí nejen s posuzováním existence romských lokalit v kraji či obci, ale i s tím, jak velkou naléhavost obecně přikládají problému kriminality. Z těch, kteří označili kriminalitu za velmi naléhavý problém pro Českou republiku, 58 procent respondentů rozhodně vyzvalo k tomu, aby se politici zabývali co nejdříve existencí sociálně vyloučených romských lokalit. Mezi těmi, kteří kriminalitu považují za spíše naléhavý problém, to bylo o deset procent méně. Výrazná část z respondentů totiž vnímá romské lokality především jako **bezpečnostní riziko** pro majoritu. O něco méně urgentně vnímají situaci kolem vyloučených lokalit ti, kteří za dominantní problémy považují spíše rozvoj regionální infrastruktury – dopravní síť či nedostatek pracovních příležitostí.

V dané souvislosti je třeba připomenout, že kriminalita v agendě významných a pozornosti hodných problémů celostátně klesá, což potvrzují i další výzkumy¹⁴. Přítomnost kriminality jako prioritní veřejné agendy se ale patrně může začít regionálně odlišovat ve své naléhavosti a otázka sociálně vyloučených romských lokalit v tomto procesu bude mít své místo.

Vzhledem k chápání romských lokalit jako bezpečnostního rizika se velká část (87 procent) respondentů domnívá, že *pokud se současná situace nebude řešit, budou romské lokality rozšiřovat problémy do svého okolí*. Rozhodněji k řešení také vyzývají respondenti s vyprofilovanými názory na problematiku soužití s Romy, ať už ji vnímají jako důsledek etnické či rasové odlišnosti Romů, nebo jako důsledek jejich dlouhodobé diskriminace, chudoby a nezaměstnanosti.

Většinová společnost pohlíží na obyvatele sociálně vyloučených romských lokalit jako na **etnicky odlišnou populaci se svébytným životem, těžko slučitelným s životním stylem většinové společnosti**. Podle názoru téměř 70 procent respondentů jsou Romové spokojeni s podmínkami, ve kterých žijí. Míru etnické odlišnosti a „spokojenosti“ Romů s životními podmínkami v sociálně vyloučených lokalitách také častěji zdůrazňují ti, kteří se sami cítí nespokojení se svým životem, a lidé s nižším vzděláním. Souhlas s tímto názorem se odvíjí od etnického až rasového výkladu i celkové nadprůměrné uzavřenosti respondenta ke kulturně odlišným vlivům. Lidé, kteří sdílejí tento názor, jsou výrazněji zastoupeni v krajích, kde existují větší počty sociálně vyloučených lokalit. Míra souhlasu s tím, že Romům sociální vyloučení vyhovuje, také souvisí s vyjádřenou mírou obav z výskytu kriminality.

V Ústeckém kraji tento pocit sdílí přes 80 procent tamních obyvatel, v Moravskoslezském kraji 76 procent a v Karlovarském kraji 77 procent respondentů. Tento stereotypní názor tedy zastávají i ti, kteří žijí v blízkosti sociálně vyloučených lokalit. Příčinou je zřejmě to, že rozdíly vidí především jako biologicky podmíněné. Život v lokalitách pak vnímají jako svébytný životní styl diametrálně odlišného etnika.

Názor, že lze *dosáhnout změny u dospělých obyvatel lokalit*, sdílí téměř dvě pětiny respondentů. Ovšem více než polovina, tedy většina, se k tomuto tvrzení vyjádřila negativně. Šanci na úspěšnou změnu u dospělých obyvatel lokalit vidí nadprůměrně zejména politicky aktivnější lidé. Přesvědčení, že život dospělých členů komunit lze změnit, jde ruku

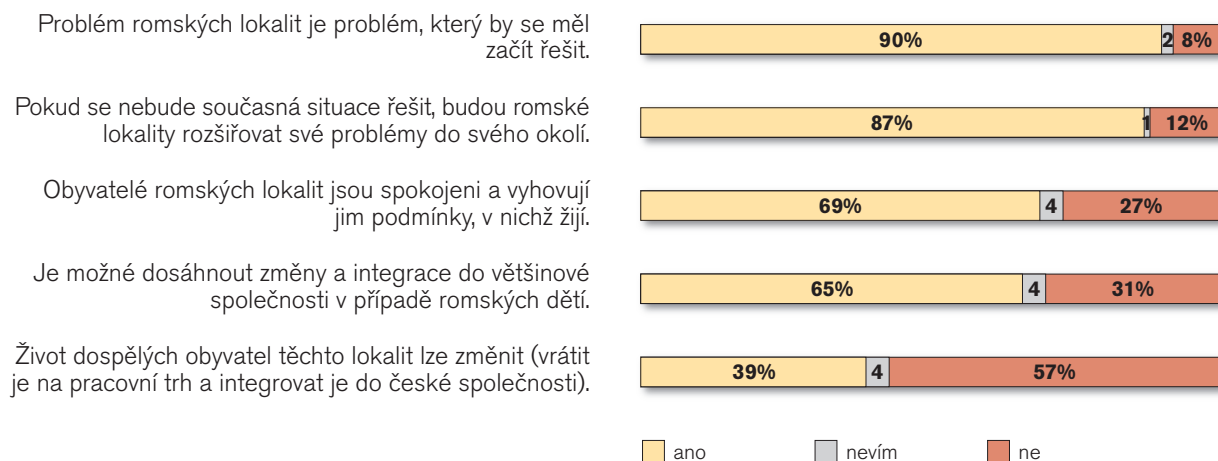
¹⁴ Viz například pravidelný výzkum Evropské komise Eurobarometr 68.1 z podzimu 2007.

v ruce s pravidelnou účastí ve volbách. Paradoxně jsou skeptičtější k možnosti změny právě ti, kdo existenci romských lokalit a soužití s Romy obecně pocítují za vážné téma. Pocit neřešitelnosti přidává otázce lokalit na váze. Míra optimismu, respektive pesimismu, také souvisí s tím, zda lidé vnímají problém pouze optikou etnické a rasové odlišnosti či jej vidí i v jeho společenském kontextu.

Optimističtější než v případě dospělých Romů a Romek jsou respondenti tehdy, když posuzují *naděje na změnu u dětí*. S možností integrovat do většinové společnosti dětské příslušníky romského etnika souhlasí dvě třetiny dospělé populace. Pro integrační politiku je pozitivní zprávou zejména to, že obyvatele krajů s vyšším počtem lokalit nejsou výrazněji skeptičtější než obyvatelé ostatních regionů. Na druhé straně ti, kteří existenci lokalit považují za vážný problém, mírně skeptičtější ke změně jsou. Stejně jako v předchozí otázce zpochybňují naději na změnu nespokojenější lidé.

V obou případech, tedy u dospělých i dětí, změnu nadprůměrně připouštějí lidé věřící, což odpovídá obecně křesťanskému pohledu na svět. Proto jsou také ke změně optimističtější tradičně více křesťansky založené, zejména moravské, regiony a voliči KDU-ČSL.

Souhlasíte s následujícími výroky o romských lokalitách a o lidech, kteří v nich žijí? (občané ČR 18-75 let včetně; údaje v procentech)

5.2 ČASOVÝ HORIZONT ZMĚNY

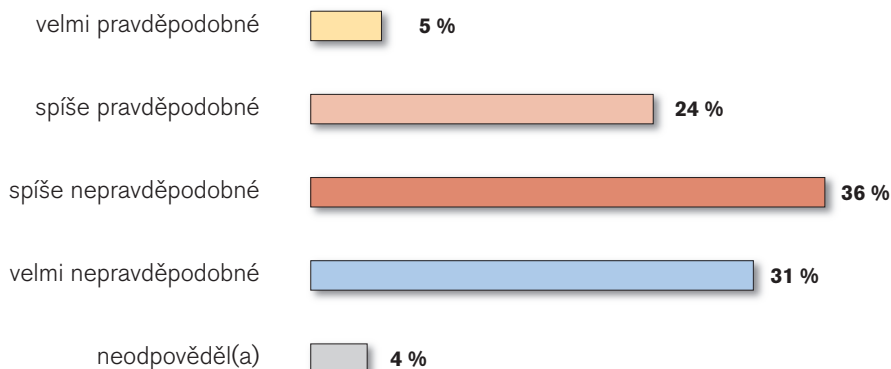
Poslední kapitola ukázala, do jaké míry jsou lidé optimističtí, či skeptičtí k možnosti změny života dospělých obyvatel sociálně vyloučených romských lokalit a jejich dětí. Představu o jejich optimismu či skepsi nám dále poskytují odpovědi týkající se **časového výhledu dosažení změny**.

Romové v současnosti tvoří asi největší segment české společnosti, který je vyloučen nejen z ekonomického, ale i z politického života. Nicméně již lze zaznamenat, že na úrovni veřejné a politické dynamiky se situace mění. Několik romských politiků a političek působí jak na komunální, tak na celostátní úrovni. Romská elita a její příslušníci, ať už v řadách novinářů, umělců či dalších veřejně činných osob se stává stále viditelnější. O rozšíření **politické participace** Romů usilují i projekty některých neziskových organizací. Zastoupení příslušníků menšin na volebních kandidátkách je jednou z agend některých evropských politických stran. V závislosti na těchto posunech jsme se tedy zajímali, do jaké míry česká veřejnost očekává změnu pozice Romů a Romek ve veřejném životě a připouští

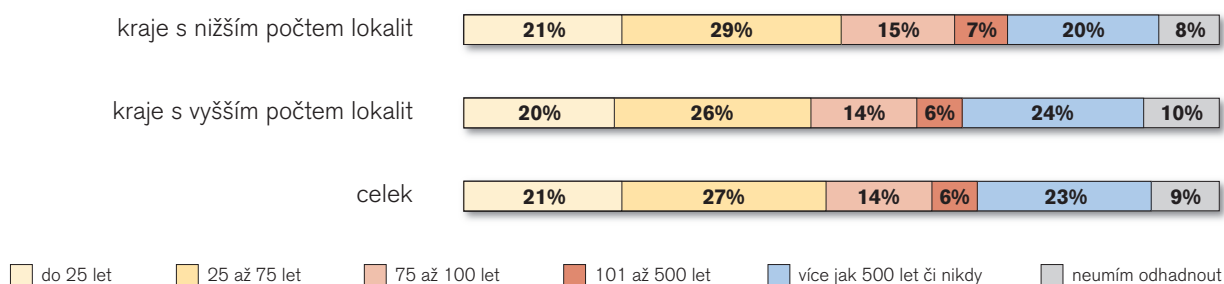
jejich vstup do úrovně vrcholové politiky. Za jak pravděpodobnou respondenti považují variantu, že by za deset let pracoval(a) na jednom z ministerských křesel ve vládě Rom či Romka.

Česká veřejnost je k ministerskému křeslu pro příslušníka romské menšiny vcelku skeptická. Za velmi pravděpodobnou považuje takovou situaci za deset let (tedy zhruba za dvě volební období) pouze 5,5 procenta oslovených. Čtvrtina respondentů tuto možnost považuje za spíše pravděpodobnou. Dvě třetiny respondentů naopak považují tuto situaci za spíše či velmi nepravděpodobnou. Celkově tedy tomuto stavu nevěří ani celá třetina dospělé populace.

Je pravděpodobné, že za 10 let bude v české vládě Rom či Romka? (občané ČR 18-75 let včetně; údaje v procentech)

Kolik let bude podle vás trvat, než se většina Romů ze sociálně vyloučených lokalit zařadí do české společnosti (občané ČR 18-75 let včetně; údaje v procentech)

Větší pravděpodobnost toho, že za deset let usedne do ministerského křesla Rom či Romka, připouští lidé s vysokoškolským vzděláním, kteří mluví více cizími jazyky, a lidé, kteří na problém soužití s Romy nahlíží převážně v jeho společenských souvislostech. Za pravděpodobnou považují tuto situaci nejvíce obyvatelé Karlovarského kraje (kde ji za velmi či spíše pravděpodobnou považuje 42 procent respondentů), nejméně v tuto změnu v politickém životě naší země věří obyvatelé Plzeňského kraje (za pravděpodobnou ji považuje 16 procent respondentů).

Dalším zajímavým tématem bylo zhodnocení doby, jež bude třeba k integraci většiny obyvatel sociálně vyloučených romských lokalit do české společnosti. V průměru (a bez započítání odpovědí nikdy) se respondenti domnívají, že se tak stane za 90 let, tedy **přibližně za tři až čtyři generace**. Odpovědi variovaly od toho, že již Romové integrování jsou (což si však myslel pouze jeden respondent, který zároveň deklaroval romský původ), až po 999 let. Nicméně téměř čtvrtina respondentů zvolila variantu nikdy¹⁵.

¹⁵ Jen pro zajímavost: pokud bychom dali variantě nikdy hodnotu 1000, tak by se předpokládaná doba potřebná k integraci protáhla na 288 let.

Skeptičtější jsou lidé v krajích s vyšším počtem obyvatel v sociálně vyloučených lokalitách (Ústecký, Karlovarský, Olomoucký a Moravskoslezský kraj), ale nijak výrazně. Mezi nejoptimističtější kraje patří Středočeský, Královéhradecký a kraj Vysočina. Kraje s výraznějším podílem obyvatel žijících v podmínkách sociálního vyloučení však nijak extrémně nevybočují z průměru. Vedle soužití s Romy vnímají největší skeptici jako další velký problém, kterému čelí ČR i příliv a negativní působení cizinců.

Relativně nejskeptičtější jsou právě ti, kteří vysvětlují příčiny existenci romských lokalit na základě etnických až rasových odlišností. Mezi skeptiky je dokonce třetina respondentů přesvědčena, že se Romové nikdy neintegrují. Pětina z dotázaných naopak očekává, že se situace změní v nejbližších 25 letech.

Při odhadu doby potřebné k integraci a překonání sociálního vyloučení tedy hraje roli i stávající míra kulturní uzavřenosti a dominance asimilačního požadavku vůči jakékoliv etnické a kulturní odlišnosti. Nicméně v hodnocení časové perspektivy integrace Romů předpokládá veřejnost dlouhý proces provázející životy několika generací. Z hlediska integračních politik neočekává česká společnost zázračná ani rychlá řešení.

Výraznější participaci Romů na politickém životě sice česká společnost neočekává v horizontu příštích deseti let, na druhou stranu je aktivní účast samotných Romů v řešení problémů – jak uvidíme dále – považována za významný předpoklad úspěchu integračních programů a zesílení podpory integračních politik ze strany veřejnosti.

Shrnutí

Devadesát procent respondentů se domnívá, že problém sociálně vyloučených romských lokalit by se měl řešit, 87 procent uvedlo, že pokud se tak nestane, hrozí, že se z nich budou problémy rozšiřovat do okolí.

Podle 70 procent jsou Romové spokojeni v podmínkách, ve kterých žijí, a v lokalitách se jim líbí. Česká veřejnost je tedy spíše skeptická vůči spontánní aktivitě a zájmu Romů dostat se ze sociálního vyloučení, ať již to vyplývá z tendence k rasovému výkladu problémů, nebo ze skepse k časovému horizontu změny.

Dvě pětiny Čechů a Češek se domnívají, že je možné dosáhnout změny u dospělých Romů a Romek. Téměř 60 procent s tímto tvrzením ovšem nesouhlasí.

Optimističtější jsou respondenti při posuzování změny v případě dětí. S touto možností souhlasí dvě třetiny respondentů a je patrné, že více prostoru ke změně vidí lidé v mezigeneračních změnách a v intenzivní snaze vzhledem k romským chlapcům a dívkám.

V průměru, ale se značným názorovým rozptylem, česká populace očekává, že za tři až čtyři generace se většina Romů ze sociálně vyloučených lokalit začlení do české společnosti.

Doporučení:

- Veřejnost vnímá možnost respektive nutnost změny jako dlouhodobý proces, který neponese rychlé a bezprostřední změny. Česká společnost není – vzhledem k existenci sociálně vyloučených romských lokalit – „přehřátá“ optimismem, je spíše naopak velmi a možná až příliš skeptická, což poskytuje prostor kultivaci dlouhodobých politik, záměrů a strategií.
- Veřejný život není uzavřený vstupu Romů do komunální, regionální či celostátní politiky, ale i zde jsou očekávání takové změny spíše opatrná až konzervativní.
- Jasnou naději a potenciál změny představují děti. Programy, které se na ně zaměří, se budou moci opřít o širokou podporu.

Kdo je zodpovědný za existenci sociálně vyloučených lokalit?

6.

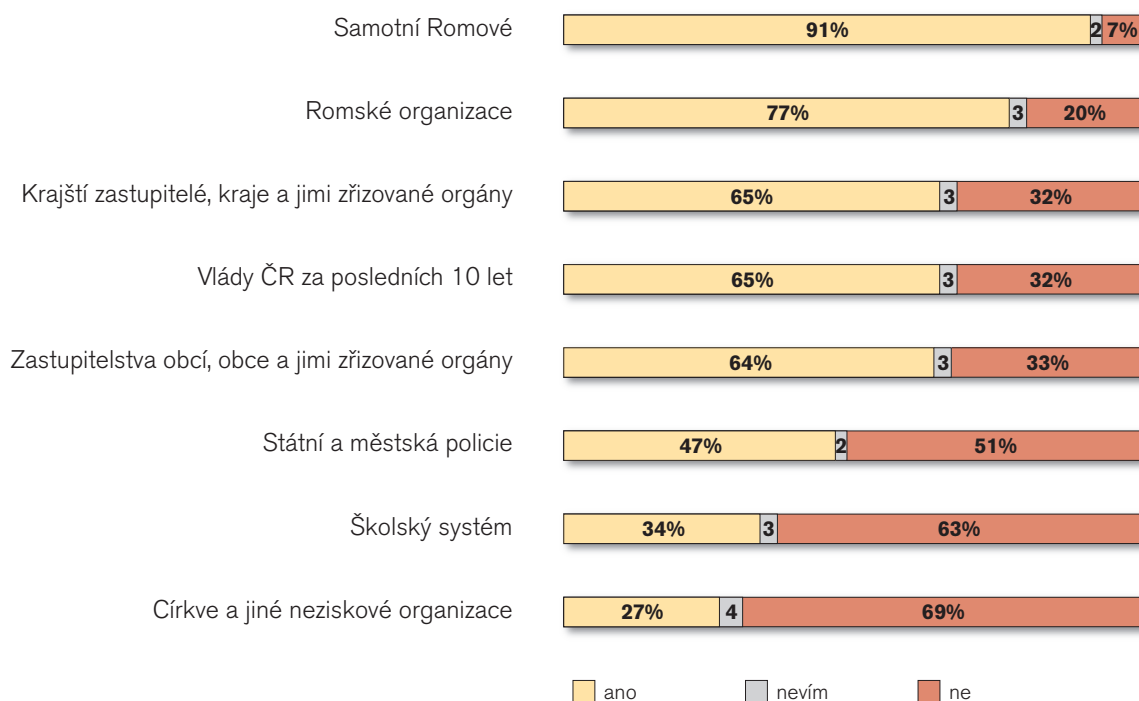
Co se týče otázky po odpovědnosti za existenci sociálně vyloučených romských lokalit, respondenti z nabízených možností nejčastěji vybírali samotné Romy a Romky (91 procent) a romské organizace (77 procent). Tyto dva svébytné prvky je možné souhrnně nazvat **romská odpovědnost**. V jejich případě je širě souhlasu silnější než v případech zbylých subjektů, v nichž převažuje opatrnější hodnocení.

Třebaže motivy v pozadí tohoto rozvrstvení odpovědnosti za současnou situaci sociálně vyloučených lokalit mohou být různorodé, **přirazení odpovědnosti Romkám, Romům a romským organizacím se převážně opírá o jedno-rozměrný rasový či etnický výklad**, jehož příznačným rysem je připisování trvalých atributů jako nepřizpůsobivost či lenost. Mezi těmito prvky existuje slabý vztah přímé úměry: čím více se jednotlivci kloní k tomuto typu výkladu, tím spíše ponechává spoluodpovědnost na Romkách a Romech. Odpovědnost samotných Romů také zdůrazňují ve větší míře ti, kteří považují otázku soužití s Romy a existenci romských lokalit v kraji či obci za naléhavější.

V přisouzení odpovědnosti Romům a romským organizacím nejsou přítomny výrazné rozdíly z hlediska pohlaví, vzdělání, příjmu či věku. Nepatrně silněji než ostatní považují tyto aktéry za zodpovědné pouze ti, kdo jsou nejméně spokojeni s vývojem České republiky a svým životem.

Druhou skupinu tvoří **odpovědnost zastupitelských institucí**, tj. politických reprezentací krajů, vlády České republiky a zastupitelstev obcí. Do posledního a z hlediska souhlasu nejmenšího souboru institucí náleží státní a městská policie, školský systém a církve či nestátní neziskové organizace. Tuto skupinu je možné nazvat **odpovědnost dalších veřejných institucí**.

Souhlasíte, že následující instituce a osoby jsou odpovědné za situaci, ve které se nalézají sociálně vyloučené romské lokality (občané ČR 18-75 let včetně; údaje v procentech)

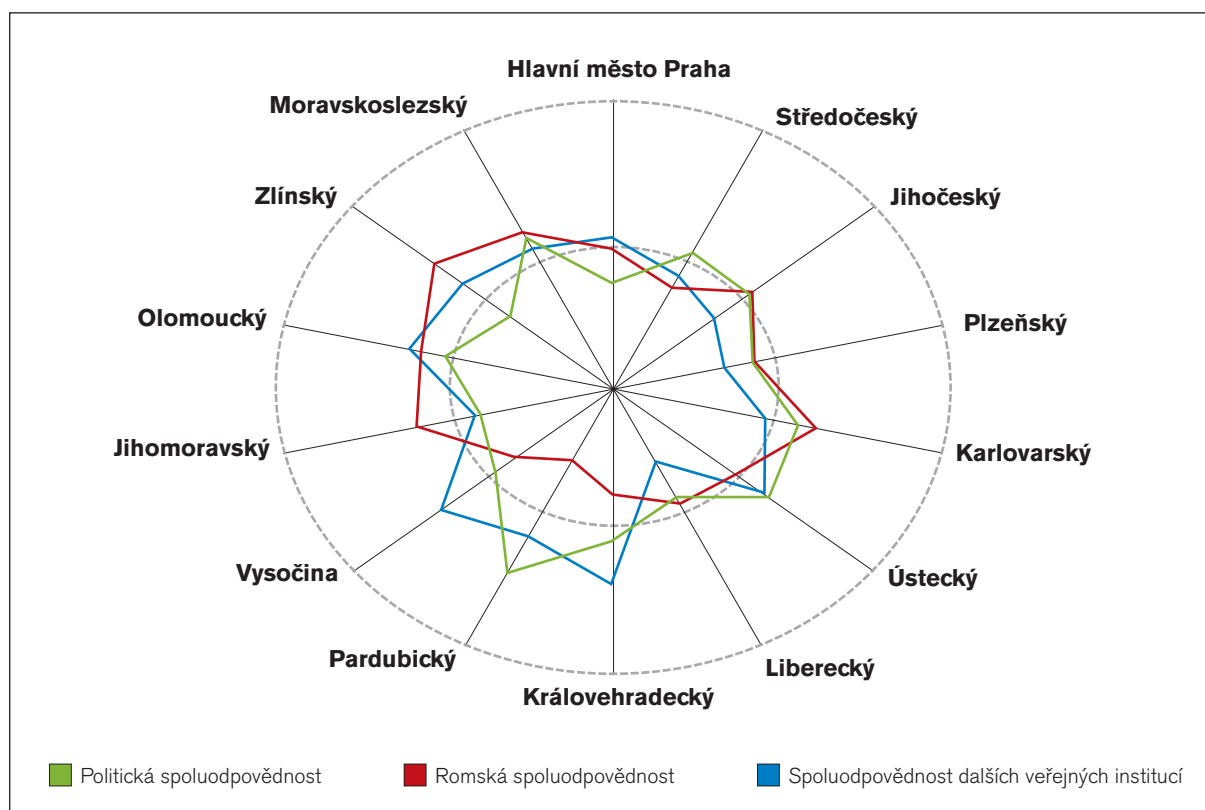
Oslovení, kteří více zdůrazňují **odpovědnost veřejných politických i nepolitických** institucí opírají své přesvědčení spíše o **vícerozměrný výklad založený na společenských kořenech**. Odpovědnost v něm nabývá podoby minimálně dvoustranné a interaktivní: ať již jde o důsledek nezaměstnanosti, nedostatku příležitostí či celkového nastavení prostředí české společnosti.

Na základě rozdílů ve skladbě faktorů spoluodpovědnosti lze identifikovat odlišnosti mezi jednotlivými regiony České republiky. Je možné rozeznat tři vnitřně podobné skupiny krajů. Specifický je z tohoto hlediska Pardubický kraj, v němž oslovení nejméně spojují odpovědnost za situaci sociálně vyloučených lokalit s Romy a současně kladou ze všech krajů největší důraz na roli politických institucí a zároveň akcentují úlohu institucí nepolitických (státní a městské policie, školského systému, církví, jiných neziskových organizací). V podobné pozici na mapě faktorů se nacházejí kraje Královéhradecký a Vysočina. Ani pro jeden z těchto krajů však existence sociálně vyloučených romských lokalit nepředstavuje naléhavý problém.

Druhou skupinu regionů tvoří Praha, Plzeňský, Jihočeský, Středočeský a Liberecký kraj, v nichž se snoubí v průměru menší důraz na spoluodpovědnost Romů s menším důrazem na její politickou i nepolitickou institucionální složku.

Ve třetím souboru regionů se nacházejí kromě krajů Moravy a Slezska také Karlovarský a Ústecký kraj; tuto skupinu regionů pojí dohromady v porovnání s dalšími regiony větší důraz jejich obyvatel na spoluodpovědnost Romek, Romů a romských organizací za situaci sociálně vyloučených osob. Ve dvou zbývajících ohledech uvedené kraje varují, celkově však přikládají větší význam institucionální spoluodpovědnosti než soubor druhý, ale méně než první. Rozložení regionů v popsanych ohledech zobrazuje následující graf (viz níže), v němž vnitřní čárkovaný kruh představuje průměrnou hodnotu. Platí, že čím blíže se hodnota příslušného kraje blíží vnějšímu kruhu, tím větší důraz je oslovenými kladen na příslušnou složku spoluodpovědnosti; naopak, čím blíže ke středu, tím méně je ta či ona konkrétní podoba složky zdůrazňována.

Kraje České republiky z hlediska spoluodpovědnosti za situaci romských sociálně vyloučených lokalit

V souvislosti s dominantním výkladovým rámcem založeným na rasové a etnické odlišnosti obyvatel romských lokalit česká veřejnost rozhodně nepovažuje Romy a Romky za oběti systému, ale spíše za strůjce své vlastní situace. Obyvatelé lokalit podle ní nesou primární zodpovědnost za to, v jakém stavu se lokality, v nichž žijí, nacházejí. Mezi jednotlivými institucionálními a správními hráči pak veřejnost s ohledem na jejich odpovědnosti za vznik a situaci, v níž se lokality nalézají, nečiní výrazný rozdíl. Určitý podíl spoluzodpovědnosti této sféře však přisuzuje více než polovina dotázaných.

Shrnutí

Výrazná většina Čechů a Češek (91 procent) se domnívá, že odpovědnost za situaci, ve které se Romové v sociálně vyloučených lokalitách nalézají, nesou obyvatelé lokalit samotní. Přes tři čtvrtiny obyvatel tvrdí, že svůj díl odpovědnosti mají také romské organizace.

Přiřazení odpovědnosti Romkám, Romům a romským organizacím se převážně opírá o jednorozměrný rasový či etnizující výklad problémů v soužití s touto menšinou.

Přibližně dvě třetiny osob viní ze situací politické a správní instituce (vlády, obce a kraje).

Doporučení:

- Zmapovat rozsah a hloubku sociálního vyloučení v konkrétních lokalitách jednotlivých obcí. Základní údaje z tohoto výzkumu zveřejnit.
- Tendence k přenesení odpovědnosti za vznik romských lokalit a prohlubování jejich sociálního vyloučení a romských lokalit plně na stranu Romů a Romek má hlubší etnický až rasový obsah. Veřejnost spatřuje příčinu (ne)schopnosti participovat v majoritní sociální a ekonomické sféře zejména v jejich etnické a rasové odlišnosti.
- Dlouhodobá nečinnost samospráv a správních orgánů při řešení problémů souvisejících se sociálním vyloučením a nevšímavost majoritní společnosti upevnily obraz sociálního vyloučení jako projev naturelu Romů, jejich životního stylu a jakési kolektivní mentality.
- Pokračující nečinnost samosprávních orgánů ve vztahu k sociálně vyloučeným romským lokalitám bude dále utvrzovat názor veřejnosti, že změna je nemožná, protože vyloučení a jeho projevy jsou důsledkem naturelu nebo podstaty romství.
- Veřejná deklarace a realizace záměru řešit tento problém ze strany samospráv na regionální a komunální úrovni představuje klíčový předpoklad k získání podpory pro integrační politiky mezi širokou veřejností.

7. Kdo má řešit problémy sociálně vyloučených lokalit?

V návaznosti na uvedený obrázek rozdělení odpovědností je důležité se ptát, jací aktéři by se – z pohledu veřejnosti – na řešení situace sociálně vyloučených romských lokalit měli podílet a s jakou vahou.

Preference subjektů, které by měly být zapojeny do řešení problémů sociálně vyloučených jedinců, respektive lokalit, se z hlediska struktury shoduje s rozvrstvením odpovědnosti za vznik a situaci vyloučených lokalit.

Největší role přisuzují lidé těm, kdo v jejich očích nesou největší odpovědnost, tedy Romům a Romkám. Z tohoto by mělo být patrné, že sociální začleňování vyloučených obyvatel se podle názoru oslovených neobejde bez jejich **aktivní participace** a bez současné politické a samosprávné podpory na lokální, regionální i státní úrovni. Úloha nevládních institucí je jak z hlediska spoluodpovědnosti, tak i z hlediska podílu na řešení menší či komplementární než v případě ostatních.

Pokud tedy mluvíme o řešení ve smyslu nastartování změny a eliminace vyloučení a vyloučených lokalit integrací jejich obyvatel, vidí česká veřejnost jednoznačnou odpovědnost na jedné straně Romů a romských organizací, na druhé straně veřejné správy a samosprávy od centrální až k lokální úrovni. Pozice neziskových organizací je v pozadí, či ve spolupráci s těmito dvěma hlavními nositeli změny.

Výrazná část oslovených (92 procent) se domnívá, že by na řešení problémů lokalit měli participovat především **samotní obyvatelé lokalit**. Vzhledem k rozšíření zastoupení tohoto tvrzení je patrné, že jejich aktivní spoluúčast je předpokladem získání veřejné podpory pro integrační programy, které integrační politika musí zahrnout, má-li být v očích občanů legitimní.

Podmínku spolupráce a aktivní účasti Romů dokládají i odpovědi respondentek a respondentů v oblasti konkrétních integračních programů. Například v rámci otázky bydlení je více než polovina dotázaných ochotna tolerovat nabídku bydlení ze strany radnice pouze pod podmínkou finanční spoluúčasti nebo aktivní účasti Romek a Romů.

Komunální programy integrační politiky se zřejmě budou muset vyrovnávat nejen s rozptýlením stereotypních představ významné části veřejnosti, která vnímá život a situaci v lokalitách jako projev svébytného životního stylu, ale i s nutností aktivizace obyvatel sociálně vyloučených lokalit, neboť s intenzitou souhlasu s odpovědností Romek a Romů za situaci sociálně vyloučených roste příklon k názoru, že by se sami měli zabývat svou situací. Samotní Romové by tak neměli být pouze pasivními příjemci podpory, ale měli by se na ní aktivně podílet.

Participace Romů a Romek na řešení by tedy měla mít dvojí povahu. V první řadě by to byla aktivita a aktivizace obyvatel lokalit, kteří by neměli být pouze v pozici pasivních příjemců pomoci, ale také spoluaktéry změny, kteří jsou spoluodpovědní jak za „investice“, tak za výsledek. Jakákoli asistence musí mít protihodnotu ve vkladu příjemce. Za druhé pak by to byly romské organizace pracující na straně sociálně vyloučených. Takovou pozici nedává česká veřejnost ani neromským neziskovým organizacím.

Veřejná správa a samospráva je vnímána jako autonomní aktér změny a její politiky. Proto po obyvatelstvu sociálně vyloučených lokalit následují **zastupitelské instituce**, to jest obce a jejich (samo)správné orgány, dále kraje a vláda České republiky. Vzhledem k míře, v jaké odpovědi na tyto otázky mezi sebou korelují, nečiní česká veřejnost – tedy pokud jde o jejich spoluzodpovědnost za řešení – mezi jednotlivými institucemi výrazné rozdíly z hlediska toho, zda by měly či neměly participovat na řešení problémů sociálně vyloučených lokalit.

Třebaže do této institucionální skupiny náleží jako aktér i Evropská unie, v porovnání se správními institucemi České republiky je její podpora přibližně o čtvrtinu nižší. Zapojení správních politických institucí více preferují lidé ekonomicky neaktivní (zejména osoby starší šedesátí let). Vysokoškolsky vzdělaní naopak inklinují ke zdůraznění větší participace obyvatel sociálně vyloučených lokalit, jejichž situaci více vnímají ve společenských kontextech na úkor rasového či etnického předurčení. Jinými slovy, ti, kdo méně akcentují rasový obsah, více akcentují spolupráci a spoluodpovědnost samotných vyloučených jako podmínku úspěchu v řešení.

Poslední skupinu možných aktérů změny tvoří neziskové organizace, církve¹⁶ a média, tj. **nepolitické veřejně aktivní instituce**. Tyto subjekty jsou na úrovni celé České republiky vnímány spíše jako doplňkové. V případě

církvi se dokonce polovina oslovených domnívá, že by se těmito problémy církve neměly vůbec zabývat. Církev samotná by tedy měla také vyjádřit svůj zájem či nezájem na participaci v řešení problémů vyloučení.

Jako samostatný aktér stojí **státní a městská policie**. Jejich aktivní roli preferují především lidé, kteří vycházejí ze silného jednorozměrného etnického až rasového výkladu, kteří zdůrazňují význam represivní složky a kontroly. V regionálním rozložení je účast policejních složek na řešení nejintenzivněji nárokována v krajích Olomouckém, Jihočeském, Ústeckém, Karlovarském a Moravskoslezském, nejméně naopak v regionech Vysočina, Středočeském a Plzeňském kraji. Potřeba přítomnosti represivních složek v řešení je tedy nadprůměrná tam, kde je i nadprůměrně vyloučených lokalit.

7.1

AGENTURA A JEJÍ POSTAVENÍ V ŘEŠENÍ PROBLÉMU SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ

Specifickou institucí je také **Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách**, kterou jsme také do výzkumu zařadili. Agentura jakožto nový aktér na poli řešení otázek souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit by se měla zabývat eliminací sociálního vyloučení podle více než tří čtvrtin dotázaných (77 procent). Na počátku jejího působení česká veřejnost ve srovnání s jinými zavedenými institucemi spojuje Agenturu s velkými očekáváními i oproti zavedeným institucím.

Šestačtyřicet procent respondentek a respondentů rozhodně souhlasí s tím, aby se řešení problému sociálně vyloučených lokalit věnovala, 31 procent z nich pak odpovědělo spíše ano. V tomto ohledu ji podobně vnímají lidé různého nejvyššího dosaženého vzdělání či ženy a muži. **Agenturu podporují zejména ti, kteří soužití s Romy považují za vážný problém a lidé, kteří se domnívají, že je potřebné tento problém okamžitě řešit.** Silnější pozici má také mezi respondenty obávajícími se rozšíření problémů lokalit do okolí. Agentura a její práce je spojena s vyšším pocitem urgentnosti problému a nastartování procesu změny.

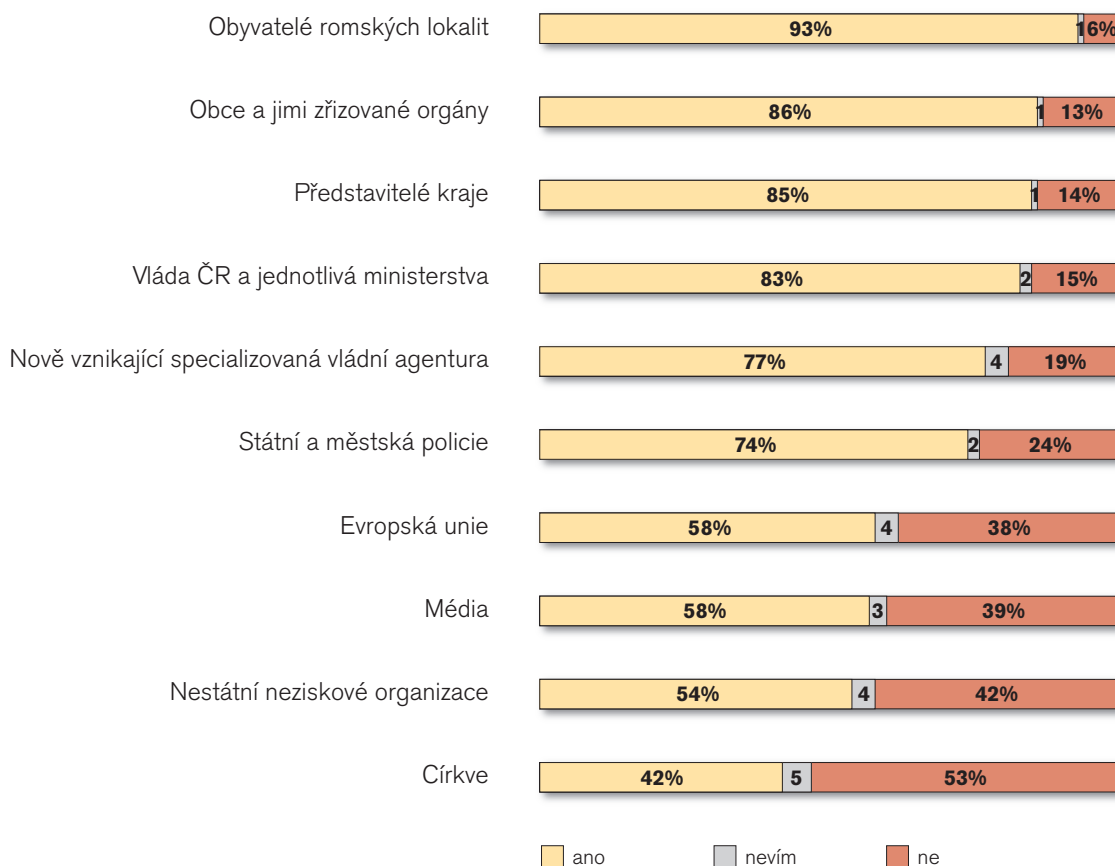
Zastánci Agentury také reflektují situaci, ve které se lokality nacházejí – méně než ostatní se domnívají, že Romové a Romky žijí v sociálně vyloučených lokalitách spokojeni a tamní podmínky se jim líbí. Ve větší míře zastánci Agentury rovněž podporují pozitivně orientované integrační programy. V názoru na represivně zaměřené politiky se tato skupina výrazněji než jiné dělí do dvou pólů – na jejich rozhodné zastánkyně a zastánce a rozhodné odpůrkyně a odpůrce. V regionech České republiky je role Agentury v oblasti začleňování obyvatel nejvíce podporována v krajích Jihomoravském (téměř 90 procent dotázaných), Zlínském a Olomouckém, nejméně naopak Jihočeském, hlavním městě Praze a v kraji Libereckém (přibližně dvě třetiny oslovených).

Podobně jako policii lidé vnímají i Agenturu jako svébytného, nepolitického aktéra, tedy nikoliv jako součást státní správy. Jako takovou ji zřejmě považují za důležitou. Podporují ji zejména lidé, kteří si jsou vědomi existence problémů spojených s vyloučenými lokalitami a kteří požadují, aby se tento problém řešil. Důvodem může být to, že Agentura vedle politického řešení problému nabízí i řešení expertní. Toto řešení by však mělo respektovat nejen sociální, ale i etnickou dimenzi problému, kterou veřejnost pocituje jako prioritní.

Agentura má silnější podporu jako subjekt, který by se měl věnovat sociálně vyloučeným romským lokalitám, než neziskové organizace, média a církve. Není tedy vnímána jako součást neziskového sektoru; z hlediska veřejnosti výhodně kombinuje odbornost se zastřešením silnou institucí, vládou. Na jedné straně veřejnost Agenturu vnímá jako nezávislou a odbornou, na druhé straně však jako napojenou na státní správu – tedy s možností určitého vlivu.

¹⁶ Byť jsme si vědomi, že církve podle zákona patří mezi neziskové organizace, veřejnost, jak ukazuje i náš výzkum, mezi nimi a zbytkem NNO činí rozdíl. Proto jsme se rozhodli je do dotazníku zařadit jako zvláštní položku.

Měly by se podle Vašeho názoru zabývat řešením problému romských lokalit následující instituce či osoby?
(občané ČR 18-75 let včetně; údaje v procentech)

7.2

REGIONÁLNÍ ROZDÍLY V POHLEDU NA INSTITUCIONÁLNÍ AKTÉRY ŘEŠENÍ

Regiony České republiky se při posuzování, kdo by se měl problémem sociálně vyloučených lokalit zabývat, liší z hlediska míry příklonu k politickým aktérům (vláda, kraje, obce, Evropská unie), dalším nepolitickým veřejným aktérům (neziskové organizace, církve, média či vládní agentura) a samotným romským obyvatelům těchto lokalit.

Do určité míry specifickým krajem je v tomto ohledu Praha, v níž oslovení ve srovnání s ostatními regiony České republiky méně zdůrazňují roli politických aktérů, jakož i menší roli institucionálních aktérů a současně patří k regionům, které vnímají jako potřebné zapojení Romek a Romů. Jelikož je hlavní město výrazně nejbohatším regionem, vzhledem k dlouhodobé politické orientaci místního obyvatelstva či podílu vysokoškolsky vzdělaných lze předpokládat, že v pozadí této pozice stojí zcela zřetelné vědomí, že bez spolupráce a bez tlaku na tuto spolupráci se nelze dobrat ke změně a k udržitelným výsledkům. V tomto nehraje roli zřejmě jen to, že Pražané více než zbytek republiky vyznávají liberální motto „každý svého štěstí strůjcem“, ale patrně i to, že si také více uvědomují, že pomoc a podpora integrační programů musí být vyvážena úsilím a vůlí po změně i druhé strany.

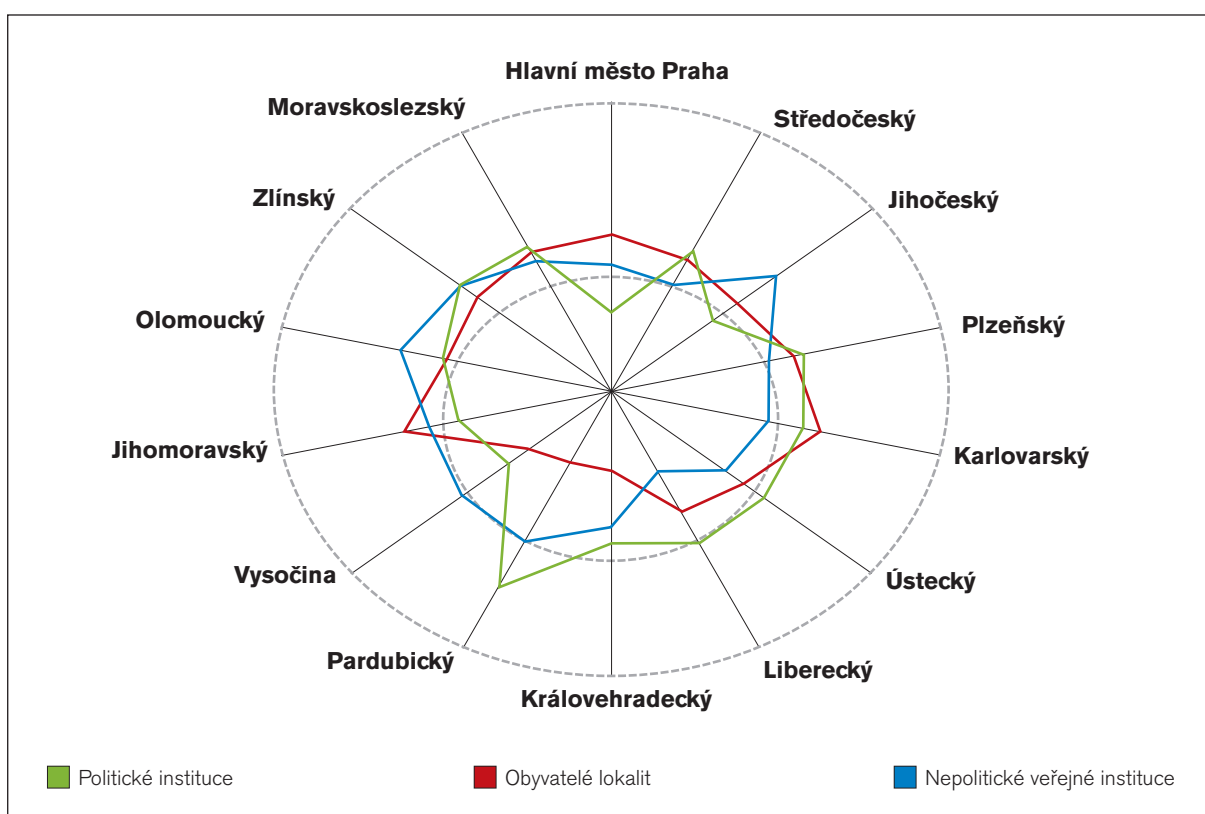
Jakýmsi protipólem Prahy je kraj Pardubický, v němž dotázaní nejvíce preferují zapojení politických institucí a výrazně také dalších nepolitických veřejných institucí. Pozice tohoto kraje v prostoru aktérů řešení může být dána tím,

že oslovení z tohoto regionu současně nejméně zdůrazňují romskou odpovědnost za situaci osob v sociálně vyloučených lokalitách (viz výše). V obdobně specifické pozici se nacházejí kraje Královéhradecký a Vysočina. Jak již bylo řečeno, jde o regiony, v nichž sociálně vyloučené romské lokality představují z hlediska veřejnosti marginální problém.

Zbylé kraje kladou přibližně stejné nároky na aktivní zapojení sociálně vyloučených a v ostatních dvou položkách varíují. Za zmínku stojí výraznější nároky na nepolitické instituce v moravských a slezských krajích, což lze částečně přičítat většímu vlivu církví. Na politickou sféru jsou oproti průměru vyšší nároky než v Ústeckém a Karlovarském kraji, pro něž je existence romských lokalit prioritní otázkou.

Srovnání krajů v popsanych ohledech ukazuje následující graf; podobně jako v předchozím případě v něm vnitřní čárkovaný kruh představuje průměrnou hodnotu, stejně je rozložena i intenzita hodnot. Platí, že čím blíže se hodnota příslušného kraje blíží vnějšímu kruhu, tím větší důraz je respondenty kladen na příslušnou složku spoluodpovědnosti za řešení; naopak, čím blíže ke středu, tím méně je ta či ona konkrétní podoba složky zdůrazňována.

Kraje České republiky z hlediska aktérů, kteří by se měli zabývat situací sociálně vyloučených romských lokalit

Shrnutí

Výrazná část oslovených (92 procent) se domnívá, že by na řešení problémů lokalit měli participovat především **samotní obyvatelé lokalit**. Jejich spolupráce je tak nezbytnou podmínkou pro získání veřejné podpory. Rovněž je významná i participace romských sdružení.

Na druhém místě za obyvatelstvem sociálně vyloučených lokalit stojí v rámci pořadí subjektů podle kompetencí k řešení situace veřejná správa, zejména **zastupitelské instituce** – tj. obce a jimi zřizované orgány, kraje a vláda České republiky (83 až 86 procent). Vzhledem k míře, v jaké odpovědi na tyto

otázky mezi sebou korelují, nečiní respondentky a respondenti mezi jednotlivými institucemi výrazné rozdíly. Předpokladem úspěšné integrační politiky je synergie různých úrovní veřejné správy.

Třetí skupinu tvoří neziskové organizace, církve a média, tj. **nepolitické veřejné instituce**. Role těchto subjektů je respondenty na úrovni celé České republiky vnímána spíše jako doplňková.

Vedle politického a participativního řešení však část veřejnosti žádá expertní řešení. To podle nich může zajistit vznikající Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách, která by měla mít značně autonomní pozici a vnášet do procesu kompetenci a těžit ze své relativní nezávislosti na ostatních lokálních aktérech.

Na politickou sféru jsou oproti průměru kladeny vyšší nároky v Ústeckém a Karlovarském kraji, pro něž představuje existence sociálně vyloučených romských lokalit prioritní otázku. Lze se tedy domnívat, že se stupněm pocíťované naléhavosti problémů spojených s těmito lokalitami stoupají i očekávání vůči politické reprezentaci, jejíž odpovědnost za nastartování procesu je nezastupitelná.

Doporučení:

- Usilovat o participaci romských obyvatel sociálně vyloučených lokalit na programech zaměřených na jejich integraci.
- Seznámit občany s pravomocemi jednotlivých úrovní zastupitelstev při řešení problémů spojených s vyloučenými lokalitami, veřejně deklarovat snahu řešit tento problém a hledat možnosti spolupráce různých úrovní samosprávy a veřejné správy.
- Při tvorbě koncepce jasně vymezit odpovědnost jednotlivých institucí. Podporovat komplementární přítomnost neziskových organizací, které následují primární snahu, záměr a aktivitu veřejné správy a samosprávy.
- Zapojení Agentury by z hlediska veřejnosti nemělo suplovat veřejnou správu ani participaci samotných Romů, ale zejména potřebný znalostní a zprostředkující vklad. Jejím vkladem by měla být především odbornost a schopnost mediace vztahů mezi ostatními lokálními aktéry.
- Podpora subjektů ohledně participace na řešení je v názorech veřejnosti jasně a logicky alokována mezi jednotlivé subjekty a výrazně souvisí s názory lidí na odpovědnosti za vznik problému sociálně vyloučených romských lokalit.

Výzkum se také zaměřil na konkrétní programy a nástroje, které by mohla nebo měla úspěšná integrační strategie obsáhnout. Posuzování jejich vhodnosti a potenciální úspěšnosti z pohledu veřejnosti může napomoci i k zodpovězení otázky, co si veřejnost myslí o jednotlivých aktérech, respektive nositelích těchto řešení.

8.1 PODPORA PARTICIPACE ROMŮ NA TVORBĚ A SPRÁVĚ INTEGRAČNÍCH POLITIK

Jeden z klíčových problémů, před kterými stojí integrační politiky, představuje nízké zastoupení Romů a Romek ve veřejné správě a ve veřejných debatách. Zastoupení představuje specifickou formu participace Romů na řešení vlastních problémů a spoluodpovědnost za nastartování změny. Jde o spoluodpovědnost nejen za svou osobu, případně rodinu, ale také spoluodpovědnost za výběr řešení s ohledem na obyvatele většinové populace, a to jak formou zastoupení na úrovni veřejné správy, tak i účasti ve veřejné diskusi.

Při posuzování podpory Romů-jednotlivců v přístupu k těmto pozicím se zdá, že česká veřejnost jasně rozlišuje mezi participací, která je založena na pozitivní diskriminaci (kvót) na jedné straně, a vytvářením pozic a přístupem na tyto pozice, které plní **funkci prostředníků mezi romskou komunitou a zástupci veřejné správy a majoritní populace**, na straně druhé. Zatímco první z uvedených nástrojů větší část občanů zpochybňuje, druhou oblast pozic a rolí spíše přijímá a podporuje. Nicméně ani silně afirmativní programy přístupu Romů k veřejné správě a k veřejné spoluodpovědnosti za řešení není bez zastánců. Nemá však většinovou podporu.

Na jednom pólu pomyslné škály tak stojí garantované zastoupení Romů na volebních kandidátkách stran (souhlasí s ním 25 procent respondentů), v orgánech obcí, ve kterých Romové žijí (souhlas vyjádřilo 40 procent respondentů) a větší zastoupení romských novinářů v médiích (podporuje ho 45 procent dotázaných). Na druhý pól pak veřejnost umístila podporu zastoupení Romů v řadách městské a obecní policie (souhlasí s ní 53 procent respondentů), podporu romských poradců na místních úřadech (rozhodně či spíše ano v dotazníku uvedlo 67 procent oslovených občanů) a podporu pedagogických asistentů ve školách, kterou jako použitelný nástroj k řešení problémů obyvatel sociálně vyloučených romských lokalit označilo nejvíce dotázaných – 73 procent Čechů a Češek.

Zapojení Romů a Romek do integračních programů zaměřených na tuto menšinu má většinovou podporu, a to včetně práce u policie. Naproti tomu podpora či garance vstupu Romů do správních, samosprávních a veřejných orgánů, kde se rozhoduje o samotné politice, má menšinovou podporu. Nicméně tato podpora roste směrem k úrovni, na které veřejnost vidí největší váhu odpovědnosti za řešení – místní správy a samosprávy. Jinými slovy, etnické klima české společnosti není nakloněno podpoře vstupu „menšinové perspektivy“ do centrální politiky a demokratického veřejného prostoru. Je však otevřené podpoře garance účasti Romů na veřejné správě tam, kde se nejvíce kumulují špatné životní podmínky menšiny a kde se naplňuje či rodí její vyloučení.

Proces veřejné a politické komunikace s romskou menšinou tak veřejnost vnímá jako převážně jednosměrný – od majority k menšině. Proto podporuje zřizování speciálních pracovních pozic pro Romy a Romky, které takovou komunikaci umožňují a pomáhají ji zprostředkovávat a které bezesporu podporují co největší míru integrace Romů do života majoritní společnosti a pomáhají majoritní společnosti se s Romy domluvit. Právě na těchto pozicích si česká veřejnost participaci Romů a Romek představuje. Na druhou stranu však většina nestojí o zprostředkování romských postojů a názorů v celkovém veřejném dění a demokratickém provozu země. Jen menšina českých občanů podporuje větší přítomnost romských novinářů, zastoupení v orgánech obcí a měst a povinnou přítomnost romských jmen na volebních kandidátkách.

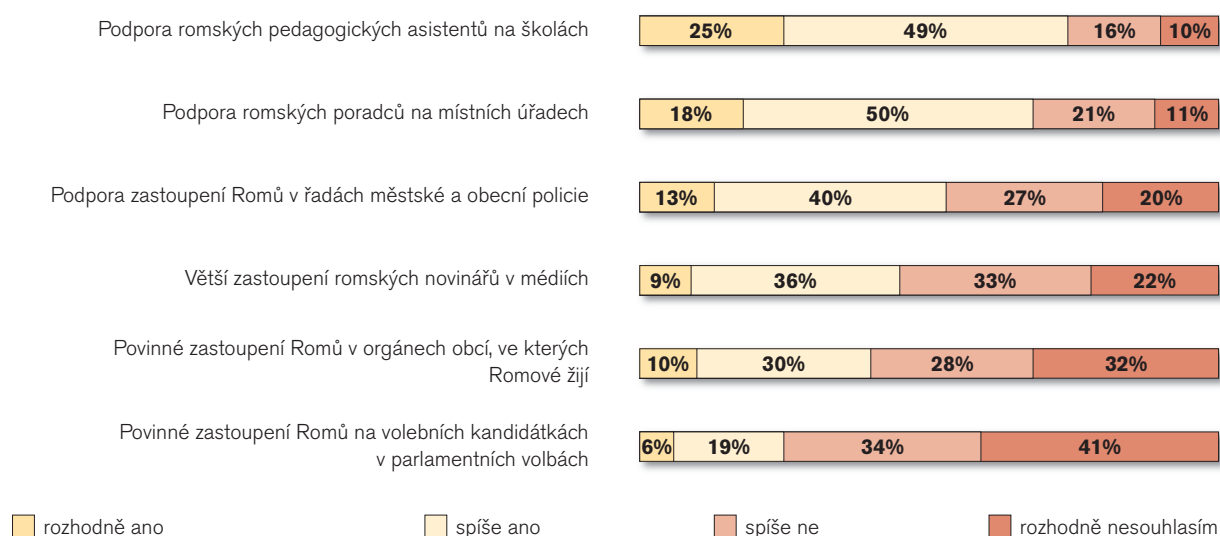
Popsaná struktura preferencí zřejmě vychází z toho, že většina občanů, byť považuje romskou populaci za etnicky odlišnou a žijící svým vlastním stylem, nevidí žádný přínos v seznámení se s pohledem samotných Romů.

Dále má česká veřejnost pochybnosti o přidané hodnotě vstupu Romů do veřejné správy. Nicméně i v oblasti veřejné participace evidentně převládá naturalizační a asimilační koncept. Většinou by zřejmě nevznikaly jakékoli námitky proti participaci Romů v parlamentu nebo v regionálních samosprávách jakožto reprezentantech politických stran, ale nikoli jako reprezentantů Romů a menšiny.¹⁷

Na druhé straně si ale nelze nepovšimnout faktické souvislosti mezi „vypadnutím“ Romů z parlamentní politiky koncem 90. let a nastartováním vzniku prostorového a sociálního vyloučení Romů. Samozřejmě může jít o shodu náhod a vzájemně nesouvislé jevy, ale je spíše pravděpodobné, že chyběl odpovídající demokratický a samosprávný prostředek, který by vznik prostorového a sociálního vyloučení Romů a Romek zmírnil. Časová koincidence zmizení Romů z veřejného života a jejich vypadnutí ze sociální a ekonomické struktury společnosti je evidentní.

Neúspěch pokusů o formování vlastních politických stran a relativně menší podpora kvótního zajištění účasti v samosprávě ukazuje, že jedinou zbývající variantou jsou kandidátky politických stran. A naše výsledky ukazují, že pokud se politická strana rozhodne otevřít svou kandidátku Romům, a to zejména v regionech s větším výskytem vyloučených lokalit a s motivem zapojit je do řešení, nebude to pro politickou stranu v očích občanů slabina ale spíše plus.

Povinné zastoupení Romů na volebních kandidátkách v parlamentních volbách (občané ČR 18-75 let včetně; údaje v procentech)

Ve stejné logice je podpora mediačních pozic mírně intenzivnější v krajích s více obyvateli žijícími v sociálně vyloučených lokalitách – relativně příznivě se k nim staví zejména obyvatelé Jihomoravského, Olomouckého a Středočeského kraje.

Výjimku z krajů s vyšším podílem obyvatel, kteří žijí v sociálně vyloučených lokalitách, tvoří Ústecký kraj, kde je celková podpora pro všechny uvedené nástroje a participaci Romů jedna z nejnižších. Nadprůměrné zastoupení rasové interpretace původu problémů a vyloučení zřejmě významně podvazuje důvěru v participaci Romů na správě a veřejné aktivitě.

Participativní nástroje jako celek dále méně podporují ti, kteří nadprůměrně vnímají existenci romských lokalit jako problém hodný řešení. Ale i mezi těmi obyvateli krajů s vysokou koncentrací sociálně vyloučených romských lokalit, kteří jsou navíc nejvíce přesvědčeni o rasových rozdílech, a jsou tedy k podpoře participace zástupců romské menšiny nejkritičtější, většina podporuje romské pedagogické asistenty na školách (67 procent) a romské poradce na místních úřadech (62 procent). I pro ně je určité zapojení Romů do integračních programů důležité a žádoucí.

¹⁷ Je třeba doplnit, že se několik pokusů o založení romské politické strany nesetkalo s adekvátní podporou na straně voličů. Většina politických stran romské kandidáty z různých důvodů neprezentuje.

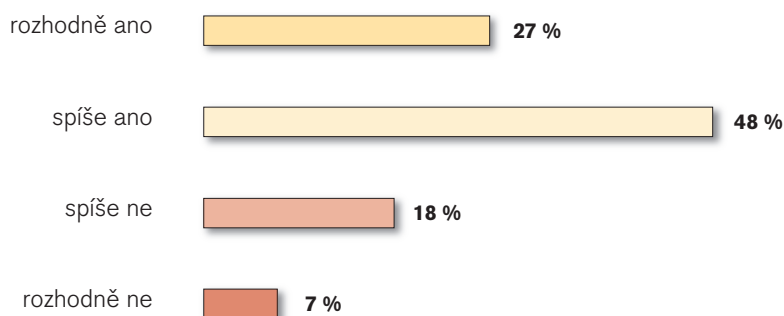
8.2

PODPORA TERÉNNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE

Jako jednu z klíčových možností pro zlepšení situace v sociálně vyloučených lokalitách vidí česká veřejnost **terénní sociální práci**, jejímž účelem je aktivně vyhledávat lidi v nouzi a na základě individuálního přístupu jim nabízet pomocnou ruku. Občané se v této úzké oblasti shodují i s odborníky na problematiku sociálního vyloučení. Práce v terénu a dobrá obeznámenost s prostředím podle expertů totiž představuje jeden z nezbytných předpokladů efektivní integrační politiky. Vedle pomoci těm, kteří pomoc potřebují, mohou také sociální pracovníci tvořit most mezi obyvateli vyloučených lokalit a tvůrci či realizátory integračních politik na straně politické reprezentace a veřejné správy. Se zvyšováním počtu a zlepšováním kvalifikace terénních sociálních pracovníků, kteří působí přímo v lokalitách postižených chudobou a segregací, souhlasí tři čtvrtiny Čechů a Češek. Podpora je obdobná jak v krajích s vyšším, tak i nižším podílem osob žijících v sociálním vyloučení. Mírně nižší podpora je v Praze, v Libereckém, Pardubickém, Karlovarském, Ústeckém kraji a na Vysočině.

Měl by stát usilovat o zvýšení počtu a zlepšení kvalifikace terénních sociálních pracovníků, kteří pracují přímo v lokalitách?

(občané ČR 18-75 let včetně; údaje v procentech)

Shrnutí

Participaci Romů ve veřejné debatě a samosprávě či parlamentu, která by byla garantována kvótami, podporuje spíše menšina respondentů. Většina vidí participaci Romů blíže problémům této menšiny než ve spolupodílení na správě veřejných záležitostí. To však nevylučuje akceptaci participace Romů a Romek ve veřejném životě jako výsledek standardních politických a volebních procedur.

Většina občanů naopak souhlasí se zvýšením počtu příslušníků romské menšiny v řadách městské a obecní policie, s podporou přítomnosti romských poradců na úřadech a podporou romských asistentů pedagoga. Participaci Romů na integračních programech a zprostředkování integračních programů veřejnost prakticky univerzálně podporuje či ji dokonce očekává a vyžaduje.

Nejvíce lidí podporuje využívání romských asistentů pedagoga, a to včetně obyvatel krajů s vysokým podílem osob žijících v sociálně vyloučených lokalitách a těch, kteří zdůrazňují etnickou až rasovou odlišnost Romů. Tento jev patrně souvisí s nadprůměrnou důvěrou ve vzdělání.

Tři čtvrtiny občanů ČR se domnívají, že by stát měl usilovat o zvýšení počtu a zlepšení kvalifikace terénních sociálních pracovníků. Oč menší je podpora participace Romů v samosprávě, o to více respondentů souhlasí s asistencí přímo u obyvatel lokalit.

Doporučení:

- Podporovat zřizování míst asistentů pedagoga, romských poradců na úřadech či romských strážníků v řadách obecní nebo městské policie.
- Podporovat terénní sociální práce a zvyšování kvalifikace terénních sociálních pracovníků.
- Usilovat o zvýšení participace Romů v místních správách a samosprávách v obcích a městech zatížených lokalitami.
- Snažit se o začleňování Romů do veřejné debaty a zprostředkování komunikace menšiny s majoritou.

8.3

PODPORA DĚTÍ VE VZDĚLÁNÍ A PŘÍPRAVA PŘEDŠKOLNÍCH DĚTÍ

Nízká úroveň vzdělání a ztížený přístup k němu představují podle *Analýzy sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* jednu z klíčových konstitutivních příčin sociálního vyloučení významné části Romů. Většina obyvatel sociálně vyloučených lokalit dosáhla maximálně základního vzdělání. České školství výrazně přispívá k reprodukci sociálních a vzdělanostních nerovností, takže romské děti následují neúspěšné vzdělávací dráhy svých rodičů. Školský systém je tak jedním z mechanismů, kterým se upevňuje sociální vyloučení. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* identifikovala několik vnějších a vnitřních faktorů, které k nízkým vzdělanostním šancím romských dětí přispívají.¹⁸

Právě **oblast vzdělání a služeb pro děti jsou veřejností nejlépe přijímanou oblastí integračních politik.** Odpovídá tomu jak vysoká podpora rozšiřování počtu romských pedagogických asistentů, tak i skutečnost, že veřejnost hodnotí optimističtěji možnost změny života u dětí než u dospělých obyvatel lokalit.

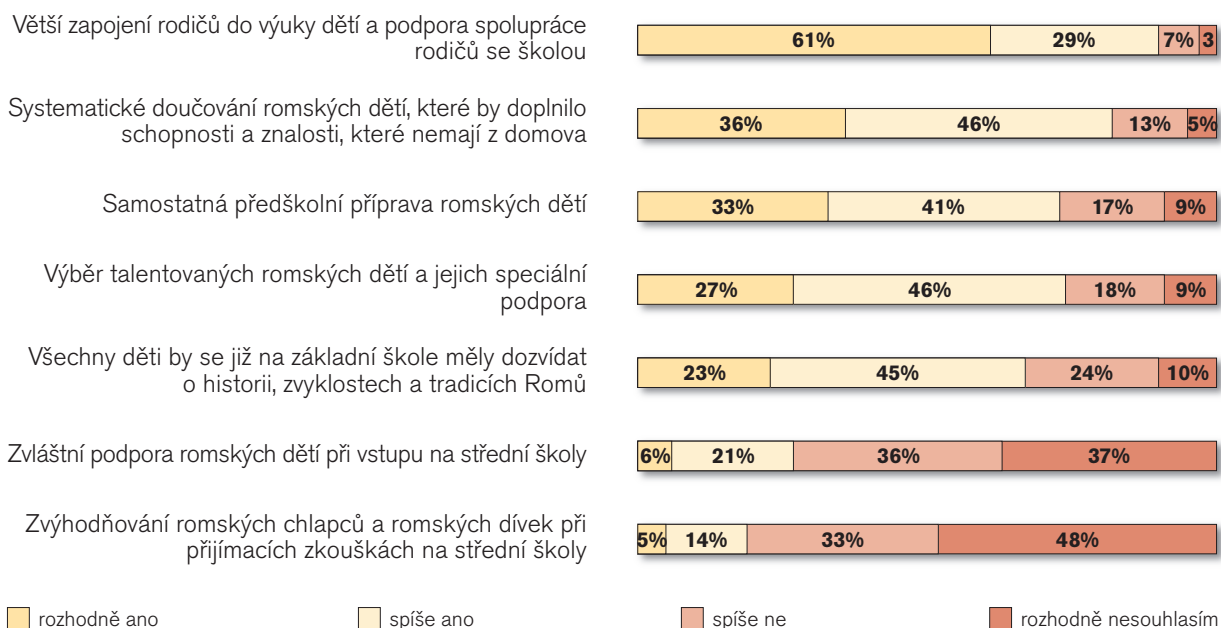
Laická **veřejnost však vidí hlavní příčiny školního neúspěchu romských chlapců a dívek především přímo v rodinách,** shoduje se v tom i s odbornou pedagogickou veřejností, na rozdíl od sociologických analýz původu nízkých vzdělanostních šancí romských dětí, které vidí těžiště původů v základním školství.

Nejvíce lidí souhlasí s **větším zapojováním rodičů do výuky dětí a s podporou spolupráce rodičů se školou,** což souvisí i s obecným akcentem na participaci romských obyvatel při řešení problémů lokalit, v nichž žijí. Podporu většího zapojování rodičů vyjádřilo 90 procent dotázaných. Méně rozhodně se k němu vyjadřují obyvatelé regionů s vyšším podílem obyvatel žijících v sociálně vyloučených romských lokalitách. Pětaosmdesát procent respondentů doporučuje systematické doučování, které by doplnilo to, co děti neumí z domova. V tomto případě není mezi regiony významný rozdíl.

Tři čtvrtiny respondentů pak podporují předškolní přípravu romských dětí. Rozhodněji ji podporují lidé v regionech s vyšším podílem osob, které žijí v sociálně vyloučených lokalitách. V Ústeckém, Karlovarském, Olomouckém a Moravskoslezském kraji ji rozhodně podporuje 40 procent tamních obyvatel, v ostatních krajích o devět procent méně. Vedle toho, že předškolní příprava romských dětí má důvěru veřejnosti, byl fakticky prokázán i její pozitivní vliv na úspěšnost romských chlapců a dívek. Přípravné třídy, jež jsou v případě romských dětí nejčastěji využívaným druhem předškolní přípravy, jednak přispívají ke snižování absence, děti si v nich postupně zvykají na školní prostředí a doplňují si návyky, které škola vyžaduje a děti neměly možnost je získat v rodinném prostředí. Na druhou stranu snaha zřizovat tyto ročníky často naráží na nízkou ochotu romských rodičů posílat do nich své děti. Dalším efektivním nástrojem je i podpora začleňování romských dětí do tříd mateřských škol. Navštěvování mateřské školy může rovněž připravit dítě na start školní docházky, zároveň ale nemá segregáční charakter speciálních tříd.

O většinovou podporu se rovněž může opřít výběr talentovaných dětí a cílená podpora při jejich vzdělávání (74 procent) a dále také to, aby se i děti z majoritní populace již na základní škole dovídaly o historii, zvyklostech a tradicích Romů (69 procent).

Do jaké míry mohou podle Vás pomoci uvedené vzdělávací nástroje k integraci Romů do české společnosti (občané ČR 18-75 let včetně; údaje v procentech)

Ostrou hranici však respondenti vidí v momentě, kdy by měl stát přejít ke zvýhodňování romských žáků při přijímacích zkouškách, nebo jim poskytovat speciální podporu při vstupu na tyto školy. S prvním nástrojem souhlasí pouze 19 procent respondentů, s druhým pak 27 procent. Odráží se v tom zřejmý nesouhlas české společnosti s **pozitivní diskriminací**, ale rovněž i nedostatek praktických zkušeností s uplatněním a výsledky těchto programů.

Další vážnou otázkou, která stojí před tvůrci integračních politik, je, v jakých typech škol a tříd by se děti ze sociálně vyloučených romských lokalit měly vzdělávat. Zda je pro ně z hlediska dosažení co nejvyššího vzdělání nevhodnější, aby se vzdělávaly společně s dětmi z majoritní populace nebo ve třídách, kde budou převažovat děti z prostředí lokalit a učitelé jim budou moci výuku připravovat přímo na tělo.¹⁹ Pojem speciálních škol a tříd se v minulosti stal synonymem pro zvláštní školy. Vysoký počet romských dětí v těchto školách také představoval terč ostré kritiky ze strany některých českých nevládních organizací a mezinárodních organizací a institucí.

Odhady podílu romských dětí, které přestoupí do speciálních škol či tříd, se pohybují mezi 30 a 75 procent.²⁰ Podle odhadu, který vypracovala společnost GAC pro potřeby Nadace rozvoje občanské společnosti na základě kvantitativní

¹⁸ Jako vnitřní faktory označila především nízkou motivaci ke vzdělání a následnému uplatnění na trhu práce, nepřipravenost romských žáků a žaček ze sociálně vyloučených lokalit na povinnou školní docházku, neúspěch romských žáků v základních školách a jejich následné přeřazování do speciálních škol, časté absence romských žáků z výuky a minimální počet romských studentů a studentek na středních a středních odborných školách a učilištích. Za velmi důležité vnější faktory malé účinnosti školství pak analýza identifikovala nízkou míru spolupráce a koordinace zainteresovaných subjektů, kterou lze charakterizovat úslovím, že pravá ruka neví, co dělá levá. Jednotlivá řešení se třídí, jdou proti sobě či dochází k dublování služeb. Chybí jednotný strategický postup ze strany veřejné správy. Obcím zcela jednoznačně chybí jakási obdoba komunitního plánu sociálních služeb, jež by však byla zaměřena na oblast vzdělávání – tedy jakási platforma, kde by se relevantní subjekty mohly společně zabývat problémy spojenými se vzděláváním (nejen) romských dětí, sdílet informace či zkušenosti. Jako další vnější faktory jsou v analýze uvedeny ještě malá informovanost o nástrojích sociální inkluze a nedostatečná kompetence a ochota k řešení romské integrace.

¹⁹ Postupně narůstá význam rozdílů ve výsledcích ve vzdělání romských dětí mezi heterogenními a etnicko homogenními třídami, protože v mnohých školách v okolí vyloučených romských lokalit dochází ke vzniku takzvaných romských škol, které se vyznačují etnickou homogenitou.

²⁰ Blíže viz Hůle, Daniel (2007). Romové ve zvláštních školách. Demografický informační portál http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=500 (navštíveno dne 18. ledna 2008)

sondy v devíti základních a speciálních školách, odejde z romských žáků a žaček, kteří nastoupili do prvních tříd asi třetina do speciálních škol či tříd.²¹ K tomuto číslu však musíme ještě přičíst dalších několik procent žáků, kteří přímo do speciálních škol či tříd nastoupí.

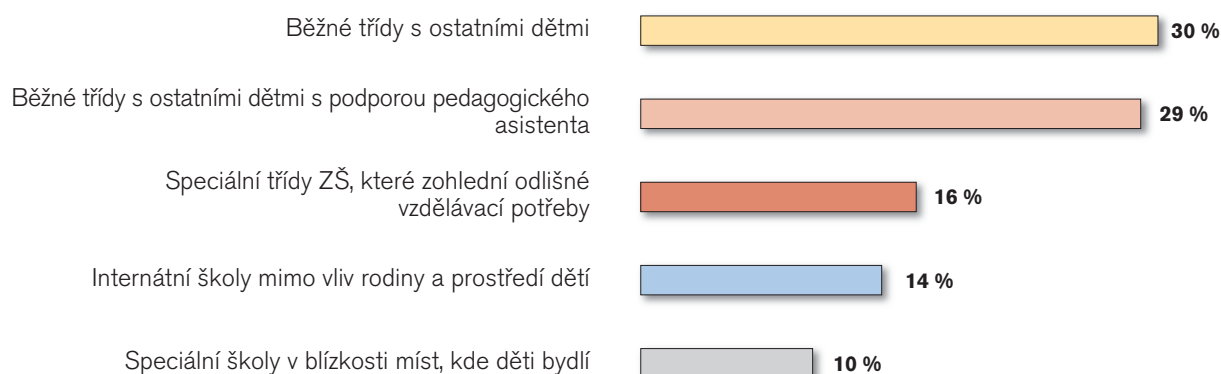
Stupeň integrace či segregace má veřejnost možnost ovlivňovat, a to obrazně řečeno jejich „nohama“. Školy s vyšším počtem romských žáků zaznamenávají v okamžiku, kdy podíl romských žáků překročí určitou hranici, odliv majoritních žáků a dochází tak k jejich postupné etnické a sociální homogenizaci. „Rada škol proto odmítá využívat aktivity zaměřené na romské žáky v obavách, že začne být považována za romskou školu a zahájí se tak proces postupného odlivu žáků.“²²

Podle míry podpory veřejnosti by se na první pohled zdálo, že jsou tyto obavy zbytečné: 30 procent obyvatel preferuje, aby se romské děti z vyloučených lokalit vzdělávaly v běžných třídách s ostatními dětmi, dalších bezmála 30 procent pak upřednostňuje, aby byly sice v běžných třídách, nicméně aby se jim dostalo podpory pedagogického asistenta. Variantu, aby romské děti chodily do speciálních tříd podporuje 16 procent respondentů, jejich vzdělávání v internátních školách 14 procent a zařazování do speciálních škol v blízkosti míst, kde děti bydlí, desetina z dotázaných.

Existuje nicméně rozdíl v tom, jak na tuto otázku odpovídají lidé v regionech s vyšší a nižší hustotou romských lokalit. Zatímco pro integraci dětí do běžných tříd, ať již s podporou asistenta pedagoga, či bez ní, je v regionech s nižším podílem osob žijících v podmínkách sociálního vyloučení 63 procent osob, v krajích s vyšším podílem sociálně vyloučených Romů o deset procent méně. Naopak zde více lidí preferuje speciální školy a třídy. Tyto rozdíly zůstanou zachovány i v momentě, kdy započítáváme pouze respondenty, kteří mají jedno ze svých dětí na základní škole. Tedy jinými slovy, v regionech, kde je tento problém pro občany aktuální v jejich každodenním životě, je ochota k podpoře integrovaných škol výrazně nižší a naopak podpora speciálních romských tříd vyšší.

Segregování romských a neromských dětí ve školách také častěji volí ti, kteří problém vykládají z perspektivy rasové až etnické odlišnosti. Ti, kteří vnímají i společenské kořeny problematiky soužití, zdůrazňují nutnost integrace. Naopak lidé, kteří zdůrazňují naléhavost problému, spíše inklinují k tomu, aby děti z lokality navštěvovaly segregované speciální školy.

Kde by se podle Vás měly vzdělávat romské děti ze sociálně vyloučených lokalit? (občané ČR 18-75 let včetně; údaje v procentech)

²¹ GAC spol. s r. o. (2007). *Analýza postojů a vzdělávacích potřeb romských dětí a mládeže (zpracováno pro Nadaci rozvoje občanské společnosti).*

²² *Analýza sociálně vyloučených lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti, str. 58.*

Shrnutí

Oblast vzdělání a služeb pro děti je veřejností zřejmě nejlépe přijímanou oblastí integračních politik. Veřejnost do ní vkládá nejvíce očekávání i co do možnosti změny a překonání sociálního vyloučení.

Hlavní příčiny neúspěchu Romů ve vzdělávacím procesu veřejnost vidí v rodinách. Nejvíce lidí proto souhlasí s větším zapojováním rodičů do výuky a podporuje zlepšení spolupráce mezi rodiči a školou, což souvisí s obecným akcentem na participaci romských obyvatel při řešení problémů lokalit, v nichž žijí, ale také s většími možnostmi, pokud jde o zapojení školy do řešení komunitních problémů obce.

Česká společnost dosud v převážné většině odmítá pozitivní diskriminaci ve vzdělávání, zejména v jejich ostřejších formách, které garantují určitou úroveň přístupu ke střednímu vzdělání. Na druhou stranu souhlasí s podporou asistentů ve školách. Nižší zájem o další formy specifické podpory, například v přípravě na střední školy, je důsledkem malé praktické zkušenosti a znalosti těchto programů. Lze proto očekávat, že po jejich zavedení by nedůvěra rychle opadla.

Integraci romských chlapců a dívek ve společných školách s majoritními žáky a žákyněmi podporují méně obyvatelé regionů s více obyvateli, kteří žijí v sociálně vyloučených romských lokalitách, a lidé, kteří vnímají problematiku soužití s Romy dominantně v etnické až rasové perspektivě.

Doporučení:

- Vytvořit komunitní plán vzdělávacích služeb, který by zaručoval návaznost jednotlivých aktivit a projektů – od mateřských škol až po podporu romských dětí na středních školách na daném území. Existence takového plánu či programu je podle výsledků žádoucí i ze strany majoritní populace.
- Zpracování programů podpory vzdělanostních šancí romských dětí musí být pevnou součástí každé strategie integrace vyloučených romských lokalit, protože integrační programy a úsilí vedené skrze vzdělání romských dětí představují pro českou veřejnost oblast s nejvyššími šancemi na úspěch při eliminaci sociálního vyloučení.
- V oblasti programů zvyšujících specifické vzdělanostní šance romských dětí mají největší veřejnou podporu programy předškolního vzdělávání a přípravy dětí na základní školu, dále programy průběžné speciální podpory a doučování romských žáků na školách a zejména pak zapojení rodičů žáků do spolupráce se školou.
- Česká veřejnost v této chvíli nepodporuje pozitivní diskriminaci v její afirmativní poloze kvótních či zvýhodňujících řešení. Nicméně může to být dáno i tím, že u nás nejsou dosud s touto oblastí nástrojů vůbec žádné zkušenosti. A nelze vyloučit, že právě v oblasti vzdělání a školství lze s těmito nástroji přinejmenším experimentálně pracovat a přispět tak k jejich veřejné důvěryhodnosti.
- Z poznatků o nástrojích integrace lze očekávat, že majoritní populace intuitivně inklinuje ke snaze o maximální propojení vzdělávacích služeb a programů s terénní sociální prací v lokalitách a ke snaze zvýšit zájem a motivaci romských rodičů o školní výsledky jejich dětí.
- Vybírat talentované žáky žijící v prostředí sociálního vyloučení a prezentovat jejich školní úspěchy na veřejnosti nesporně posílí důvěru veřejnosti ve schopnosti romských studentů vzhledem k jejich sociálnímu a vzdělanostnímu původu.
- Právě v oblasti masivní podpory a důvěry v nasazení specifických vzdělávacích programů a podpory romských dětí lze tušit, že síla rasového výkladu kořenů sociálního vyloučení Romů není až tak hluboce ukotvena a může v konfrontaci s možnostmi romských dětí zeslábnout. Proto mohou mít příklady mobilně úspěšných romských děvčat a chlapců silný a pozitivní vliv na posuny etnického klimatu české společnosti z hlediska možnosti úspěšné integrace Romů i z hlediska překonání jejich vyloučení.

- V kombinaci s tím, co víme o časových očekáváních české veřejnosti, pokud jde o pozitivní výsledky snah o změnu a integraci, lze dovést, že právě u vzdělání romských dětí je patrné jasné vědomí, že proces změny je dlouhodobý, mezigenerační a bude postupovat pomalu. Integrační programy tak mají u české veřejnosti komfortní časový prostor k implementaci a prokázání výsledků.

8.4 PODPORA BYDLENÍ A REKONSTRUKCE NEVYHOVUJÍCÍHO BYDLENÍ V LOKALITÁCH

Otázka bydlení do jisté míry určuje charakter a standard sociálně vyloučených romských lokalit. Velká část těchto lokalit totiž existuje v místech, která byla z různých důvodů považována za málo atraktivní.²³ Některé lokality dokonce vznikly jako nouzová forma ubytování. Mnohé z nich již lidé obývali před rokem 1989, naprostá většina z nich se však rozbujela až v 90. letech v důsledku postkomunistické transformace. Tento proces byl spojen zejména se zánikem státního systému přidělování bytů, restitucemi bytových fondů, nekoncepční privatizací významné části bytového fondu a takzvanou gentrifikací historických center a vnitřních částí měst, neboli vytěsňováním sociálně slabých z těchto oblastí.²⁴

Právě prostřednictvím alokace bytového fondu a pohybu za bydlením nabývalo sociální vyloučení charakter prostorové segregace romské menšiny od většiny. V neposlední řadě se pak romské lokality propadaly z hlediska civilizačních standardů. V bydlení se proto sociální vyloučení do značné míry materializuje.

„Protože před rokem 1989 bydlela většina Romů ve státních nebo podnikových bytech spíše výjimečně v družstevních bytech či domech v osobním vlastnictví, měly uvedené změny (v kombinaci s dopady sociálního vyloučení v jiných oblastech života) významný vliv na zhoršení podmínek bydlení poměrně velké části romské populace,“ uvádí dále již citovaná *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*.

Bytová situace je však v jednotlivých typech lokalit různá. Lokality se odlišují velikostí a polohou v rámci celku města či obce, mírou dostupnosti základní občanské vybavenosti, mírou etnické a sociální homogenity obyvatelstva, typem, velikostí a formou vlastnictví domů a bytů a stavem jejich vybavenosti.

Obyvatelé lokalit mají obecně velmi malé šance odstěhovat se mimo lokalitu. V relativně nejhorší situaci se pak nalézají rodiny s malými dětmi, které často žijí v domácnosti svých rodičů – de facto bez reálné šance získat vlastní byt. K pronájmu bytu nemají dostatek prostředků. Navíc jsou vedle své etnicity stigmatizovány i tím, že pocházejí z prostředí lokality. Získat obecní byt je pro ně prakticky nemožné. Narážejí na systém neprůhledného a často i diskriminačního systému přidělování obecních bytů. Zcela nemožné je to tehdy, když jde o rodiny, které se ocitly v komerčních či městských ubytovnách (či takzvaných holobytech). Doba strávená v těchto původně dočasných bydleních se ale ve skutečnosti může protáhnout až na několik let. K lidem, kteří zde žijí, je až na výjimky přistupováno jako k neplatičům, bez ohledu na to, jaké důvody je do ubytoven či holobytů přivedly.²⁶

Bydlení je jednou z **nejméně podporovaných oblastí** integračních politik. Veřejnost totiž – na rozdíl od oblasti vzdělávání a opatření na trhu práce – vnímá, že v této oblasti hrozí, že se bude dávat Romům něco zadarmo.

Relativně nejvstřícnější k investicím do bydlení jsou **obyvatelé středních měst** (od 5.000 do 19.999 obyvatel) **a menších obcí**, tedy míst, kde nedostatek bytů není tak výrazný jako ve velkých městech a zároveň z těchto míst

²³ Přítomnost stigmatizovaného obyvatelstva dále přispívá k tomu, že jsou tato místa považována za tzv. špané adresy.

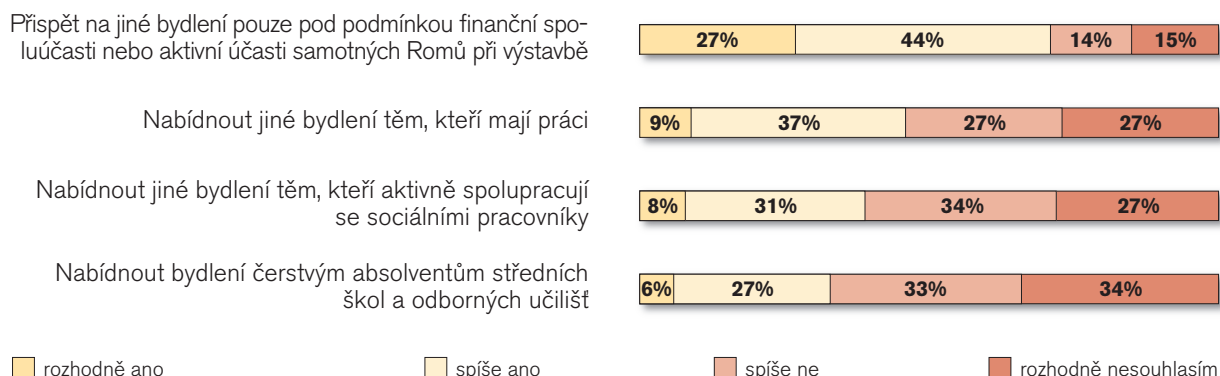
²⁴ Blíže viz *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*, str. 27.

celkově více lidí odchází, než do nich přichází. Nejméně by tuto oblast podporovali lidé z velkých měst (nad 100.000 obyvatel), kde je situace z hlediska dostatku bytů a příchodů nových obyvatel spíše opačná. Nejvíce příspěvky na bydlení pro romské obyvatele lokalit odmítají občané české metropole, Vysočiny a Karlovarského kraje. Naopak nejvíce vstřícná je veřejnost ve Zlínském, Olomouckém a Pardubickém kraji.

Pro většinu respondentů je přijatelná pouze varianta *příspěť na jiné bydlení pouze pod podmínkou finanční spoluúčasti nebo aktivní účasti samotných Romů při výstavbě*. Tuto možnost podporuje celkem 70 procent dotázaných. V souladu s dosavadními poznatky ale výrazněji než v jiných oblastech klade veřejnost důraz na **participaci Romů**. Zkušenosti některých neziskových organizací ukazují, že tato cesta je realizovatelná, efektivní a zároveň vcelku přijímána veřejností, která vidí, že obyvatelé lokalit mají snahu změnit se a pracovat na tom.

K programům podpory bydlení jsou odmítaví zejména ti, kteří vidí situaci v soužití etnickou až rasovou optikou. Naopak vstřícnější jsou lidé, kteří se domnívají, že obyvatelé lokalit mají šanci svůj život změnit a integrovat se na trh práce. Ukazuje se také, že podpora v bydlení je přijatelná, pokud jde ruku v ruce se vstupem na pracovní trh a zaměstnaností, respektive s jejich podporou. Bydlení a jeho podpora jsou chápány jako aktivní motivační a integrační finanční nástroj.

Podpora uvedených integračních politik na poli bydlení (občané ČR 18-75 let včetně; údaje v procentech)

Shrnutí

Bydlení představuje jednu z veřejností nejméně podporovaných oblastí integračních politik.

Veřejnost v této oblasti velmi zdůrazňuje participaci Romů. Je ochotna investovat veřejné prostředky na zlepšení kvality bydlení obyvatel sociálně vyloučených lokalit, ale pouze v tom případě, kdy si na to budou Romové finančně přispívat či se podílet na stavebních pracích.

Ochota investovat do bydlení souvisí s postojem k Romům a s nadějí na změnu v očích občanů. Logika poskytování bydlení je v převaze integrační a ve vazbě na finance nebo zaměstnání.

Větší vstřícnost lze vysledovat u obyvatel menších měst a obcí, naopak nejméně ochoty projeví lidé žijící ve velkých městech.

²⁶ Blíže viz *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpčních subjektů působících v této oblasti*, str. 32.

Doporučení:

- Vytvořit koncepci výstavby sociálního bydlení z hlediska jeho potřeby, vynaložených nákladů i hierarchického uspořádání²⁷ a využívat výstavbu či přidělování bytů jako integrační nástroj.
- Při rekonstrukci bydlení se snažit zapojit i obyvatele sociálně vyloučených lokalit.²⁸
- Na základě předem daných kritérií vytipovat rodiny, které aktivně spolupracují na řešení svých problémů a snažit se jim poskytnout bydlení mimo lokalitu.

8.5**PŘÍSTUP OBYVATEL SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT NA TRH PRÁCE**

Do konce osmdesátých let naprostá většina Romů pracovala, zaměstnání tehdy většinou obyvatel zajišťoval socialistický stát. Situace se však radikálně změnila v důsledku ekonomické transformace v první polovině 90. let. Český průmysl tehdy jednak opožděně zareagoval na tehdy již ve vyspělých západních zemích dlouhotrvající trend úbytku nekvalifikovaných a málo kvalifikovaných míst, ale také se musel přizpůsobit poptávce na volném trhu. Podle odhadů pracovníků místních samospráv, veřejné správy či neziskových organizací byla nezávisle na celkové míře nezaměstnanosti v regionu ve většině zkoumaných lokalit zaznamenána míra nezaměstnanosti mezi 90 až 100 procenty, uvádí *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Velice často navíc jde o dlouhodobou či opakovanou nezaměstnanost. Pokud romští obyvatelé lokalit pracují, tak obsazují pouze marginální pozice na trhu práce.

Jak již bylo řečeno, veřejnost se domnívá, že Romové pracovat nechtějí a pouze zneužívají sociální systém, proto také mají nejvyšší podporu opatření, která mají represivní charakter – *změnit systém sociálních dávek, aby se každému více vyplatilo pracovat než pobírat podporu, důsledně zařazovat příjemce dávek do veřejně prospěšných prací a přísněji postihovat práci načerno*. Menší podporu mají pozitivní opatření primárně zaměřená na zvýšení zaměstnanosti Romů a Romek – podpora tréninkových pracovišť, kde by si osvojili pracovní návyky, přísnější postihy diskriminace ze strany zaměstnavatelů, zlepšení nabídky rekvalifikačních kurzů pro nezaměstnané, podpora podnikání mladých Romů a zvýhodnění podnikatelů, kteří zaměstnávají Romy. Ale dokonce i tyto méně podporované programy mají minimálně padesátiprocentní podporu obyvatel.

Prezentace úspěchů při zařazování romských obyvatel sociálně vyloučených lokalit na pracovní trh také zvyšuje celkovou ochotu majority podporovat další integrační programy, protože významně oslabuje převládající představu,

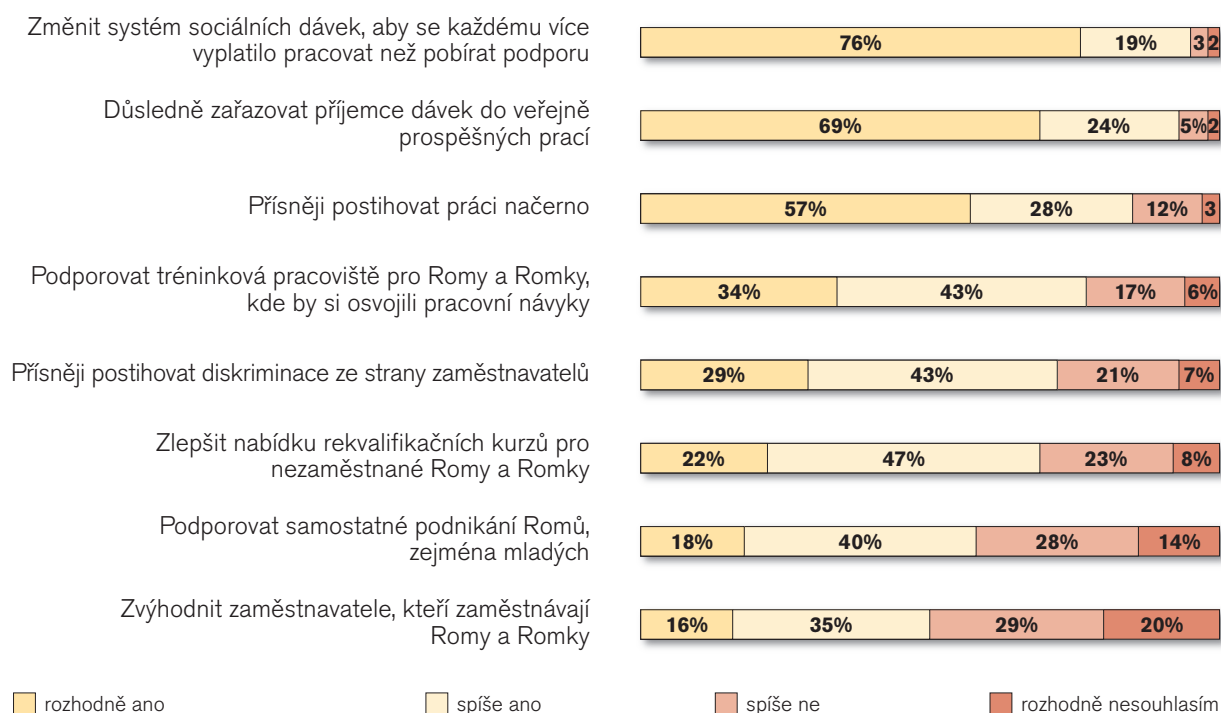
²⁷ „Víceúrovňový, hierarchicky uspořádaný systém bydlení v rámci obecního bytového fondu představuje nástroj, který provazuje sféru sociálního bydlení se sférou kvalitnějších bytů. Předpokladem fungování takového systému je obousměrná dostupnost. Je třeba, aby existovala jasná, pro nájemníky srozumitelná pravidla. Je třeba, aby si nájemníci uvědomovali, co se stane, porušili tato pravidla, a naopak, že splní-li pravidla, budou se moci vrátit do vyššího stupně bydlení.“ (*Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*, str. 39)

²⁸ *Takový projekt realizuje v obci Dobrá Voda sdružení Český západ. „Členové výboru jsou prostředníky mezi pracovníkem Českého západu a ostatními nájemci. Učí se řešit drobné opravy, vést diskusi uvnitř pospolitosti, popisovat hlavní zájmy a návrhy jejich členů, případně zastupovat zájmy obyvatel i navenek. Úkolem domovního výboru je ve vymezeném čase získat všechny dovednosti a znalosti k tomu, aby si jednotliví nájemníci mohli své byty odkoupit, založit společenství vlastníků bytových jednotek a řádně spravovat dům.“ (stránky projektu Za lepší bydlení v Dobré Vodě, blíže viz HYPERLINK "<http://www.cesky-zapad.cz/>" "<http://www.cesky-zapad.cz/>)*

že Romové a Romky nechtějí pracovat a pouze zneužívají sociální systém. Přínejmenším je třeba sledovat diferenciaci vztahu k práci – zdůrazňovat, že nezaměstnanost či nezaměstnatelnost nejsou uniformním rysem života Romů.

Této převládající představě odpovídá i široká míra souhlasu s takovou *změnou sociálních dávek, aby se všem lidem vyplatilo pracovat*. S tímto opatřením souhlasí 94 procent obyvatel České republiky. Třidevadesát procent Čechů a Češek by důsledně zařazovalo příjemce dávek do veřejně prospěšných prací a 85 procent by přísněji postihovalo práci načerno. Pro porovnání 72 procent respondentů by přísněji postihovalo diskriminaci ze strany zaměstnavatelů. Z pozitivně laděných kroků má největší podporu zřizování tréninkových pracovišť pro Romy a Romky, s nimiž souhlasí 77 procent obyvatel. Bezmála 70 procent obyvatel souhlasí se zlepšením nabídky rekvalifikačních kurzů, 58 by podporovalo podnikání Romů (zejména mladých) a polovina dotázaných by zvýhodnila zaměstnavatele, kteří zaměstnávají Romy a Romky.

Podpora opatření na trhu práce (občané ČR 18-75 let včetně; údaje v procentech)

Lidé, kteří označují romské lokality jako problém, nadprůměrně inklinují k represivním řešením. Nárok na výplatu dávek by podle nich měl být spojen s aktivitou jejich příjemců. Obdobné postoje mají také ti, kteří žijí v krajích s vyšším počtem obyvatel v sociálně vyloučených romských lokalitách (Ústeckém, Karlovarském, Moravskoslezském a Olomouckém kraji). Lidé v uvedených krajích více než zbytek republiky podporují i zvýhodnění zaměstnavatelů, kteří Romy a Romky zaměstnávají. Nejde o jednostranný represivní pohled, ale o komplexní názor, který má své pozitivní i negativní aspekty, a je patrně zaměřený na cíl aktivizace a revitalizace zaměstnatelnosti vyloučených jak z vnitřních pohnutek, tak podporou na trhu práce.

V Moravskoslezském a Olomouckém kraji obyvatelé nadprůměrně podporují i další pozitivně a stimulačně laděná opatření. Rozdělení krajů podle souhlasu s podpůrnými a represivními opatřeními zobrazuje následující graf. Kladné hodnoty značí vyšší podporu uvedeným programům. Celkově jsou patrné nepřehlédnutelné rozdíly mezi kraji a možnostmi regionální specifikace politiky zaměstnanosti.

Rozdělení krajů podle podpory podpůrných a represivních nástrojů na trhu práce (občané ČR 18-75 let včetně)

Efektivní a zároveň veřejností přijímaná integrační politika vedoucí k většímu začlenění obyvatel sociálně vyloučených romských lokalit na pracovní trh by měla kombinovat jak represivnější, tak i pozitivněji laděné podpůrné programy. Je ovšem evidentní, že část aktivizačních nástrojů bude vyžadovat centrální (na úrovni vlády či parlamentu) modifikaci systému dávek a účinnou kontrolu jejich dodržování ze strany příslušných územních orgánů. Druhá část – z pohledu veřejnosti – je přednostně upřena na formování regionální a místní politiky zaměstnanosti, včetně stimulace podniků a poskytovatelů pracovních míst.

Většina opatření na tomto poli se může opřít o relativně širokou podporu veřejnosti. I v Ústeckém kraji, kde lidé v kontextu České republiky pocítují existenci sociálně vyloučených romských lokalit nejnaléhavěji, souhlasí s nejméně podporovaným opatřením *Podporovat samostatné podnikání Romů, zejména mladých* 44 procent tamních občanů. Na druhou stranu však veřejnost tyto podpůrné nástroje nepřijme bez toho, aniž by byly doprovázeny snahou, romské obyvatele více motivovat, aby se těchto programů účastnili.

Z hlediska plánování opatření na pracovním trhu je jistě pozitivním zjištěním, že lidé si uvědomují, že Romové nejen nepracují, protože pouze nechtějí, ale zároveň i proto, že životem ve vyloučených lokalitách a dlouhodobou závislostí na dávkách ztratili určité pracovní návyky a je pro ně obtížné se na pracovní trh vrátit. Většina z dotázaných Čechů a Češek proto podporuje tréninková pracoviště a zlepšení kvality rekvalifikačních kurzů. Ze zkušeností terénních pracovníků však vyplývá, že obyvatelé sociálně vyloučených lokalit jsou často demotivovaní, aby tyto programy využívali. Domníváme se, že není šťastné tyto programy zavést a posléze je rušit s tím, že o ně klienti nemají zájem. Toto řešení by jen veřejnost utvrdilo v názorech, že Romové a Romky pracovat nechtějí. Opatření, které se snaží vrátit sociálně vyloučené na trh práce, by měla být zároveň doprovázena asistencí sociálních pracovníků a pracovní právní poradenstvím, protože práci na černém trhu často nabízí dlouhodobě nezaměstnaným obyvatelům lokalit samotní zaměstnavatelé.

Shrnutí

Veřejnost nejvíce přijímá represivně laděná opatření na trhu práce v tom smyslu, že vyžaduje za jejich poskytování aktivitu příjemců a chce sankcionovat zneužívání: 94 procent obyvatel České republiky podporuje změnu poměru sociálních dávek k minimální mzdě, aby se Romům a Romkách žijícím v sociálně vyloučených lokalitách více vyplatilo pracovat, 93 procent se domnívá, že příjemci dávek by měli být důsledně zařazováni do veřejně prospěšných prací a podle 85 procent by měla být přísněji postihována práce načerno, 72 procent respondentů chce přísněji postihovat diskriminaci ze strany zaměstnavatelů.

Z pozitivně laděných kroků, které jsou vnímány jako druhá strana motivace, má největší podporu zřizování tréninkových pracovišť pro Romy a Romky, s nimiž souhlasí 77 procent obyvatel. Bezmála 70 procent obyvatel souhlasí se zlepšením nabídky rekvalifikačních kurzů, 58 procent souhlasí s tím, aby bylo podporováno podnikání Romů (zejména mladých) a polovina dotázaných by zvýhodnila zaměstnavatele, kteří zaměstnávají Romy a Romky.

Kraje s vyšším počtem obyvatel žijících v sociálně vyloučených lokalitách ve větší míře než zbytek republiky inklinují k represivním opatřením, na druhou stranu míra souhlasu s pozitivně laděnými kroky není výrazně podprůměrná.

Velká část obyvatel si uvědomuje, že Romové nejen nepracují, protože nechtějí, ale zároveň i proto, že v důsledku života v sociálně vyloučených lokalitách a dlouhodobé závislosti na dávkách ztratili pracovní návyky a je pro ně obtížné se navrátit na pracovní trh. Proto je nečekaně silná i podpora jejich zaměstnávání mezi zaměstnavateli a tlak na větší otevřenost pracovního trhu.

Doporučení:

- Využívat více podpůrné programy a aktivizačně laděná opatření – veřejnost vcelku dobře přijímá tvorbu podporovaných míst, kde by si Romové a Romky osvojili pracovní návyky, ztracené v důsledku dlouhodobé nezaměstnanosti – jako efektivní se ukazují ty programy, po jejichž absolvování mají uchazeči zajištěné pracovní místo.
- Programy, které usilují o začlenění obyvatel sociálně vyloučených romských lokalit, by měly navazovat na vzdělávací aktivity a snažit se pracovat i s mladými lidmi, kteří právě opustili základní školu a nepokračují ve studiu či ho předčasně ukončili.
- S pomocí terénních sociálních pracovníků se snažit odbourávat nízkou motivaci některých obyvatel sociálně vyloučených lokalit k účasti na rekvalifikačních a dalších podpůrných programech.
- Veřejnost si uvědomuje, že změna v oblasti zaměstnanosti vyžaduje synergii všech úrovní veřejné správy a samosprávy. Zatímco represivní komponenty vidí v systémové poloze, společně pro většinu regionů, stimulační nástroje jsou více regionálně specifické.

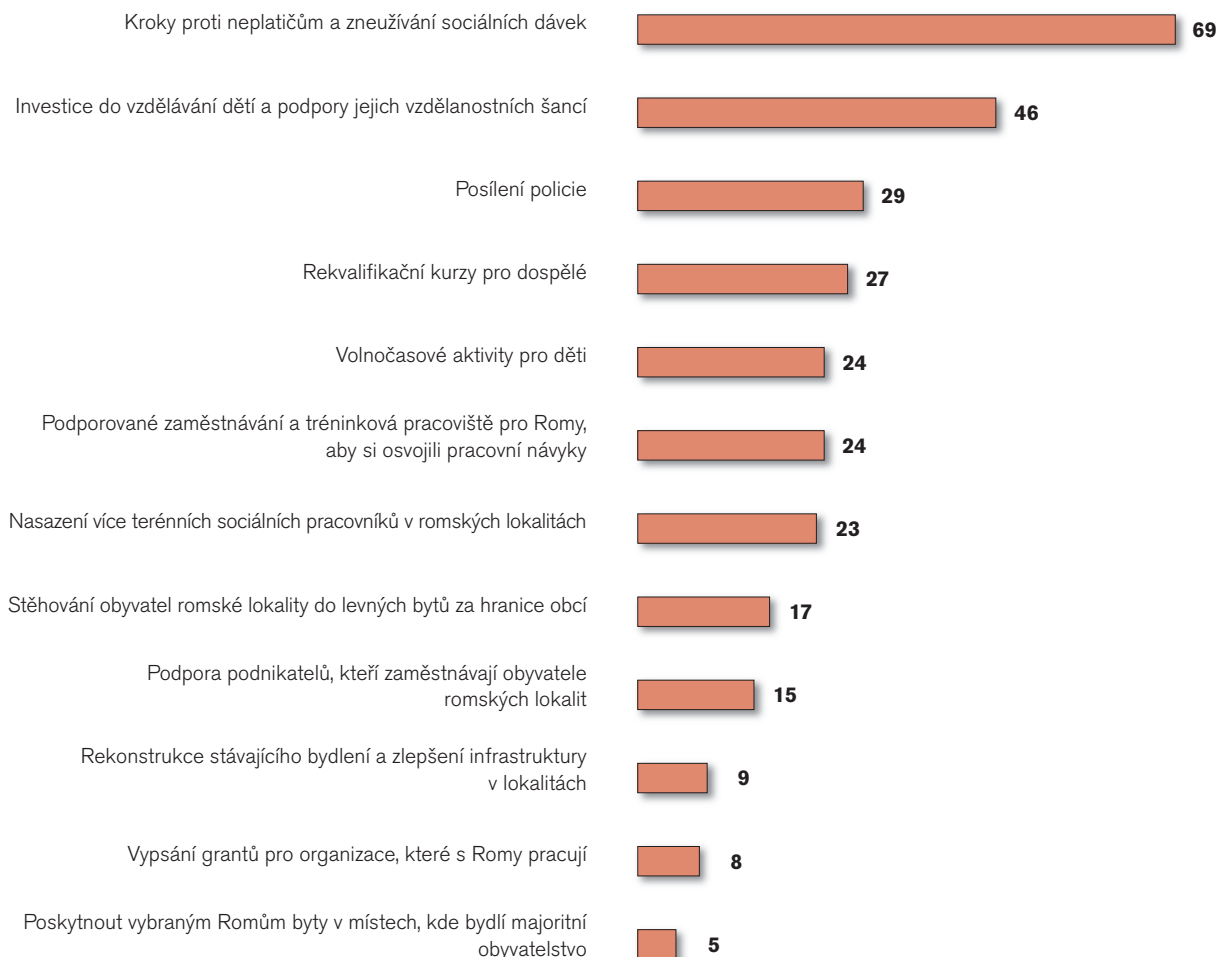
8.6

JAKÉ NÁSTROJE ČESKÁ VEŘEJNOST UPŘEDNOSTŇUJE

V předešlých kapitolách jsme nastínili, jaká opatření česká veřejnost podporuje v oblastech vzdělávání, bydlení a trhu práce. V zásadě jsme ale mezi nimi nečinili rozdíly, ačkoli samotní občané tak činí. Některé oblasti podporují více, jiné méně. Pro možné stanovení a výběr prioritních nástrojů je tedy zajímavé zjistit, čemu lidé dávají přednost, když mají z nabídnutého seznamu vybrat tři aktivity, které by měli být hrazeny z rozpočtu jejich obce. A můžeme

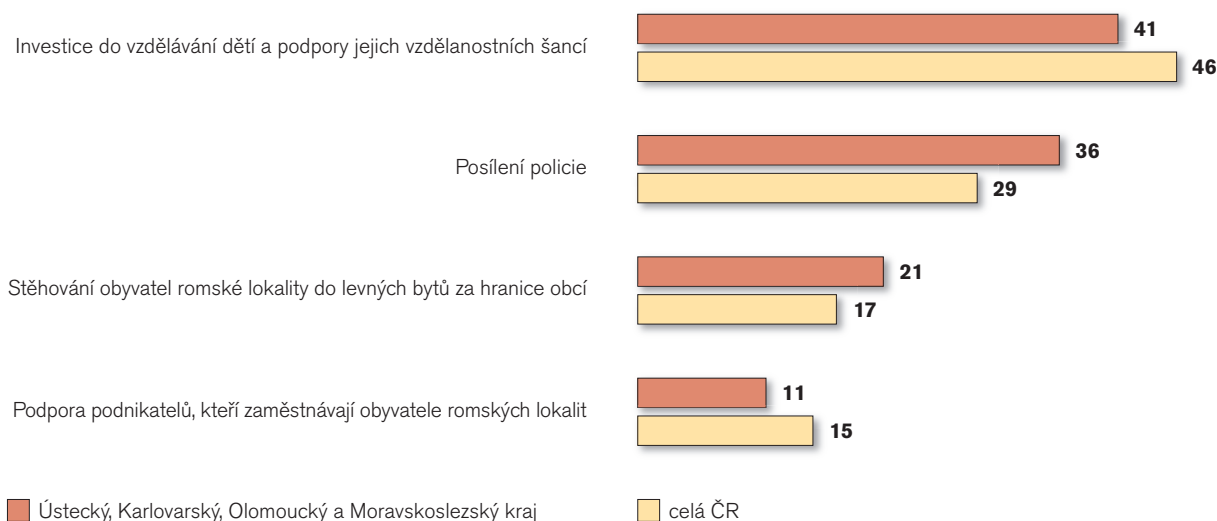
Podíl osob, které označily uvedenou aktivitu jako jednu ze tří prioritních oblastí, které by podporovaly z rozpočtu

(občané ČR 18-75 let včetně; procenta udávají, kolik respondentů konkrétní nástroj uvedlo mezi třemi prioritními)

Rozdíly v prioritních opatřeních mezi kraji s vyšším počtem obyvatel žijících v lokalitách a celkem v ČR

(občané ČR 18-75 let včetně; procenta udávají, kolik respondentů konkrétní nástroj uvedlo mezi třemi prioritními)

předeslat, že výsledky do značné míry potvrzují dosavadní logiku a rozdíly v přístupu české veřejnosti, a do určité míry ji zvyrazňují jak z hlediska dvoukolejnosti represivních a aktivizačních nástrojů, tak z hlediska názoru na možné nositele změny a časový rozměr jejího nastartování.

Za prioritní považuje česká společnost především dvě opatření – *kroky proti neplatičům a zneužívání sociálních dávek* a dále *investice do vzdělání dětí a podpory jejich vzdělanostních šancí*. První z nich uvedlo v prioritních třech oblastech 69 procent Čechů a Češek, druhou oblast 46 procent. Tyto dvě oblasti ovšem stojí jako vzájemné alternativy pomyslně proti sobě. Lidé, kteří označili za prioritní kroky proti neplatičům a zneužívání sociálních dávek, se zároveň podprůměrně vyslovovali pro podporu investic do vzdělání.

S kroky proti neplatičům a zneužívání sociálních dávek korelují i další **restriktivní opatření**. Společně s nimi respondenti častěji uvádějí investice do posílení policie (mezi třemi prioritními oblastmi je uvedlo 29 procent respondentů) a stěhování obyvatel do levných bytů za hranicemi měst (preferuje 17 procent dotázaných).

Z pozitivních opatření respondenti častěji uváděli rekvalifikační kurzy pro dospělé (27 procent), volnočasové aktivity pro děti (24 procent), podporovaná zaměstnání (23 procent) a nasazení více terénních sociálních pracovníků v romských lokalitách (23 procent). Tedy opatření, která směřují zejména ke **vzdělání a pracovnímu trhu**. Nejmenší podporu pak mají oblasti, které směřují do oblasti bydlení.

Rozdíly mezi kraji s vyšším a nižším počtem osob žijících v sociálně vyloučených lokalitách jsme zaznamenali zejména v názorech na uplatňování v podpoře **restriktivních** opatření. Častěji je zmiňují právě respondenti z krajů s vyšším počtem obyvatel, kteří žijí v sociálně vyloučených romských lokalitách. Více k nim rovněž logicky inklinují lidé, kteří o soužití s Romy uvažují v etnické až rasové perspektivě.

Podporu restriktivních opatření však nelze promítat do konkrétních integračních politik, ale vnímat ji jako apel obyvatel na komplexní řešení, která se jich dotýká. Právě tato opatření jsou vzhledem k omezenému množství informací i předsudečným názorům pro řadu z nich jedinou variantou, kterou si dokáží představit. Proto by navrhovaná strategie měla zahrnovat jak pozitivní integrační programy, tak určité sankcionování deficitu spolupráce nebo zneužívání sociální podpory.

Česká veřejnost v tomto směru postrádá mechanismy kontroly a nástroje, které by provazovaly nárok na výplatu dávek s cílevědomou aktivitou klientů tam, kde je to možné. Toto je do značné míry převládající názorové klima, nad kterým se s různou intenzitou a regionální variabilitou formuje názor na pozitivní opatření, ať již směrem ke školství, žákům a žákyním, k dospělým nebo na trh práce a k zaměstnavatelům.

Shrnutí

Za prioritní považuje česká společnost především dvě opatření – kroky proti neplatičům a zneužívání sociálních dávek a investice do vzdělání dětí a podpory jejich vzdělanostních šancí. První z nich uvedlo v prioritních třech oblastech 69 procent Čechů a Češek, druhou oblast 46 procent.

Z pozitivních opatření mají největší podporu vzdělávací aktivity, a to jak ty, které se týkají dětí a mládeže, tak ty, které usilují o návrat dospělých obyvatel sociálně vyloučených lokalit na trh práce.

Z pozitivních opatření respondenti častěji uváděli rekvalifikační kurzy pro dospělé (27 procent), volnočasové aktivity pro děti (24 procent), podporovaná zaměstnání (23 procent) a nasazení více terénních sociálních pracovníků v romských lokalitách (23 procent).

Vyšší inklinace k tlaku na motivační funkci sociálních dávek a sankcionování jejich zneužití patrně ukazuje, že veřejnost vidí v sociální politice, respektive ve způsobu jejího provádění a kontroly, systémovou bariéru, jejíž řešení má nejvyšší prioritu. Tato otázka bude prakticky vyžadovat podrobnější studium toho, do jaké míry je problém v systému dávek a do jaké míry v jeho implementaci a kontrole.

Pozitivní a stimulační programy charakterizuje primární akcent na zvyšování vzdělanostních šancí žáků a žáků na základních školách a lze dovodit, že se to týká i jejich šancí na získání kvalifikace a středního vzdělání. Potřeba koordinace školské politiky mezi městskou samosprávou (základní školy) a regiony (střední školství) je nasnadě.

9. Hlavní závěry

V závěrečné části textu se jednak pokusíme shrnout názory české společnosti na sociální vyloučení, jeho kořeny a možnosti řešení, jednak navrhnout určitá doporučení pro (samo)správné orgány, která z těchto zjištění vyplývají. Názor veřejnosti samozřejmě není tím, čím by se politici měli slepě řídit. Je to však důležitá okolnost, se kterou je nutné při tvorbě integračních politik dále pracovat, protože integrační programy se dotýkají řešení otázek veřejného zájmu, zejména pak v regionech, kde jde o závažný problém.

Přestože postoj velké části většinové společnosti k romským obyvatelům lokalit není pozitivní a primárně je nesen na vlně etnizujících až rasových postojů, nelze paušálně říci, že by veřejnost nepodporovala široké spektrum aktivit směřujících ke zmírnění sociálního vyloučení a nastartování změny. Pozitivněji naladěná je zejména k opatřením zmírňujícím nerovné šance romských dětí při získávání vzdělání a nástrojům usilujícím o návrat sociálně vyloučených osob na trh práce.

Česká veřejnost by ráda viděla programy, které směřují ke změně, zejména pak v regionech, kde jsou sociálně vyloučené romské lokality vnímány jako potenciální zdroj problémů pro své okolí a bezpečnostní riziko. Nicméně většina neočekává změnu „přes noc“ a je si vědoma dlouhodobého charakteru jak z hlediska reálného času, tak z hlediska rozložení procesu do více generací.

Vědomí urgentnosti problémů a jejich potenciálního prohloubení kombinované s realistickou percepcí časové náročnosti vytvářejí solidní platformu pro start procesu změny a získání podpory veřejnosti pro tuto změnu politik. A nelze vyloučit, že jak se postupně budou prezentovat pozitivní výsledky a pozitivní „odchylky“ od převažujících poměrů, bude stoupat důvěra veřejnosti jak ve správné orgány a jejich aktéry, tak bude paralelně klesat rasová percepce a vysvětlení sociálního vyloučení jako naturelu Romů. I v tom je role veřejného mínění a veřejného diskursu strategická.

9.1 SHRUTÍ ZÁKLADNÍCH VZTAHŮ UTVÁŘEJÍCÍCH POSTOJE K INTEGRACI ROMSKÝCH OBYVATEL SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT

Soužití s Romy považuje za problém 66 procent dotázaných českých občanů. Jejich podíl se dlouhodobě výrazně nemění. Česká společnost soužití s Romy vnímá především jako problém přítomnosti etnicky odlišné až cizorodé a nepřízpusobitelné populace v majoritním prostředí, nikoliv pouze jako problém přítomnosti extrémně chudých vrstev. Čím více respondent vnímá existenci romských lokalit jako naléhavý problém, tím více uvažuje o soužití s Romy v termínech etnické až rasové odlišnosti. Bezprostřední zkušenost s lokalitami činí jejich sousedy skeptičtějšími, pokud jde o překonání rozdílů.²⁹

Nadprůměrná přítomnost i početnost sociálně vyloučených romských lokalit v regionu je spjata s nadprůměrným pocitem celkově nevyhovujících podmínek v regionu v oblasti základních veřejných služeb – od služeb až po vzdělanostní a pracovní příležitosti.

Poměrně komplikované vztahy mezi pocíťovanou naléhavostí problému, postojem k Romům, připisovaným nadějím, že se obyvatelé sociálně vyloučených lokalit změní, podporou institucí a samotných Romů při řešení otázek spojených s existencí lokalit, vyžaduje přehledné grafické i statistické vyjádření. Tuto informaci poskytuje strukturální model,³⁰

²⁹ A je třeba zdůraznit, že jde o rozdíly dotýkající se způsobu života primárně odvozeného z osy práce-mzda-spotřeba-životní styl. Rasový výklad se dotýká důvodů, proč Romové nežítí stejným či příbuzným způsobem života jako většinová populace a za druhé, jaké mají šance se k tomuto způsobu života propracovat.

³⁰ Model byl zpracován programem Lisrel. V obrázku vyjadřují šipky směr determinálního vlivu, čísla vyjadřují hodnoty těchto efektů, které jsou srovnatelné s čistou regresní betou. GFI spočítaného modelu je 0,944.

kteří vedle uvedených okolností zahrnuje i individuální charakteristiky jako vliv věku, vzdělání, míry zkušenosti s Romy a míry blízkosti bydliště respondenta od míst, kde žijí Romové.

Vzhledem k tomu, že považujeme za důležité, aby model zobrazoval logiku utváření názorů veřejnosti přednostně v regionech, kde je lokalit nejvíce, a kde tudíž existenci sociálně vyloučených lokalit považují občané za vážný problém, zařadili jsme do modelové analýzy pouze respondenty z krajů s nadprůměrným počtem obyvatel žijících v lokalitách.³¹ Předpokládáme rovněž, že právě v těchto krajích bude utváření programů a politiky integrace nejvíce vystaveno veřejnému diskurzu, od samospráv, přes média až po veřejnost.³²

Pocitovanou naléhavost problémů spojených se sociálně vyloučenými romskými lokalitami v největší míře ovlivňuje to, do jaké míry respondent jejich výskyt v kraji, ve kterém žije, považuje za závažný. Sociálně vyloučené lokality jsou ze strany české veřejnosti vnímány především jako bezpečnostní riziko. Vnímání naléhavosti je tak určováno i tím, za jak velký problém považují respondenti kriminalitu obecně. V neposlední řadě také naléhavost problému ovlivňuje i míra, v níž respondenti považují za nutné, aby se tento problém řešil. Míra urgentnosti roste s blízkostí bydliště respondenta k místům, kde žijí Romové, a mírou zkušeností s nimi.

Vedle vnímání naléhavosti je však pro podporu, kterou Češi a Češky zastávají vůči jednotlivým integračním politikám, důležitý také názor na **příčiny problémů v soužití s Romy**, respektive názor na příčiny odlišného životního stylu. Na jednom pólu stojí výklad prostřednictvím optiky etnické až rasové odlišnosti, na druhém pólu pak vnímání těchto tenzí také v jejich společenských kořenech a historických souvislostech vývoje české společnosti a postavení Romů v tomto vývoji.

Na názor o příčinách problémů v soužití má logicky také výrazný vliv i míra hodnocení problematičnosti tohoto soužití. Identifikace příčin problémů pak logicky souvisí s tím, jaké šance na změnu života respondenti Romům a Romkám vůbec připisují.

Šance na změnu života obyvatel sociálně vyloučených romských lokalit jsou obecně více nesené nadějí na změnu u dětí, ve kterou věří více lidí, než očekáváním změny u dospělých, kde jsou obyvatelé krajů s vyšším zastoupením sociálně vyloučených lokalit obecně skeptičtější. Platí, že lidé, kteří považují existenci sociálně vyloučených romských lokalit za problém, jsou k možné změně u dětí a dospělých skeptičtější než ostatní občané.

Při posuzování možností řešení nás primárně zajímalo, do jaké míry lidé upřednostňují jako aktéry změny **instituce veřejné správy** (obce, krajská zastupitelstva, vládu a Evropskou unii – ta však má mezi uvedenými subjekty v očích našich respondentů pouze okrajové postavení) na jedné straně a v jaké míře podporují či přímo vyžadují **zapojení samotných Romů a Romek** na druhé straně (větší zapojení rodičů do života školy a podporu podnikání Romů).

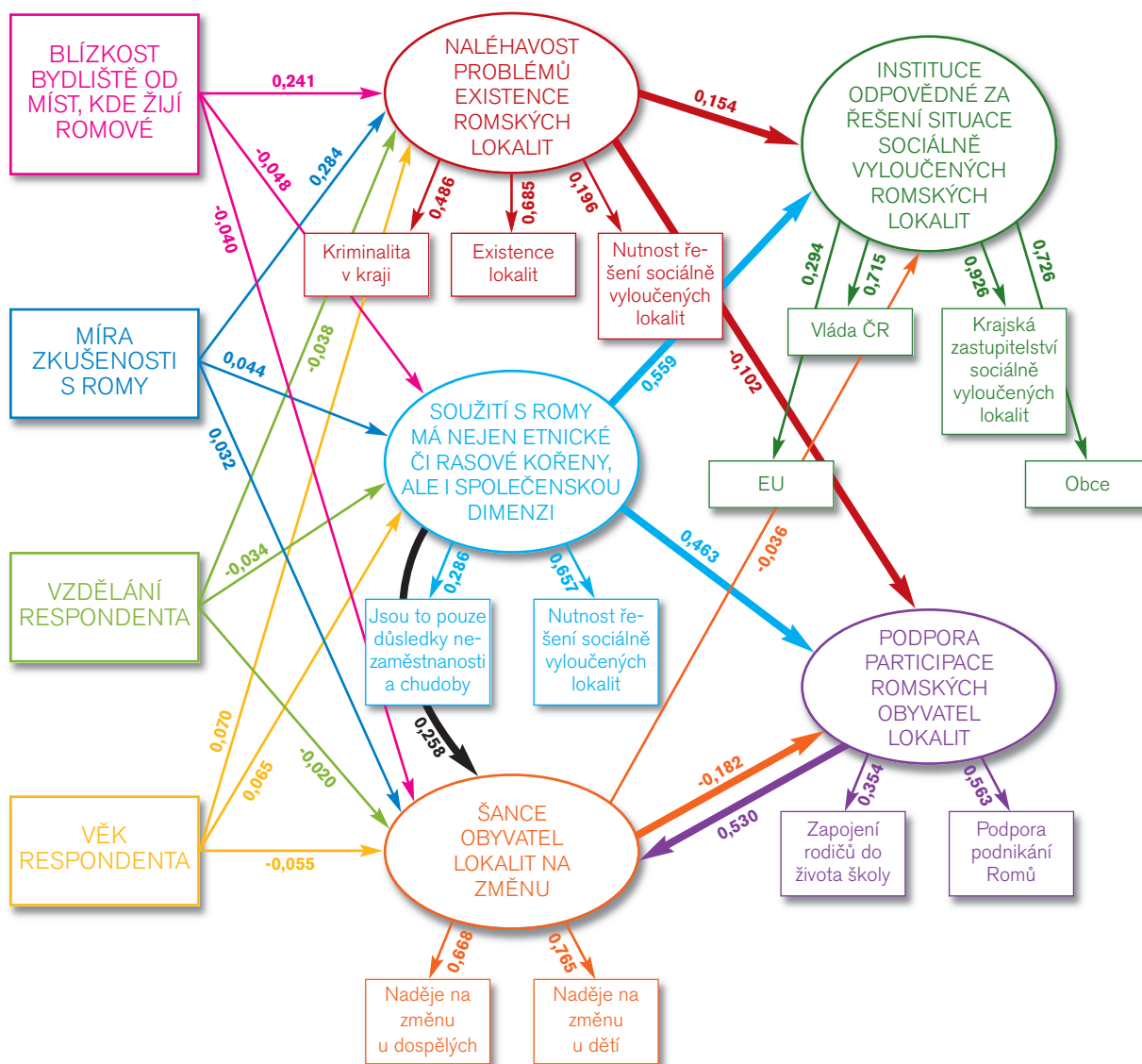
Výrazná většina Čechů a Češek (91 procent) se domnívá, že odpovědnost, za situaci, ve které sociálně vyloučené lokality nalézají, nesou jejich obyvatelé. Obdobná část respondentů také očekává, že obyvatelé lokalit se budou na změnách sami aktivně spolupodílet. Jejich spolupráce je tak nezbytnou podmínkou pro získání veřejné podpory pro integrační programy. Týká se to přitom aktivizace a spolupráce samotných vyloučených Romů jednak v tvorbě vlastních pracovních příležitostí, jednak i v podpoře vzdělání dětí.

Na druhém místě za obyvateli sociálně vyloučených lokalit stojí v odpovědnosti za řešení situace veřejná správa, zejména **zastupitelské instituce** – tj. obce a jimi zřizované orgány, kraje a vláda České republiky (83 až 86 procent). Vzhledem k míře, v jaké odpovědi na tyto otázky mezi sebou korelují, nečiní respondenti mezi jednotlivými správními institucemi výrazné rozdíly – implicitně očekávají spolupráci všech úrovní, protože jim alokují společnou odpovědnost.

Jako doplňkové se občanům jeví nestátní neziskové organizace, které vnímají jako komplement k výše uvedeným hlavním a za řešení nejvíce odpovědným subjektům. Legitimita nestátních neziskových organizací se odvíjí od toho, že se nesnaží substituovat správní a samosprávní instituce, ani obyvatele lokalit, ale působí jako třetí doplňující strana.

³¹ Začlenili jsem do něj tyto kraje: Hlavní město Praha, Středočeský kraj, Karlovarský kraj, Ústecký kraj, Jihomoravský kraj, Olomoucký kraj a Moravskoslezský kraj.

³² Také z tohoto důvodu je užitečné, že předkládaný model odkrývá kauzální vztahy sledovaných jevů a umožňuje proto lépe rozumět nejen tomu co si veřejnost o problému myslí, ale také proč si to myslí, respektive, čím jsou názorové rozdíly v té či oné otázce kauzálně vyvolány.

Jako klíčový faktor celého modelu se ukazuje **názor na příčiny problémů v soužití s Romy** – zejména to, zda jsou si lidé schopni připustit vedle etnické dimenze i společenskou dimenzi problému. Význam tohoto postoje je klíčový pro názor na roli institucí, které by se měly zabývat situací sociálně vyloučených lokalit, tak i pro podporu participace samotných Romů a Romek. Čím více si lidé připouští společenskou dimenzi problému, tím více souhlasí, aby uvedené instituce řešily tento problém a souhlasí s podporou aktivit samotných Romů. Zároveň vyjadřují více optimismu k možnosti, že se obyvatelé sociálně vyloučených lokalit mohou dopracovat ke změně svých životů a životních podmínek. Naopak postoj založený dominantně na představě o etnických až rasových odlišnostech působí jako významná brzda pro podporu integračních snah a politik.

Složitější je vazba mezi konkrétními možnostmi integrace a **vnímáním naléhavosti problému**. Lidé, kteří vnímají problém sociálně vyloučených Romů a Romek a soužití s nimi jako naléhavý, vznášejí větší požadavky na instituce, ale již méně podporují participaci samotných Romů. Naléhavost problému totiž sama o sobě neimplikuje uvažování o problému v jeho etnické či společenské dimenzi. Lidé často jen vnímají existenci lokalit ve svém sousedství jako cizorodý prvek a na základě toho také preferují jistá řešení.

Nejméně jednoznačný je vztah mezi očekávanou šancí, že se **život obyvatel lokalit** změní, a podporou participace romských obyvatel na zlepšování své situace. Platí totiž to, že čím větší naděje lidé vkládají do možnosti změny života vyloučených Romů, tím méně podporují participaci romských obyvatel. Věřit, že někdo může od základů změnit svůj způsob života, totiž samo o sobě neznamená myslet si, že se může změnit vlastním úsilím – bez pomoci či intervence

okolí. Tento vztah tedy naznačuje, že lidé, kteří se domnívají, že se obyvatelé lokalit mohou změnit, rovněž očekávají, že tuto změnu podnítl někdo jiný než samotní Romové a Romky, že se obyvatelům lokalit dostane externí pomoci ze strany veřejné správy. Podpora participace Romů je však proměnou, kterou model vysvětluje nejhůře a v největší míře je ovlivňována dalšími vnějšími faktory.

Vliv věku i vzdělání se v modelu ukázal jako velmi slabý. V regionech s relativně vyšším podílem osob žijících v sociálním vyloučení platí, že více než demografické charakteristiky utváří postoj veřejnosti k sociálně vyloučeným lokalitám a jejich obyvatelům každodenní zkušenost respondentů a respondentek s nimi.

9.2

VYBRANÁ DOPORUČENÍ PRO PŘEDSTAVITELE SAMOSPRÁV

- Formulaci koncepce integrace osob žijících v sociálně vyloučených komunitách by mělo předcházet zmapování všech prioritních problémů obce (či svazku obcí) i kraje. Pro získání podpory veřejnosti je vhodné vytvářet opatření usilující o eliminaci sociálního vyloučení s ohledem na kontext hlavních strukturálních problémů obce a regionu. Problematiku sociálního vyloučení je vhodné řešit ruku v ruce s ostatními slabinami území, které veřejnost vnímá.
- Z perspektivy české veřejnosti mají problémy v soužití s Romy přednostně etnický než sociální obsah. Veřejnost vnímá Romy především jako zásadně etnicky odlišnou populaci žijící v majoritním prostředí a kořeny odlišnosti vidí jako dědičně determinované.
- Navrhovaná opatření, která mají za cíl integraci osob žijících v situaci sociálního vyloučení, je třeba rozvíjet s ohledem na jejich přínos i pro majoritní společnost. Problém vyloučených romských lokalit je jednoznačně vnímán jako obecný společenský a veřejný problém.
- Politika na všech úrovních musí překonat zakořeněné mínění, že sociálně vyloučené postavení a život v enklávách je něco, co Romům vyhovuje a v jistém smyslu „odpovídá“ jejich kulturnímu či etnickému naturelu. Prolomení této bariéry je podmínkou ke změně etnického klimatu v otázce překonatelnosti sociálního vyloučení a v otázce kolektivních i individuálních řešení. Možná strategie individuálních úspěchů a výjimek může pomoci i v oslabení tohoto převažujícího názoru. Pochopení a přijetí faktu, že nemalé části Romů život v enklávách nevyhovuje, ovšem zvýší naléhavost řešení této situace.
- Veřejnost vnímá možnost či nutnost změny jako dlouhodobý proces, který neponese rychlé a bezprostřední změny a výsledky. Tento stav umožňuje kultivaci a uplatnění dlouhodobých politik, záměrů a strategií. Větší naděje vkládá veřejnost do dětí, jejichž rodiče žijí v sociálně vyloučených romských lokalitách.
- Klíčovým předpokladem k získání veřejné podpory pro integrační politiky je veřejná deklarace samospráv na komunální a regionální úrovni o jejich záměru zabývat se tímto problémem. Na deklaraci záměru má navazovat zmapování rozsahu a hloubky sociálního vyloučení v konkrétních lokalitách jednotlivých obcí a potřeb jejich obyvatel.
- Při tvorbě koncepce je třeba jasně vymezit odpovědnost jednotlivých institucí. Žádoucí je dále podporovat doplňkovou přítomnost neziskových organizací, které následují primární snahu, záměr a aktivitu veřejné správy a samosprávy.
- Je vhodné usilovat o participaci romských obyvatel sociálně vyloučených lokalit na programech zaměřených na integraci osob, které žijí v podmínkách sociálního vyloučení.
- Jako klíčové se jeví podporovat zřizování míst asistentů pedagoga, romských poradců na úřadech či městských strážníků, zřizování míst terénních sociálních pracovníků a zvyšování jejich kvalifikace, podporovat participaci Romů v místních správách a samosprávách v obcích a městech zatížených existencí sociálně vyloučených lokalit.
- Považujeme za vhodné vytvořit komunitní plán vzdělávacích služeb, který by zaručoval návaznost jednotlivých aktivit a projektů – od mateřských škol až po podporu romských dětí na středních školách. Při optimalizaci sítě

školních zařízení doporučujeme brát v úvahu i specifické potřeby obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Snažit se maximálně propojit vzdělávací služby s terénní sociální prací a zvýšit zájem romských rodičů o školní výsledky jejich dětí.

- Využívat i pozitivně a aktivizačně laděná opatření a programy – veřejnost vcelku dobře přijímá tvorbu podporovacích míst pro Romy a Romky, kde by si osvojili pracovní návyky, ztracené v důsledku dlouhodobé nezaměstnanosti – jako efektivní se ukazují ty programy, po jejichž absolvování mají uchazeči zajištěné pracovní místo. Programy, které usilují o začlenění obyvatel sociálně vyloučených romských lokalit, by měly navazovat na vzdělávací aktivity a snažit se pracovat i s mladými lidmi, kteří opustili školu.
- Za zcela prioritní považuje česká společnost především dvě opatření – kroky proti neplatičům a zneužívání sociálních dávek a investice do vzdělání dětí a podpory jejich vzdělanostních šancí. První z nich uvedlo v prioritních třech oblastech 69 procent Čechů a Češek, druhou oblast 46 procent.
- Komplexita integrační strategie, její schopnost skloubit institucionální spolupráci s tlakem na aktivizaci obyvatel lokalit, a schopnost kombinovat represivní nástroje s podporou žáků i dospělých, to vše je podstatné pro zajištění veřejné podpory. Totéž platí o stanovení realistických cílů v čase.
- Navzdory převažujícím pochybnostem o možných výsledcích zejména u dospělé populace, které vyvěrají z dlouholetého zhoršování vývoje uvnitř sociálně vyloučených lokalit, je česká veřejnost připravena akceptovat a podpořit cílevědomý, kvalifikovaný a komplexní přechod k integračním programům a postupnému vstupu vyloučených Romů a Romek zpět do majoritní společnosti, na trh práce a do vyšších úrovní vzdělávacího systému.
- Hlavním aktérem procesu musí být veřejná správa a samospráva na jedné straně a obyvatelé sociálně vyloučených lokalit na straně druhé.